

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. લ્હા.



સુધરેલી રીત મુજબ

ખાનગીયુલર ટેકસ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટિએ તૈયાર કરેલી

# ચોથી ચોપડીના અર્થ.

(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; તમામ પાઠના  
સવાલ તથા સાર; મુખ્ય ઇલાકાની ભુતળ;  
અથવા શબ્દો; નોંધાક્ષર; ઇલ.)

ચાપનાર-મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો.

ચાપનારનું ડેકાણું-શાહપોર-મુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા-C. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કરવાનું ડેકાણું-શાહપોર-મુરત.

૧૯૨૭ સ. ૧૮૬૭ના રખમા એક મુજબ રજીસ્ટર  
કરાવ્યું છે.

સર્વ હક સ્વાધીન.

આપનાર-આવિન્દ્ર શાહાભાઈ નાયક.

આપનારનું ડેકાણું-શ્રી "અનુવિલ બંધુ" પ્રી. પ્રેસ,

બરનપુરી ભાગળ, ભાજવાળી પોળ-મુરત.

પ્રતે ૧૯૨૭ ] કિંમત રૂ. ૦-૭-૬ [ સંવત ૧૯૮૩

૧૩૪૫૬

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય  
અમદાવાદ .  
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

# ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ ]

અનુક્રમાંક ૧૩૫૫૬ વર્ગિક

પુસ્તક નામ મોક્ષ મોખડીનાં અર્થ

વિષય મ ૧૪૪: ૮૪૩: ૬-૨૫૫

મેસર્સ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. Director,  
 ચોથી ચોપડીના અર્થ, Surat.

|                        |                        |                     |
|------------------------|------------------------|---------------------|
| પાઠ ૧.                 | નૌકાશાસ્ત્ર=વહાણુ ચલા- | કમે કમે=એક પછી એક   |
| શહેનશાહ=મહારાજા        | વત્રાની કળા            | બાંધો=બંધારણુ       |
| ધિરાજ                  | યોજના=ગોઠવણુ           | નિર્માણુ=નકકી       |
| સંગીન=મજબુત;           | અસંત=બંધોજ             | યુવરાજ=ગાદીનો વારસ  |
| જોરાવર                 | તાલીમ=કેળવણી           | આદરસત્કાર=આવકાર;    |
| પુરાતન=બાણુ જુનું      | પ્રવાસ=મુસાફરી         | પરોણાચાકરી          |
| ચરિત્ર=વૃત્તાંત, હેવાલ | પ્રદક્ષિણા=યોગદાન ફરી  | લથડવા=કમજોર થવા     |
| જ્યેષ્ઠ=મેટા           | વળવું તે               | રાજ્યાભિષેક=રાજગાદી |
| પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ=વેલ્સ | ચાલુ=કાયમ              | પર ખેસાડવાની ક્રિયા |
| પ્રાંતનો રાજપુત્ર      | પદવી=ઓદ્ધો             | પાયતખ્ત=રાજધાનીનું  |
| પદકાબ=ખિતાબ            | પ્રવીણુ=માહીતગાર       | શહેર                |
| નિખાલસ=ખુલા મનના       | નિર્ણય=ઠરાવ            | આબાદી=ચઢતી          |

સવાલ—શહેનશાહ જ્યોર્જનો જન્મ કયે દિવસે થયો હતો ?  
 પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સનો ખિતાબ કોને આપવામાં આવે છે ? શહેનશાહ  
 જ્યોર્જના વડીલ બાણુ નામ શું હતું ? શહેનશાહ જ્યોર્જને નૌકાશાસ્ત્રની  
 તાલીમ આપવામાં આવી તેથી એમનામાં કઇ કઇ સારી ટેવ આવી ?  
 પ્રિન્સ આલ્બર્ટનો સ્વર્ગવાસ કયારે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જનું લગ્ન  
 કોની સાથે થયું હતું ? હાલ એમને કેટલા કુંવર અને કુંવરીઓ છે ?  
 શહેનશાહ જ્યોર્જ હિંદમાં કયારે પધાર્યા હતા ? શહેનશાહ એડવર્ડનો  
 સ્વર્ગવાસ કયે દિવસે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જને ઇંગ્લાંડમાં રાજ્યાભિષેક  
 કરવાની ક્રિયા કયે દિવસે થઈ ? હિંદુસ્તાનમાં કયે દિવસે થઇ અને કયાં  
 થઈ ? આપણા ધર્મ શું છે ?



## ૨] પાંચમા અધ્યાયીના અર્થ આઠ આના.

સાર—શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જના અમલમાં આપણા જનમાલનું રક્ષણ થાય છે, તથા અદલ ન્યાય મળે છે, માટે આપણે શહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જ ધણા વર્ષ જીવે એવી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ.

| પાઠ ૨.                  | શરણાગત=આસરે         | પ્રસંગ=વખત         |
|-------------------------|---------------------|--------------------|
| સ્વામિભક્તિ=ધણી પર      | આવેલો               | ચેત્યો=સમજ્યો      |
| પ્રેમભાવ; ધણીની સેવા    | જાનુએ મૂક્યો=વિસારી | ક્ષેમકુશળ=સુખરૂપ   |
| નાગોર=અજમેર. એ          | દીધો                | ખંજર=જમૈયો         |
| રજપુતસ્તાનમાં છે.       | ખાસ=પોતાનો          | પ્રાણુ લઈશ=મારી    |
| થાણું=કચેરી             | વિશ્વાસુ=ભરોસાદાર   | નાખીશ              |
| ઘેરો ઘાલ્યો=કબજે કર્યું | ગુ'ત=છાની           | મ્યાન=કવર          |
| લડત=લડાઈ; યુદ્ધ         | ઝપાઝપી=કાપાકાપી;    | નમ્રતા=નમનતાઈ      |
| ખચાવ=રક્ષણ              | કતલ                 | મુજરો=સલામ         |
| સંભવ=આશા; ભરોસો         | જીવને જોખમ લાગશે=   | વિશ્વાસઘાતી=ભરોસો  |
| શરણુ ગયો=તામે થયો       | મરી જશે             | તોડનાર             |
| આશ્રય=મદદ               | સોગન=કસમ            | ઉદાહરણુ=દાખલો      |
| જયપુર=જેપુર             | કુશળતા=સુખાકારી     | નીમકહલાલ=જેનું ખાય |
| મુકામ=રહેઠાણુ           | સમાચાર=ખબર          | તેનું લણું ચાહનાર  |
| કપટી=દગલખાજ             | ઝખ્ખો=જીલ્લો દીલો   | જીત=ફતેહ           |
| મુલાકાત=મેળાપ           | અંગરખો              |                    |

સવાલ—વિજયસીંગ કહાંતો રાજા ? વિજયસીંગને કોને હરાવ્યો ? સાર પછી ક્યાં ગયો ? ત્યાં શું થયું ? પછી ક્યાં ગયો અને શા માટે ? ઇસરીસીંગ ક્યાંતો રાજા ? વિજયસીંગના બાપને કોણે મરાવ્યો હતો ? રજપુતોનો મુખ્ય ધર્મ શું છે ? વિજયસીંગને ઇસરીસીંગ કેદ કરનાર છે, એ વાત જવાનસીંગના જાણવામાં ક્યાંથી આવી ? વિજયસીંગને કેદ

પકડાવો શી રીતે બચાવ્યો ? ઇસરીસીંગે પોતાના સરદારને કાનો દાખવો  
અતાવ્યો ? જીત મેળવવાની આશા ક્યાં રાખી શકાય નહિ ?

સાર—જેનું લૂણ ખાધું હોય તેનું હલાલ કરવું એ માણસની ફરજ છે.

| પાઠ ૩.                | પાયમાલ=હેક નાશ       | ચાકર                  |
|-----------------------|----------------------|-----------------------|
| સૂર્યવંશી=સૂર્ય ઉપરથી | થએલો હોય તેવું       | ઝરો=ધીરે ધીરે પાણી    |
| નીકળેલા કુળમાં પેદા   | ઉદાર=સખી             | વહે તે; વહેણ          |
| થએલો                  | હૃદય=અંતઃકરણ; મન     | ધુંટડો=મેંમાં માય     |
| પ્રખ્યાત=નામીયા       | પાણી પાણી=નરમ        | એટલું                 |
| લગભગ=આશરે             | ઝળઝળીઆં=આંખમાં       | શરવીર=અહાદુર          |
| અવતર્યો=જન્મ્યો       | પાણીનું ભર ઇઆવવું તે | નીમણુક=ગોઠવણ          |
| રિવાજ=વારો રીત        | ગેઠવણ=તજવીજ          | કામગીરી=નોકરી         |
| ભાવ=હેત               | ભલે=સુખે; નિર્ભય     | વીત્યા=ગયા            |
| એક=ગાદી               | આડે=વચ્ચે            | દેહ=શરીર              |
| ધારતી=ખીક; શક         | પણ=ખાધા; નિયમ        | ઝળહળે=પ્રકાશે         |
| પક્ષપાત=તરફદારી       | ક્ષણે=વેળાએ          | ઉદારપણું=મોટું મન     |
| પકડો=તુકસાન; હરકત     | જન્મભૂમિ=જે જગામાં   | ટેક=મોલેલું પાળવું તે |
| એક=દીલગીરી            | જન્મ થયો હોય તે      |                       |
| ચુકિત=તદખીર; કળા      | ખીજમતદાર=સેવક;       |                       |

સવાલ—રજપુતોમાં ક્યું કુળ ઉચ્ચ ગણાય છે ? માખાપનું ક્યા  
છોકરાઓપર હેત વધારે હોય છે ? રાજસીંગને ભીમસીંગ માટે શું વહેમ  
હતો ? ભીમસીંગે તે વહેમ દૂર કરવા શું ક્યું ? ભીમસીંગે પાણીનું  
ખાધું શા માટે ફેંકી દીધું ? એ છોકરામાંથી કયો છોકરો આપકર્મી ?

સાર—માખાપનું મન ન દુખાવવા માટે, અને તેમને રાજા રાખવા  
માટે તેમની મરજી મુજબ ચાલવું.

| પાઠ ૪.                |                       |                      |
|-----------------------|-----------------------|----------------------|
| ઉપવાસ=અપવાસ;          | વેડવો=ખમવો            | નિશ્ચય=ઠરાવ; નકકી    |
| ભૂખ્યા રહેલું તે      | વિકરાળ=બિહાભાણું      | વહાણે વાયે=સવાર થતે  |
| કોપ=ગુસ્સો; રીસ       | રાક્ષસો=દૈત્યો        | ધ્યું'=નકકી થયું     |
| ખોળે માયું મૂકીશ=શરણે | આગ્રહ=હઠ              | વનવેશ=વનમાં પહેર-    |
| રહીશ                  | અવસ્થા=હાલત           | વાનો પોશાક           |
| આશિષ=આશીર્વાદ         | વિનંતી=અરજ            | ધારણ કર=પહેર         |
| વિભેગ=ભુદું પડવું તે  | ચલણ=સત્તા [બળીને      | મૂર્છાખાધ=ખેભાન થઇ   |
| આનવું=કબુલ કરવું      | ઝૂરીઝૂરીને=મનમાં બળી  | તિરસ્કાર=ધિક્કાર     |
| સાળેતાળે=સુખરૂપ       | નમન ધ્યું'=મે હાથ     | અપ્રર્મ=અનીતિ        |
| રક્ષા=ખચાવ; રક્ષણ     | જોડાયા; પગે લાગ્યા.   | ઋષિ=તપસ્વી           |
| મુઝાવું=મનમાં બળવું   | સોંપણુ=સંપૂર્ણ        | વિદાય કીધા=વળાવ્યા   |
| વસમાં=વણાં કઠણ        | કંદમૂળ=કંદ ને મુળીઆં  | ખેશુદ્ધ=ખેભાન        |
| આરો=અંત; છેડો         | હૈય ભરાધ આવ્યું=રડવું | પ્રાણત્યાગ કીધો=મરી  |
|                       | આવ્યું                | ગયા; સ્વર્ગવાસ કર્યો |

સવાલ—સીતા કેવી સ્ત્રી ગણાય ? રામને વનવાસ કાણે અપાવ્યો ?  
 કે ક્યોનો કાણે તિરસ્કાર કીધો અને શા માટે ? રામ વનવાસ શા માટે  
 ગયા ? સીતાને શા માટે વનમાં આવવા ના પાડી ? રામચંદ્રજીનું  
 માતા પ્રત્યે કેવું હેત હેવું જોઈએ ? દશરથ રાજાની આજ્ઞા લેવા  
 લેવા જવાનો હેતુ શો ? વનવેશ એટલે શું ?

સાર—(૧) બગર વિચાર્યું કામ કરવાથી પાછળથી પસ્તાવું પડે છે.  
 (૨) માખાપનું વચન પાળવા માટે દુઃખ સહન કરવું.

| પાઠ ૫.          |                    |                   |
|-----------------|--------------------|-------------------|
| દુઃખાળીઆ=દુઃખથી | દુખળા=કમજોર        | એ જિન=વરાળથી      |
| પિડાતાં માણસ    | પેટપુર=જોઈએ તેટલું | ચાલતો સંઘો        |
|                 | સુકાધ=લેવાધ        | કુદરતી=અચર મૂર્તી |

# સુબંધ ઈલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૥ આના. [૫

|                       |                   |                    |
|-----------------------|-------------------|--------------------|
| કાયમ=ચાલુ             | ઉછળે છે=ધબકે છે   | ઠરેલા ચીકણા પદાર્થ |
| ગરમી આપવાનું યંત્ર    | અંગ=ભાગ           | દુરસ્ત=સાફ         |
| =શર્મામીટર            | સમાર=દુરસ્ત       | ક્ષાર=ખારો પદાર્થ  |
| ધરી=જે દાંડી પર પૈડું | તર=મલાઈ           | શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ      |
| ફરે છે તે; આંક; આંસ   | સાકર=મીઠો પદાર્થ; | વાની=વસ્તુ         |
| નિરંતર=હમેશાં         | ગળી ચીજ           | પુષ્ટિ=મજબુતી; બળ  |
| નાડી=નાડ              | ચરખી=ચામડીની અંદર |                    |

સવાલ—દુકાળીઆનાં શરીર કેવાં હોય છે ? દુકાળીઆનાં શરીર એવાં શાથી થાય છે ? આપણને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે ? ખોરાક ન મળે તો અંદરના ભાગમાં શું થાય છે ? ગરમી માપવાના યંત્રનું નામ શું ? ઓગ્નિન ચક્રાવવાને માટે શેની જરૂર છે ? આપણા શરીરના અવયવો ખરાબર ચક્રાવવાને માટે શાની જરૂર છે ? નાના છોકરાના શરીરનું વજન વધારે કે મોટાનું ? ગરમી કયો પદાર્થ ખાધાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? ચરખી વધારવા માટે કયા પદાર્થ ખાવાની જરૂર છે ? ચરખી વધારનાર પદાર્થ કયા મુલકના લોકો વધારે ખાય છે ? કયા પદાર્થ માંસ વધારે છે ? ક્ષાર પદાર્થ ખાવાની જરૂર શા માટે છે ? લોહી સાફ કરવાને માટે કેવા પદાર્થની જરૂર છે ? દૂધ કરતાં પણ વધારે ફાયદાકારક શું છે ?

સાર—માણસને હવા ને પાણી સિવાય ખોરાકની પણ જરૂર છે, કારણ કે તે વડેજ અંદરના સંચાને પુષ્ટિ મળે છે.

|                     |                    |                      |
|---------------------|--------------------|----------------------|
| પાક ૬,              | દોષ=ડપકો           | જગા                  |
| ચાકીપાકી=કમળોર ચક્ર | મસાલો=તેળનો        | પીત્તાં=કપાસમાંથી    |
| નિશાસા=નિશાસ        | અગરીઆ=મીઠું પકવનાર | કપાસીઆ છુટા પાડતાં   |
| મકુવાર=વધારો        | અગર=મીઠું પકવવાની  | કાંતતાં=સુતર બનાવતાં |

## ૬] હિંદુસ્તાનની સાં ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચાર આના.

|                          |                 |                                     |
|--------------------------|-----------------|-------------------------------------|
| વણુકર=વણુવાનું કામ કરનાર | ગરજ=મતલબ        | મટાડે છે                            |
| નિર્માણ કરેલું=ઠરાવેલું  | ગરજ સારે છે=ખોટ | સમાધાન=ગુંચવણુ કે ચિંતાનું મટવું તે |

સવાલ—ડોસી શા માટે ભગવાનને દોષ દેતી હતી ? તેના મનનું સમાધાન કાણે ને શી રીતે કીધું ? સાર—(૧) દુનિયામાં દરેક માણુમને એક ખીજતો ખપ પડે છે માટે કાંઈની સાથે યુરાશ કરવી નહિ. (૨) દુનિયા માંહેલા પદાર્થ એક ખીજતી મદદથી બને છે.

|                    |                   |                      |
|--------------------|-------------------|----------------------|
| પાઠ ૭.             | ભૂલીને=વીસરીને    | વાંકું ખોલી=મનકાર    |
| મુખે=મોઢે          | વણુતોલ=વણુજ       | કરી; ના કહી          |
| વેર્યા=નાખ્યાં     | અન્યાય=ગેરમનસાફ   | ભાળે=ભુએ             |
| ફૂલ=પુષ્પ          | મટવાને=દૂર થવાને  | ક્રિયાદ=ન્યાય મેળવવા |
| નસીબે=દૈવયોગે      | ધીરીને=ઉધાર આપીને | માટે અરજ.            |
| નીચા નમી=નીચા વળી  | દુઃખીએ=હેરાન      | સદ્ગુણુ=સારા ગુણુ    |
| વીણીશું=એકએક લઈશું | આખર=મંજૂર ત       | ચિંતા=શીકર           |
| અત્યારે=હમણાં      | પાખી=વગર; વિના    | ચટપટી=ગભરામણુ        |
| ગુસ્સે થઈ=રીસ કરી  | ધીરેલા=આપેલા      | અટપટી=ગુંચવણુ ભરેલી  |
| વિપત=આપદા; દુઃખ    | નવ આલે=આપે નહિ    | માલે=ખુશીથી રહે      |

પાઠ ૭. આજ અને કાલ. હિંદુસ્તાન

સમજુતી—નસીબે ખુશી થઈને રસ્તામાં ગુલામના ફૂલો નાખ્યાં, તે નીચા વળી ક્યારે વીણીશું ? બાઈ હમણાં, આજ ને આજ વીણી લો. (મતલબ કે ફૂલ થોડા વખતમાં કરમાઈ જાય છે તેમજ સારાં કામો કરવાનો વખત પણ જતો રહે છે. માટે ગુલામનાં ફૂલરૂપી સારાં કામો તરતજ કરવાં ) (૧) પણ જો તે કદી ગુસ્સે થઈને બોલશે તો તને ધણી આપદા પડશે તો પછી અફસોસ ક્યારે કરાવો ? બાઈ કાલે,

કાલે, કાલે. મતલબ કે સારાં કામ કરતાં દુઃખ આવી પડે તો દીલગીર થઈ છોડી દેવું નહિ. (૨) ઉપકાર ભૂલી જઈને આપણું ખરાબ ક્યું હોય, અને આપણને દુઃખ આપ્યું હોય તો તેને માફ ક્યારે કરીશું ? ભાઈ હમણાં; આજ ને આજ. (૩) પણ ગેરઈ-સાફ થતો હોય તો તે દૂર કરવાને, મનમાંથી રીસ ઓછી કરવાને, જે લડવું તો ક્યારે લડવું ? ભાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૪) કોઈએ આપણને પૈસા આપીને આપણી લાજ રાખી હોય, તે માણસ પૈસા વગર દુઃખી થતો હોય, તો તે પૈસા પાછા ક્યારે આપવા ? ભાઈ હમણાંજ આજ ને આજ. (૫) કોઈ માણસ આપણે આપેલા પૈસા પાછા આપે નહિ, ને વાંકું ખોલે, અને સામું પણ જુએ નહિ, તેવા માણસ પર કહો કે ક્યારે ફરિયાદી કરવી ? ભાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૬) સારા ગુણનાં ઘણાં કામો કરવાં છે, પણ બ્યવહારમાં વખત ન મળે, તો પછી તે ક્યારે કરવાં ? ભાઈ, હમણાં આજ ને આજ. (૭) કોઈ, અપશબ્દો, શીકર, ગભરામણ, ગુન્થવણ ભરેલી પોતાની મેળે મનમાં આવે, તો તે મનમાં જઈને ક્યારે આનંદથી રહે ? ભાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૮)

સાર-સારાં કામ આજેજ કરવાં અને નકારાં કામ માટે આવતી કાલપર વિચાર રાખવો. મતલબ કે નકારાં કામ કરવાંજ નહિ.

પાઠ ૮.

અવલોકન=આરીક તપાસ  
ખોડું=લંગડું  
લાખ્યું=પીડપર મૂક્યું  
ધારી ધારીને=તાકી  
તાકીને  
પારખ્યું=ઓળખ્યું

કેળી મેર=કષ્ઠ તરફ  
જવાહીર=કીમતી રત્નો  
(હીરા, માણિક, લીલમ,  
પોખરાજ, મોતી વગેરે)  
ફકીર=સાંઈ; મુસલમાન  
સાધુ  
ઝાડો=ઝડતી, તપાસ

તપાસ=શોધ  
સાક્ષી=સાહેબ  
બદુગર=ધંતર મંતર કે  
અગ્નિએખી ભરેલા  
ખેલ કરનાર; ઇલમી  
સળ=શિક્ષા  
નવાઈ=અચરતી; અચખો

# ૮] ચોથી ચોપડીનો ડિક્શન શિક્ષક ચાર આના,

|                     |                    |                   |
|---------------------|--------------------|-------------------|
| ગાડું=ધક્કમ         | લંગડું=ખોડું       | વેરાય=કણ છુટા પડે |
| ગમ=ખાણુ             | અનુમાન=વિચાર કરીને | ઢોળાય=છત્રકાય     |
| કાણું=એક આંખ પુટેલી | અટકળ કરવી તે       | શાખાશી=ધન્યવાદ    |
| હોય એવું            | ખમણતી=ગણગણ         | ફેર=તફાવત         |
| આણું=ચોડું          | અવાજ કરતી          | ટેવ=મહાવરો        |

સવાલ—ફકીરને રસ્તામાં કાણુ મળ્યું? ફકીરને કેવી ટેવ હતી? ફકીરનું અનુમાન ખરું હતું કે ખોડું? ફકીર ગુનેગાર હતો કે નહિ? ફકીરે ઊંટ વિષે શી શી હકીકત કહી? રાખએ ફકીરને શા માટે છોડી દીધો? અવલોકન કરવાની ટેવથી શો ફાયદો?

સાર—દરેક માણસે હરેક વસ્તુ ખરોખર જોવાની તથા તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ પડાવી.

|                      |                     |                     |
|----------------------|---------------------|---------------------|
| પાઠ ૬.               | લાયકી=દાયકાત        | લઈ વર્તનાર          |
| લલામણપત્ર=સિદ્ધારસનો | લૂછી=સાફ કરી        | કાળજીવાળો=ખંતીબો    |
| કાગળ                 | જાળમ=જાડું બિછાનું  | ધક્કો=હડસેલા        |
| ઉમેદવાર=આશાવાળો      | બ્યવસ્થા=સારી ગોઠવણ | પ્રયત્ન=વધારે મહેનત |
| ખોળ=શોધ; તપાસ        | સ્વચ્છતા=ચોકખાઈ     | શાંત=ધીરજવાળો       |
| વર્તમાનપત્ર=ચાલતા    | દીસી=દેખાઈ; જણાઈ    | લક્ષણુ=ટેવ; આદત     |
| વખતના સમાચારનું      | વિચારવંત=સમજી       | મરોડદાર=સારા વલણુ   |
| છાપું; ન્યુસપેપર     | સ્થિતિ=હાલત; દશા    | વાળા [ખડીઓ          |
| જાહેર ખખર=છપાવીને    | વિનય=નમ્રતા         | રેતદાની=રેતી ભરવાનો |
| ખખર આપવી તે          | સમ્યક્તા=સલુકાઈ     | સાવધ=હોશિયાર        |
| પસંદગી=પાસ           | રીતમાત=ચાલચલગત      | ખુદ્દુ=દેખીતું      |
| મહેરબાની=કૃપા; દયા   | ઓળંગી=વટાવી         | તોલ=પરીક્ષા; તુલના  |
| લલામણુ=સિદ્ધારસ;     | ચોકસ=સાવધ; સલાહ     | સફળુ=સારા ગુણ       |

**સવાલ—**શેડીઆને ત્યાં કેટલા ઉમેદવારની અરજી આવી ? તેમાંથી કેટલા પાસ થયા ? શેડે કેવી રીતે પરીક્ષા કરી તે કહો. અક્ષર કેવા લખવા જોઈએ ? લખાણ કેવું જોઈએ ? જે ઉમેદવાર પાસ થયો, તેમાં કયા કયા ગુણ હતા ? તેની પાસે બલામણપત્ર હતો કે નહિ ?

**જવાબ—**દરેક માણસને નોકરી પર રાખતાં પહેલાં તેના બલામણપત્ર પર આધાર ન રાખતાં તેને બોલાવી મંગાવી જાતે તેની ખાતરી કરવી.

પાઠ ૧૦.

ગુજરી ગયા=મરી ગયા  
સંકટ=દુઃખ; વિટંબણા  
ધરેણુંગાંઠા=ધરેણું વગેરે  
વેચીસાટી=વેચી કે  
બદલો કરી  
સાધન=સાહિત્ય  
સમયે=વખતે  
ઉધમે=ધંધે

પર્યંત=સુધી  
બાણણુ=બોલવું  
ગુમાસ્તો=મહેતો  
અદેખાઇ=ઝેર; કીનો  
વિરુદ્ધ=સામું; ઉલટું  
કસોટી=તોલ; પરીક્ષા  
સોદો=માલ; સામાન  
બાવતાલ=કિંમતની  
પડપુછ

કાઢવી તે  
કંડી=ડોકમાં પહેરવાનું  
સોનાનું ધરેણું  
વીસરી=બૂલી  
દળદર=ગરિબાઈ  
ફિટાડીએ=મટાડીએ  
બોધ=કેપદેશ  
સંતાન=છોકરું  
મિલકત=માલમતા

જિંદગીપર્યંત=મરતાંસુધી રવારદારગી=છુપી દલાલી વારસ=હકદાર

**સવાલ—**જગમોહન કેવો છોકરો હતો ? તેની સ્થિતિ કેવી હતી ? એવી સ્થિતિ આવવાનું કારણ શું ? જુના ગુમાસ્તાની ચાડીથી શેઠના મનપર શું અસર થઈ ? શેડે જગમોહનની પરીક્ષા કરવા માટે શું કયું ? જગમોહન ઉપર વધારે વિશ્વાસ થાયો એટલે ? જગમોહનમાં કયો ગુણ હતો ? જગમોહનને તેના ગુણનો બદલો શું મળ્યો ?

પાઠ ૧૧.

સંસાર=દુનિયાનો વહેવાર  
દરવેશ=દરતો ફકીર; એક

જગ્યાએ સ્થિર નહિ  
રહેનાર ફકીર  
ત્યાગ કરીને=છોડીને

તાણુ=તંગાશ; ખોટ  
ફાટી નીકળતો=ફેલાતો  
એકાંતવાસ=એકલા



|                      |                           |                     |
|----------------------|---------------------------|---------------------|
| રહેવું તે            | પચિત્ર=પુદ્               | ટોચ=શિખર            |
| સારવાર=ખરદાસ         | દુરાચરણુ=ખરાખ             | ખોળે=ભાર: વળન       |
| આખર અવસ્થા=મરવાનો    | ચાલચલગત                   | કલ્યાણુ=મલુ         |
| વખત                  | ધર્મિષ્ઠપણું=ધર્મ પ્રમાણે | લુટ=ખુદ્દી રીતે માર |
| દિક્ષાસો=ધીરજ        | ચાલવું તે                 | મારીને લઇ લેવું તે  |
| નામીચો=પ્રખ્યાત      | અમર=અચળ; કાયમ             | ફરમાન=હુકમ          |
| ખદમાસ=હરામખોર        | રસ્તો=ઉપાય; ધંધાજ         | માથે ચઢાવી=કબુલ કરી |
| સંખ્યાખંધ=ધણજ        | અશકય=નહિ બની શકે          | વર્તણુક=ચાલચલગત     |
| લૂટફાટ=માર મારી લૂટી | એવું                      | અતે=આખરે            |
| લેવું તે             | મુશ્કેલ=કઠણ; અધર          |                     |

સવાલ—દરવેશની નામના શાથી થઈ? લુટારા પાસે કેટલાં માણસો, ગુલામ તથા દોલત હતી? એ દોલત તેણે શી રીતે મેળવી હતી? દરવેશે ત્રણ પથરા શા માટે ઉંચકવા કહ્યું? લુટારો ખરો સુખી હતો કે નહિ? એ ક્યારે ખરો સુખી થયો?

સાર—આપણે બીજાના દુઃખ મટાડવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

|                    |                    |                      |
|--------------------|--------------------|----------------------|
| પાઠ ૧૨.            | સપાટામાં આવવાથી    | ચોંટી=વળગી           |
| ખોટા=જુઠા          | અરસામાં=દરમિયાનમાં | મંદવાડ=રોગ           |
| અજ્ઞાની=સમજણ       | જીવ ભમી આગો=ચક્રી  | પ્રયોગ=અમુક સાધન     |
| વગરના              | આવી                | વડે કંઈ કરી બતાવવું  |
| ધારેખાને           | ચપટી ચપટી=જરાજરા   | તે; અખતરો            |
| ભૂત=મરી ગયા પછી    | કડક=સખત            | ચીસ=ખીકથી ખૂમ        |
| કોઈ માણસ પ્રેત રૂપ | કરડી=સખત; આકરી     | સોડે=પીમળે [પાડવી તે |
| થાય તે             | અંગારા=સળગતા કોયલા | ફાટી જાય=દૂધ ને ચોખા |
| ઝોડકપટથી=ભૂતના     | ઉધો=અવળો           | જુદા પડી જાય         |

|                      |                  |                  |
|----------------------|------------------|------------------|
| ઉતરી જાય=ખેસવાદ લાગે | જુકિતથી=તદખીરથી; | ભિનાશવાળી=ભેજવાળ |
| કસર=ખામી; મણા        | યુકિતથી          | શરદીવાળી         |

સવાલ—વહેમી લોકોમાં કઈ કઈ જાતના વહેમ ચાલે છે ? વહેમ ટાળવાને માટે કયા કયા પ્રયોગ કરશો ? નજર લાગવાનો દાખલો આપો. કુલ્લીનો પ્રયોગ શી રીતે કરશો ? નજર બાંધે છે ત્યારે થાળા સાથે વાડકો કયા કારણથી ચોંટી જાય છે ? નજર બાંધવાથી રોગ સારો થાય છે નહિ ? રોગ શાથી સારો થાય છે ? પાપડ બગડવાનું, દૂધપાક ફાટી જવાનું, અથાણું બગડી જવાનું કારણ શું ?

|                       |                            |                    |
|-----------------------|----------------------------|--------------------|
| પાઠ ૧૩.               | ભોપાળું=પોકળ; જુડાણું      | મંછા=ઈંછા          |
| નજરે પડે છે=દેખાય છે  | ડાકણ=ખરાબ નજરની            | મંછા ભૂત=મનની ઈંચ  |
| એકાએક=એકાચિનું;       | સ્ત્રી; ભૂત થએલી સ્ત્રી;   | એજ ભૂત             |
| એકદમ                  | ચુડેલ                      | શંકા ડાકણ=વહેમ એ   |
| મૂડ=ચોટ               | ચાળા=નિશાની                | ડાકણ               |
| જીવ=જીવાત;            | મસાણુ=મુડદાં દાટવા         | કહેવત=કહેતી        |
| સળો=જીવાત; જીવડાં     | બાળવાની જગા                | વશીકરણુ=વશ કરવા    |
| અદાવત=દુશ્મનાઈ; વેર   | કુંકું=ડાળાં પાંદડાં વગરના | વિઘા [ચિહ્ન        |
| ભુલો=ભૂત કાઢનાર       | કિમેલા ઝાડનું થડ           | શુકન=ધાર્યું થવાના |
| ઉતાર=ભૂત, પ્રેત વગેરે | ધડકે છે=ધમકે છે            | અપશુકન=નકારા શુક   |
| કાઢવા માથે ઉતારેલું   | શોરખકોર=જુમાટ              | ફોસફરસ=હવા લાગવા   |
| જે ધાન્ય વગેરે ચકલે   | વીગત=વાત                   | તરત સળગી જીઠે એ    |
| મૂકવામાં આવે છે તે    | વિખ્યાત=પ્રખ્યાત           | પદાર્થ             |

સમજીતી—જોરથી પવન આવ્યો તેથી નળાઈ ખસી ગયું તે સહેજ અવાજ થયો. તે સાંભળીને કુતરું બસવા લાગ્યું, તેથી ત્યાં ધણાં માણસો એકઠાં થયાં અને ઘણાજ અવાજ થયો. તેમાં કો

આશુષ કહે છે કે મેં ચોર નામતો જોયો; એવી ખોટી વાતને લોકો લંબાવીને પ્રખ્યાત કરે છે. અખો કહે છે કે ભાઈઓ વહેમની વાતો એવી હોય છે.

સત્યાજ્ઞ—ઝાડને મૂઠ મારેલી ક્યારે કહેવાય ? ઝાડ મૂળમાંથી એકાએક શા કારણથી પડી જાય છે ? ભુલા લોકો મૂઠ ઉતારવાને ક્યો પ્રયોગ કરે છે ? બેરાંઓ શા કારણથી ધૂણે છે ? મસાણ કાંઠે બડકા ક્યા કારણથી દેખાય છે ? શહેરમાં કે ગામમાં બડકા શા મારે નથી દેખાતા ? તમે વહેમને ખરા માનો છો કે ખોટા ? ખોટા માનો છો તો તેનાં કારણ સમજવો. વશીકરણ એ શું છે ? શુકન એ શું છે ?

સાર—કાષ્ઠપણુ જાતનો વહેમ રાખવો નહિ. વહેમ રાખવાથી શરીરમાં બેચેની થાય છે, અને તેથી રોગ આવે છે.

|                        |                       |                        |
|------------------------|-----------------------|------------------------|
| પાઠ ૧૪.                | ધરતીક'પ=જમીનનું       | છેવટ=આખર               |
| તાગ=છેડો; અંત          | હાલવું તે             | અનંત=પાર વગરના         |
| અપાર=પાર વગરનું        | જવાળામુખી=ખળતો        | ધોડા=મોટી છોળો; મોળાં  |
| વાવાઝોડું=પવનનું તોફાન | પહાડ                  | મોળાં ઉતરી જાય=એટ      |
| તૂટી પડશે=નીચે પડશે    | આનંદકારી=ખુશકારક      | થાય                    |
| કાટકા=કડાકા; ગડગડાટ    | મંદ મંદ=ધીમે ધીમે     | છાયા=પડછાયો; ઓળો       |
| ચિરાઈ=ફાટી             | નિરંતર=હંમેશાં        | સ્વપ્નવશ=સ્વપ્નમાં આવે |
| ભયંકર=ખિદામણ           | માફક=અનુકૂળ           | એવી સ્થિતિમાં પડેલા    |
| ખત્તવ=પ્રસંગ           | અદ્ભુત=નવાઈ જેવું     | આત્મા=જીવ              |
| અતિવૃષ્ટિ=બહો વરસાદ    | ચમત્કારી=નવાઈ જેવું   | ખોળીઆમાં=શરીરમાંથી     |
| કરાં=ખોર જેવાં પાણીનાં | દિગ્ગ=તાળુખ           | મયલીત=ખીકથી ખીધેલા     |
| ખધાયલાં ટીપાં          | દિગ્ગ ચઈ જઈએ છીએ=     |                        |
| હિમ=બરફી ટાઢ           | અક્કલ કહ્યું કરતી નથી |                        |

સવાલ—આકાશનો છેડો ક્યાં છે ? તારા કેટલા છે ? તારા આપણી પૃથ્વી કરતાં મોટા છે કે નાના ? મોટા છે તો નાના શા કારણથી દેખાય છે ? પૃથ્વી મોટી કે આકાશ ? વીજળી શું છે ? ધરતીકંપ કારણથી થાય છે ? ભયંકર બનાવો ગણાવો. આપણા શરીરમાં ક્યા ક્યા ચમત્કારી બનાવો બને છે ? સ્વપ્ન એ શું છે ?

|                         |                       |                      |
|-------------------------|-----------------------|----------------------|
| પાઠ ૧૫.                 | બ્રહ્માંડ=વિશ્વ; બધી  | આપોઆપ=પોતાની મેળે    |
| સત્તા=બળ; શક્તિ         | દુનિયા જેમાં છે       | અમુક=હરેક; ચોક્સ     |
| વિસાતમાં=ગણતરીમાં       | તે ગોળ                | આધારે=આસરે           |
| અમલ=હુકમ                | સમર્થ=જેરાવર          | હેતુ=મતલબ            |
| ઇન્દ્રિયો=જે વડે જ્ઞાન  | કાર્યો=કામ            | નિયમસર=નિયમ પ્રમાણે  |
| અને કર્મ થાય છે તે      | વ્યાપી=ફેલાએલો        | ન્યાયી=મનસારી        |
| (જ્ઞાનેન્દ્રિય પાંચ છે. | સર્વશક્તિમાન=જે બધું  | દયાળુ=દયાવાળો        |
| આંખ, કાન, નાક, જીભ,     | કરી શકે તે.           | આરોગ્ય=ત દુરસ્ત      |
| ચામડી. કમેન્દ્રિય પાંચ  | સર્વવ્યાપી=બધે ઠેકાણે | સોસવું=ખમવું; વેડવું |
| છે. મોં, હાથ, પગ,       | હોય તે                | પાપ=ઇશ્વરની આગાથી    |
| ઉપસ્થ, ગુદા.)           | સર્વજ્ઞ=બધું જાણનાર   | ઉલટું કરવું તે       |

સવાલ—પૃથ્વી ઉપરના પદાર્થનો અનુભવ આપણને શાથી થાય છે ? ઇન્દ્રિયો કેટલી જાતની છે અને તે ક્યાં ક્યાં ? આ જગતની રચના કોણે થી છે ? પરમેશ્વરને મોટા અને જેરાવર શાથી સમજવો. પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન, સર્વવ્યાપી અને સર્વજ્ઞ શાથી કહેવાય છે ? જગત જે નિયમો વડે ચાલે છે એ નિયમો કોણે બાંધ્યા છે ? જગત ક્યા બે મોટા નિયમોને આધારે ચાલે છે ? એ નિયમોનાં નામ કહો. પરમેશ્વર ન્યાયી, માયાળુ, દયાળુ છે તે તમે શાથી કહો છો. પરમેશ્વર ક્યારે નારાજ થાય ? પાપ એટલે શું ? ઇશ્વરી નિયમો ખાળવાથી ફળ શું ?

૧૪] સુરત જિલ્લાનો “જૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

સાર-પરમેશ્વર સર્વવ્યાપી, સર્વશક્તિમાન, સર્વજ્ઞ, સમર્થ, ન્યાયી, માયાળુ ને દયાળુ છે.

| પાઠ ૧૬.                 | વેશ=દેખાવ          | સાધ=સાધુ; સંજ્ઞન      |
|-------------------------|--------------------|-----------------------|
| ધ્રુવ=ઉત્તાનપાદના પુત્ર | લીલા=આખાદ          | પરહર્યા=તત્ત્વ્યા     |
| નિસાસો=આશા ભંગ          | લીલા રાજ=આખાદ રાજ  | ગુહ=ખિયોખિય વાકું     |
| થયેથી જીવને જે          | ભોગવો=ચલાવો        | વિકરાળ=ભયંકર; ખીક     |
| અકળામણ થાય છે તે        | સોય=તે             | લાગે એવું             |
| વિમાસે=વિચારે           | વચન=મોલ            | કિરણુ=સીધી લીટીમાં    |
| કેરો=તો                 | સંધીર=ધીરજવાળાં    | પડતો પ્રકાશ           |
| રાજ્યો=રાજ              | નયણું=આંખોએ        | સંચર્યું=ગયું         |
| રાજન=રાજ                | નયણું વહે અતિ નીર= | નીરખું=જેઉં           |
| નરપતિ=રાજ               | આંખમાંથી ઘણું,     | અજસુત=નારદ; બ્રહ્માને |
| સૂણો=સાંભળો             | આંસુ પડે           | પુત્ર                 |
| પૃથ્વીપતિ=જગપતિ; રાજ    | વહે=ખોલે           | ભૂપત ભણી=રાજ પ્રત્ન   |
| હૈડે=હૈયામાં            | રૂંદે=મનમાં        | કુળ=વંશ               |
| ન માય=લેવાય નહિ         | ટાળો=મટાડો         | નગર=શહેર              |
| ધરો=રાખો                | દયાળ=દયાળુ         | અવાસ=રહેઠાણ           |
| પ્રજા=રૈયત              | સંચર્યો=ગયો        | નિર્શદ્ધન=રાત દહાડો   |
| ઉદર=પેટ                 | મુદ્દમતિ=મુખાંધ    | ચરણે ચાંપી=પગે દાખ    |
| મેહુ=વરસાદ              | પરવરી=ચાલી; નીકળી  | નીરખે=જુએ             |
| માગ્યા મેહુ=જોઇતો       | અપરાધ=ગુનો         | તન=શરીર               |
| વરસાદ                   | મંદમતિ=ઓછી અક્ષલ   | સફળ હવો=સાર્થક થયે    |
| તમદેશ=તમારા મુલકમાં     | દુભવ્યો=નારાજ કીધો | તારણહાર=તારનાર        |

પાઠ ૧૬. ઉતાનપાદ રાજા ને નારદ ઋષિ.

ધ્રુવજીના પિતાને નિસાસા નાખતા જોઈને નારદ ઋષિ મનમાં વિચાર કરે છે, કે હે રાજા! તું પોને દુનિયાનો માલીક છે, પછી તમને શું દુઃખ છે? નારદ ઋષિ કહે છે કે હે! રાજા, તમે સાંભળો. તમે મોટા રાજા છતાં તમને આટલું બધું શું દુઃખ છે, કે હૈડામાં જાસ પણ માતો નથી!

તમારો દેખાવ આસ્થાથી સેવા કરવા લાયક છે. તમે રૈયતનું પોપણુ કરો છો. તમારા દેશમાં જોવો જોઈએ તેવો વરસાદ આવે છે, છતાં આટલું દુઃખ શા વાસ્તે રાખો છો! (૧) તે આપાદ રાજા બોગવો. તને તે કાંઈ દુઃખ હોય! એવાં ધીરજ આપનારાં વચન નારદ ઋષિએ કહ્યાં તોપણુ રાજાની આંખમાંથી ધણું આંસુ પડે છે. (૨) રાજા કહે છે, કે ઋષિ સાંભળો. મારો છોકરો જંગલમાં ગયો, તેથી મારે મન ધણું દુઃખ થાય છે, માટે તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો. (૩) મેં બહુ મુખાઈ કરી તેથી જાળક વનમાં જનો રહ્યો. મેં ઓછી બુદ્ધિવાળાએ એ પવિત્ર માણુમનું મન નારાજ કર્યું, એવો મેં ગુનો કર્યો છે. (૪) એ કારણથી મેં નિસાસા નાખ્યા અને મને ચિંતા થાય છે, કે ખીચોખીચ બિહામણું જંગલ હશે, ત્યાં મારો છોકરો એકલો કેમ રહેશે? (૫) જેનું મોં ધણું કામળ છે, એટલે જે ઘણો નાણુક છે, તે સુરજનો સીધી લીટીનો પ્રકાશ કેમ વેકશે? (સુરજનો તાપ શી રીતે વેકશે?) મારું બધું સુખ ધ્રુવજી સાથે ગયું તેથી હું નિસાસા નાખું છું. (૬) તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો કે જેથી એક વાર છોકરાને મારી નજરે જોઈ, રાજાનાં એવાં વચન સાંભળીને નારદ ઋષિ રાજા પ્રત્યે બોધ્યા. (૭) તારા વંશમાં ધ્રુવ જન્મ્યો તેથી તારી જિંદગીને ધન્ય છે. જે માતાને પેટે જન્મ્યો તે માતાને પણ ધન્ય છે, રાજા તને ધન્ય છે, કે તારે ત્યાં ધ્રુવ અવતર્યો. (૮) જ્યાં ધ્રુવ જન્મ્યો છે, તે સહેરને અને તે મહેલને

પણુ ધન્ય છે. જે માણસને ધ્રુવની સોખત છે, તેને પણુ ધન્ય છે. જે ધરતીપર પગ મૂકીને ધ્રુવજી ચાલે છે, ત્યાં તે ધરતીને પણુ ધન્ય છે એમ કહીએ. (૬) રાત દહાડો ધ્રુવજીના દર્શન કરે છે, તે પક્ષીને અને જમણને ધન્ય છે, હે રાત્ર તાર જીવ્યું સાર્યક થયું, કે તારે ત્યાં એકાનેર પેઢી તારનાર જન્મ્યો છે. (૧૦)

| પાઠ ૧૭.              | રહેલો પત્થર        | સાહસ=અધિચારી કામ    |
|----------------------|--------------------|---------------------|
| આગખોટ=વરાળથી         | ગાખડું=મોટું કાણું | ડાલ=સદ ચલાવવાનો     |
| ચાલતું મોટું વહાણ    | કપ્તાન=વહાણ કે આગ- | ચાંભલો              |
| વિલાયત=અંગ્રેજાંડ    | ખોટનો વડો અમલદાર   | જળચર=પાણીમાં        |
| ખાસ=જુદી             | વીર=બહાદુર         | રહેનાર              |
| ખલાસી=વહાણ હાંકનાર   | અવકાશ=વખત          | પ્રસંગે=વખતે        |
| એકંદરે=અધુન મળીને    | ગડખડાટ=ખુમાટ;      | ફરજ=ધર્મ; કર્તવ્ય   |
| ભરદરીએ=દરીઆની        | શોરખતોર            | અમર=કાયમ; અચળ       |
| અધવચે; દરીઆની        | પડધમ=એક વાજાંત્ર   | યાદગીરી=નામના       |
| વચોવચ                | તુતક=આગખોટનો       | ફરમાન=હુકમ          |
| મુસાફરી=સફર          | આગલો છપલો ભાગ      | કીર્તિસ્તંભ=યાદગીરી |
| હંકારવામાં=ચલાવવામાં | દઢ મનથી=પાકા       | રહેવાને માટે જીલો   |
| સપાટી=છપલો ભાગ       | વિચારથી            | કરેલો ચણતરનો        |
| ખડક=પાણીમાં ઢંકાઈ    | ખડખડાટ=ખડવાટ       | ચાંભલો              |

સવાલ—નજીક આવી પહોંચ્યાં એટલામાં શું થયું? ફત્તાને ને લશ્કરના અમલદારે શું કયું? ફટલાં અધ્યાં? જળચર પાણીનાં નામ દો. ખલાસી અને સિપાઇનું નામ સાથી અમર રહ્યું? એમનું નામ અમર રાખવા માટે કાણે શું કહાણું?

સાર—દરેક માણસે પોતાની ફરજ ખરા અંતઃફરજથી બજાવવી.

|                      |                     |                     |
|----------------------|---------------------|---------------------|
| પાઠ ૧૮.              | અગ્નયન તરેહનો નવાઈ  | ખેશક નકકી; જરૂર     |
| ફરતો ચોગરમ           | જેવો                | આજીજી કાલાવાલા      |
| કોટ છોથી બાધેલી ઉંચી | દહાડાને અંતે સાંજે  | ઝાળી નાળચાવાળી      |
| જાડી મજબુત દિવાલ     | ચણતર ચણવાનું કામ    | લોટી                |
| કાખેલ હોશિયાર        | બેદ છુપી વાત; ભરમ   | ઇલમી ગદુમર; મંત્ર   |
| મિસ્તરી મુખ્ય કડીઓ   | દીકમત જીમતી; તદખીર; | જાણનાર              |
| કે સલાટ              | ચતુરાઈ ભરેલો ખેલ    | નિર્ભય ભય વિનાનું   |
| સુલતાન મુસલમાન       | ખેડકે મુકામે        | સ્થાનક ઠેકાણું; જગા |
| રાગ; પાદશાહ          | ઇલમ ગદુ             | કબુલાત વચન          |

સવાલ—અહમદશાહ કોણ હતો? તેણે ક્યું શહેર વસાવ્યું? કોટ બંધાતો હતો તે પાછો શા કારણથી ઉખડી જતો હતો? ઉખડી જવાનું કારણ સુલતાનના જાણવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે શું ક્યું? માણેકનાથ કોણે? અમદાવાદમાં તેની જગા હાલ ક્યાં છે?

|                        |                       |                     |
|------------------------|-----------------------|---------------------|
| પાઠ ૧૯.                | આપવી તે               | ખતા દેખાડ           |
| પ્રમાણિક રાજાની રીતે   | દક્ષતર હિસાબના ચોપડા  | કીધર કયાં           |
| ચાલનાર                 | ખિન્ન દુઃખી; દીક્ષગીર | આનાકાની હા ના       |
| કંટાળો તિરસ્કાર; ત્રાસ | સદ્બુદ્ધિ સારી બુદ્ધિ | મિળજ ગયો ગુસ્સે થયો |
| નામું ઠામું લેવડેવડનો  | તત્કાળ તરતજ           | ફેરવી તોળવાત ફેરવ   |
| હિસાબ                  | પુલાતો ખુશ થતો        | જસકુ જેને           |
| આકુ અવળું ખર્ચ ખોટું   | ખોળ શોધ; તપાસ         | દોખે                |
| બ્યાજ વટાવ બ્યાજ વગેરે | અખે એ; અલ્યા          | પાગળ મૂર્ખ          |
| વટાવ ખોટને બદલે કંઈ    | બનીઆ માણીઆ            | કરતો હરતો કારભારી   |
| પણ રકમ લેવી કે         | ચલ ખે ચાલ             | સાખ બ્યાખર; વટ      |

સવાલ—જગનમે દુકાનનું કામ જોઈ કંટાળો આવવાનું કારણ શું?



## ૧૮] પાંચમી ચોપડીના અર્થ આઠ આના.

દુકાનમાં એક દિવસ શી ખીના બની ? પટેલનો હિસાબ કેવી રીતે ગણ્યો ? થોડી વાર પછી ખીજે શું બનાવ બન્યો તે તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? મીચો વાણીઆને મૂકીને કેમ જતો રહ્યો ? ગુમાસ્તાને શેઠે શા માટે કાઢી મૂક્યો ? શેઠની સાખ સાથી વધી ? ગુમાસ્તાને ક્યાં છતું શું ફળ મળ્યું ?

સાર—(૧) ઠગીને લેવાની દાનત રાખવી નહિ (૨) મશ્કરી કરવી નહિ. (૩) હંમેશાં પ્રમાણિકપણે ચાલવું.

|                    |                    |                     |
|--------------------|--------------------|---------------------|
| પાઠ ૨૦.            | નકશો=ગામ કે દેશનો  | વંકાવું=મેળ ન રાખવો |
| ખર્ચ કામ=વાજખી કામ | ચીતરેલો નમુનો      | શરમ=માન; સહે        |
| છાતી ચલાવનાર=હિંમત | મશ્કરી=મજાક        | હાંસી=મજાક; મશ્કરી  |
| કરનાર              | નિંદા=કોઇનું ભુલું | છાપ=અસર             |
| કાને=સાંભળવામાં    | બોલવું તે          | ચાહે=છાહે           |
| આર=ભરડાની નીચે     | મોઢું ઉતરી ગએલું=  | ચાલ=રીતભાત; વર્તણૂક |
| સોઢાની પાતળી સળી   | અંખવાએલો           | કજીઓ=ટટો;           |
| હોય છે તે          | કસુર=ગુનો; ચૂક     | દુર્ગુણ=અનીતિ       |

સવાલ—જ્યાનંદને જીવણરામ, ચુનીલાલ અને મહેતાજીના છોકરા સાથે અણબનાવ થવાનું કારણ શું ? એમાં વાંક કોનો હતો ? જ્યાનંદના વખાણ મહેતાજીએ શામાટે કર્યા ? સાર—(૧) વાજખી રીતે ચાલવું (૨) ખરી વાતમાં કોઇની પણ શરમ રાખવી નહિ.

|                       |                    |                       |
|-----------------------|--------------------|-----------------------|
| પાઠ ૨૧.               | સ્તાનમાં છે).      | ઠાર મારવું=જીવ લેવો   |
| વિક્રમાજીત=જીતાય      | છંદ=નઠારી ટેવ      | ધાવ=ધવરાવનાર ખાત      |
| નહિ એવો વિક્રમ        | વ્યવસ્થા=ગોઠવણ     | દાવો=હક               |
| અજીત=જીતાય નહિ એવો    | પટાવતો=રાજના મુખ્ય | રણવાસ=રાણીઓને રહે-    |
| મેવાડ=ઉદેપુર; (રજપુ.) | સરદારો             | વાની જગ્યા; જનાનખાનું |

|                       |                       |                       |
|-----------------------|-----------------------|-----------------------|
| ચોજવા=કરવા            | કલપાંત=ત્રણું રડવું   | રક્ષણુ=સ ભાગ          |
| બાળહત્યા=બાળકને       | કકળવું તે; રડારોળ     | જીવું=જિંદગી          |
| મારી નાખવું તે        | રાજબક્ત=વફાદાર;       | સાર્થક=સફળ            |
| નિર્દોષ=ખીન ગુનેગાર;  | પોતાના રાજ કે રાખનું  | સર્વસ્વ=સવળી માલમતા   |
| અપરાધ વિનાનો          | હંમેશાં રૂકું તાકે તે | સપુત્ર=સોંપણુ         |
| દયાજનક=દયા ઉપજાવે     | કરે એવી               | અર્થાત્=ફેલાય; પ્રસરે |
| એવા                   | કોમ=ગાઉ               | પરિણામ=ફળ; છેવટ       |
| હૃદય પીગળ્યું=દયા આવી | હજમ=વાળદં; રાત        | દાવાળી=આખર કરી        |
| ઘાતકી=હૂર; નિર્દય     | આસરો=મદદ; સહાયતા      | પનું=પાનું; એક જાતનું |
| વર્ણન=વ્યાન; હકીકત    | ભાગ=ખખર; પતો          | રતન                   |

સવાલ—વિક્રમાજીતને શા માટે મારી નાખ્યો ? ઉદેસીંગ કોનો છોકરો ? ઉદેસીંગનો જીવ લેવાનું વનવીરે શા માટે ધર્યું ? ઉદેસીંગનો અચાવ કેવી રીતે થયો ? પન્નાએ ઉદેસીંગને કોને સોંપ્યો ? શેકે ઉદેસીંગને રાખવાનું કારણ શું ? સાર—આપણી ફરજ ખરા અંતઃકરણ પૂર્વક બળવવી અને તે બળવવામાં પાછી પાતી કરવી નહિ.

|                      |                      |                     |
|----------------------|----------------------|---------------------|
| પાઠ ૨૨.              | પત્થર                | મેાતને શરણે ગયા=મરી |
| મહાકા=વણા જિહ્વા,    | નિશ્ચે=નક્કી; નિરધાર | ગયા                 |
| એજન્સિ અને સંસ્થાન   | અચવાના=ઉગરવાના       | આજીજી=કાલાવાલા      |
| મળીને થએલો ગવર્ન-    | ધરાદો=મનસુખો;        | રાહ=વાટ; વાર        |
| રના તાબાનો ભાગ       | નીમ્યો=નીમણુક કીધી   | શિર=માથું           |
| સિકા=સો વરસનો કાળ    | યુક્તિ=તદબીર; કળા    | એકલદોકત્ર=એત્લો     |
| સુકાની=સુકાન ફેરવનાર | હિકમત                | ચિંતા=શીકર; ધારની   |
| મફલત=મેપરવા          | સંખ્યા=ગણતરી         | છાતી ભરાઈ આવી=      |
| ખડક=પાણીમાં ઢંકાયેલો | માન્ય રાખી=કબુલ કરી  | રડવું આવ્યું        |

## ૨૦] સાતમી ચોપડીના અર્થ હસ આના.

|                      |                    |                      |
|----------------------|--------------------|----------------------|
| ઉત્તર=જવાબ           | બાગી=વળગી          | ધર્મ=દરજ             |
| કુબુલ કર્યું=માન્યું | આગ્રહ=હક; કાલાવાલા | બંધુધર્મ=ભાઈ તરીકેની |
| સંસાર માંડ્યો નથી=   | છક=દિગ; ચકિત       | દરજ                  |
| બૈરી પરણ્યો નથી      | હડસેલી મૂક્યો=વકરો | સહીસલામત=સુખરૂપ      |
| કોડ=હોંસ; ઉમંગ       | મારી ફેકી દીધો     | યોજના=ગોઠવણ          |
| નિયમ=ઠરાવ            | બંધુ=ભાઈ           |                      |

સવાલ—ગોવા ક્યાં છે ? ગોવામાં હાલ કોનું રાજ્ય છે ? પોર્ટુગીઝ લોકો ક્યાંના રહેવાસી ? વહાણુ શાથી ખડક સાથે અથડાયું ? ખોરાક વધારે દિવસ ચલાવવા માટે નવા કપ્તાને શું યોજના કરી ? ચોથી ચિટ્ટીમાં કોનું નામ નીકળ્યું ? તે પાણીમાં પડ્યો કે નહિ ? નહિ પડવાનું કારણ શું ? એના ભાઈને પડવાની રજા શા માટે આપી ? તે મરી ગયો કે નહિ ?

સાર—ભાઈઓએ એક ખીલ પર હેત રાખવું જોઈએ.

|                    |                    |                      |
|--------------------|--------------------|----------------------|
| પાઠ ૨૩.            | કલંક=એળ; ખટો; ડાઘ  | આઠમ; ગોકળઆઠમ;        |
| ચિત્રશાળા=ચિત્રકામ | અનેક=એકથી વધારે;   | કૃષ્ણનો જન્મદિવસ     |
| શીખવાની નિજાળ      | ધણા                | અદેખાઈ=ઈર્ષ્યા; વેર  |
| ચિત્ર=છબી          | ગપો=જુડી વાતો      | પંચ=કોઈપણ વાતનો      |
| ઉપરના=ઉપલા         | દિન પર દિન=દરરોજ   | નિવેડો કરવાને પાંચ   |
| ચિત્રકળા=ચિત્રકામ  | હરિકાષ્ઠ=મરોબરી    | અથવા વધારે શખ્સની    |
| એજ=ઉત્તમ; સૌથી સરસ | નકલ=ઉતારો; કોપી    | મંડળી; લવાદ          |
| તોલે=મરોબરીમાં     | બળિએલ=મનમાં બળ્યા  | કળા=હુલનર; કલ્પ      |
| અદેખો=ખીલનું સાઈ   | કરે એવો            | કલ્પ્યો=કલ્પના કીધી; |
| જોઈ બજે એવો        | વખોડવું=ખોડ કાઢવી  | ધાર્યો               |
| સમાન=મરોબર; જેવો   | વકાષ્ઠ=મોટાઈ; માન  | ટાપુ=મેટ             |
| કીર્તિ=આબરુ માન    | જન્મભાઈમાં આવણુ વદ | ખાળા=ઠાકરી           |

## મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રત્યેકોત્તરમાળા ૪૫ આના. [૨૧

|                      |                    |                         |
|----------------------|--------------------|-------------------------|
| સાંખી=ખમી; સહન કરી   | પીછી છુપી ન રહે=   | માટે                    |
| શોભા=ખુબસુરતી        | કામ જણાવ આવે       | અભિપ્રાય=વિચાર; મત      |
| શાંત થયું=નિરાંત વળી | ઠરાવ=નિશ્ચય        | નિરાશ=નાઉમેદ            |
| દશા=હાલહવાલ; વલે     | ચિત્રકાર=ચિતારો    | વીલે મોઢે=ફિક્કે ચહેરે; |
| રૂખરૂ=હજીર           | ખેદરકારી=ખેપરવા    | અંખવાણા પડીને           |
| પીછી=ચીતરવાની કક્ષમ  | હિતેજન=પુષ્ટિ; મદદ | અદેખાઈતું મોં આળે=      |
| છુપી=છાની; ગુપ્ત     | હિતેજન દાખલ=હિતેજન | અદેખાઈ ન કરો.           |

સવાલ—ચિત્રશાળામાં શું શીખવાય છે ? હિમલા વર્ગમાં કેટલા વિદ્યાર્થી હતા ? ચિત્રકળામાં કોણ હોશિયાર હતું ? એની હોશિયારી જોઈ કોણ અદેખાઈ કરતું અને કોણ તેની ખરાબરી કરવા પ્રયત્ન કરતું ? ત્રિભુવનની આખરેને કલંક લગાડવા માટે કોણે શું યોજના કીધી ? પ્રાણજીવનને સ્વભાવ કેવો હતો ? ચિત્રશાળામાં શી જાહેર ખબર ચોઢેલી હતી ? દરેકે ઇનામ મેળવવા માટે કેવી તરેહનાં ચિત્ર કાઢ્યાં ? કોણ ચિત્ર સૌથી સાફ હતું ? ઇનામ કોને મળ્યું ? એ ઇનામના રૂપીઆ કોને આપવામાં આવ્યા અને શા માટે ? પ્રાણજીવનને નિશાળમાંથી શા માટે કાઢી મૂક્યો ?

સાર—જે પોતાનું ભલું આહતા હોય તેમણે હમેશાં હરિકાઈ કરવી પણ અદેખાઈ કરવી નહિ

|                    |                   |                      |
|--------------------|-------------------|----------------------|
| પાઠ ૨૪.            | કુવાચ્ય=નહાઈ વચન; | આણી=સાવી             |
| સુવાચ્ય=સાફ વચન;   | નહારી વાણી        | ચાર=મિત્ર; ભાઈ       |
| મારી વાણી          | લાધે=મળે; થાય     | હિચાર=ખોલ            |
| સ્નેહ=હેત; પ્રીતિ  | વિવેક=સલુકકર્મ;   | વિસ્વ=દુનિયા; જગત    |
| મદેવ=હમેશાં; નિત્ય | હહાપણ; સારાનરસાનો | વખાણે=તારીફ કરે;     |
| વાધે=વધે; થાય      | વિચાર             | સ્તુતિ કરે; માન આપે; |

## ૨૨] હિંદુસ્તાનની સાંભૂજોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચાર આના.

|                       |                          |                     |
|-----------------------|--------------------------|---------------------|
| કીર્તિ=આખર            | અમૂલ્ય=કીમતી; જેના       | ગોળી                |
| જનો=માણસો             | કિંમત ન થઈ શકે તે        | છેદ=ધા; જખમ         |
| પડે=હલકે દરજ્જે ઉતરે; | મલ=કિંમત                 | સૂઝે=માલમ પડે       |
| મરિયાતમાં આવે;        | લગાર=થોડી                | રૂઝે=મટે; સારો થાય; |
| પડતી થાય              | પળી=ચાંગળું              | નવી ચામડી આવે       |
| ચડે=મોટો દરજ્જે આવે;  | રે=અરે                   | કેડી=મોટી બરણી      |
| સુખી થાય; ચડતી થાય    | માનવી=માણુમ              | મટે=સારી થાય        |
| વડે=થી; થકી           | વેણુ=શબ્દ; બોલ           | તોપ તણો=તોપનો       |
| પ્રભ=લોક; રૈયત        | વેણુ મૂક્યું=શબ્દ બોલ્યો | ભડકા=અવાજો          |
| પાળે=પોષે             | ગળાય=ગળી જવાય            | હવા વિષે=હવામાં     |
| ધૂડ=ધુવડ              | ચૂક્યું=ચૂકલું           | હડાકા=સપાટાખંધ      |
| ઉચારનું=બોલનું        | વિમાસસો=પસ્તાશો;         | તાણી=ખેંચી          |
| ભણી=સારી              | દીલગીર થશે               | વદો=બોલો            |
| ભલાઈ=ભલમનસાઈ          | હાણી=નુકસાન; ખરામી;      | વણુસે=અગડે          |
| જુરાઈ=નહારાપણું; વેર; | પાયમાલી; હાનિ            | ભાર તોલ=માન; આખર    |
| દુશ્મનાવટ             | છરા=અંદુકમાં ભરવાની      | વકકર                |

### પાઠ ૨૪ વિચારીને બોલવા વિષે

**સમજુતી**—સાઈ વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં પ્રીતિ વધે છે; નહાઈ વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં કજીઓ થાય છે; માટે હે ભાઈ મનમાં જરા સલુકાઈ લાવીને જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૧) સાઈ વાક્ય બોલવાથી આખી દુનિયા તારીફ કરે, પણ નહાઈ વાક્ય બોલવાથી માણસો આપણી આખર જાણે નહિ. પ્રાણીની પડતી અને ચડતી જીભથીજ (બોલવાથીજ) થાય છે. માટે હે ભાઈ જે બોલ બોલો તે વિચારી બોલો. (૨) જુઓ લોકો પોતાને ઘેર પોપટ પાળે છે, પણ ધુવડ

પક્ષી પોતાના માળામાં પણ નચિતે સ્થિત શકતું નથી; એજ બોલતું કારણ જાણુ. માટે (૩) સારી જીભથી (સારું બોલીને) લાઠ મલમન સાધ મેળવ. નહારી જીભથી ( નહારું બોલાવાથી ) લોકો નહારું બોલે છે. પછી તે ગરીબ હોય કે રાગ્ગનો છોકરો હોય, કે રાણી હોય તોપણ લોકો નહારું બોલે છે. માટે (૪) સારું વાક્ય બોલવાથી દૂધ, દહીં અને ઘી આપશે, અને જેની કિંમત ઘણી હશે તેની થોડ કિંમત લેશે, પણ નહારું વાક્ય બોલવાથી કાંઈ આંગળું પાણી પણ નહિ પાય; માટે (૫) અરે માણસ તું મોઢેથી જે શબ્દ બોલ્યો તે જેમ તે થુંકલું થુંક ફરીથી ગળાતું નથી, તેમ તે બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી લેવાતો નથી, જે એવી વાણી હશે તો પસ્તાશો. અં નુકસાન થશે, માટે (૬) છરાના ધાનો ઉપાય માલમ પડે, પણ નહારા વાક્યનો ધા કદી રૂઝાતો નથી. (તે બોલ મનમાંથી જતો નથી જેમ કાચની કોડી કાણી હોય તે જેમ આખી થતી નથી તેમ માટે (૭) સારો કે નહારો તોપનો અવાજ હવામાં સપાટાબંધ ચાલ્યો જતો હોય, તો તમે કહો કે તેને કેમ ખેંચી શકાય ! મતલબ ખેંચી શકાય નહિ. તેમ બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી શકતો નથી માટે (૮) વિચારીને શબ્દ બોલો તો કામ કદી પણ બગડે નહિ દલપતરામ કવિ કહે છે, કે જે સારા માણસો છે, તેજ ભાર વક્ષ રાખે છે. મતલબ કે વિચારીને બોલે છે.

પાઠ ૨૫.

પરિણામ=છેવટ; ફળ  
કેશી=ધેન ચઢે એવો;  
માદક  
અસર=ફળ; પરિણામ

પ્રમાણુ=માપ  
તદ્દન=ખીલકુત્ર  
અશક્ત=શક્તિ વગરનું;  
કમજોર  
વ્યસની=ટેવવાળો

મુશ્કેલ=અઘરું  
સુસ્તી=ખેંચેની; આળ  
રસ્તો=ઉપાય; ધલા  
વપરાશ=વાપર; ઉપ  
કમુંખો=અશીલુનું પ

## ૨૪) બોથી ચોપડીનો હિકેશન શિક્ષક ચાર આના

|                       |                        |                    |
|-----------------------|------------------------|--------------------|
| રિવાજ=ધારો            | લગીની તળી              | તાં દુરતી=સુખાકારી |
| સાતિ=જાત              | હિતમ=સાથી સરસ; શ્રેષ્ઠ | ખંધી=મના; મનાઇ     |
| પ્રસંગોએ=વખતે         | અંશ=ભાગ                | ચોકી=પહેરો; તપાસ   |
| જુસ્સો=જોશ; જોર       | પાસ=અસર                | ધનનો=પરવાનો; પર-   |
| હૃદય=લોહીની ટાંકી     | અકાળ=કવખતે             | લાગી; કંદાકટ       |
| માનતંતુ=મગજને ખખર     | સેવન=કામમાં લેવું તે   | ધનરદાર=ધનનો        |
| પહોંચાડનારા તાંતણા    | સંભાળ=ખરદાસ            | રાખનાર; કંદાકટર    |
| આંતરકુંડ=પેટના ઢાંચા  | હૃદયી=મરજી મુજબ        | મદી=દુરાચરણ; ખરાબ  |
| છેડાથી તે ગાંડની કુહી | ખલેલ=હનકત; અડચણ        | ટેવ                |

સવાલ-અરીજ એ કેવો પદાર્થ છે ? અરીજ ખાવાથી શું શું તુકસાન થાય છે ? અસલના વખતમાં અરીજ ખાવાની ટેવ કેવી રીતે પડતી હતી ? ધરણ માણસો શું સમજીને અરીજ ખાય છે ? ખાળાગેળી ખાવાથી શું તુકસાન ? કયા વર્ગની સ્ત્રીઓ અરીજનો ઉપયોગ કરે છે ? સ્ત્રીઓ ખાળકને શ્યા માટે અરીજ ખવડાવે છે ? અરીજથી થતું તુકસાન અટકાવવા માટે સરકારે કયા કયા ઉપાયો લીધા છે ? સાર-અરીજ ખાવાની ટેવ પાડવી નહિ.

|                        |                          |                     |
|------------------------|--------------------------|---------------------|
| પાઠ ૨૬.                | વ્યાધિ=વાધ               | ખોચી=ગરદન           |
| સંન્યાસી=બ્રાહ્મણ સાધુ | અર્થ=ચામડું              | એકએક=એકાંચિતો;      |
| થએલો હોય તે            | વ્યાધિઅર્થ=વાધનું ચામડું | એકદમ                |
| પ્રવાસે=મુસાફરીએ       | આરામ=વિસામો              | ગરબડાટ=શોરખકાર      |
| સંખ્યાકાળ=સાંજ         | રાજવાડો=રાજ કુટુંબને     | સ્વામીજી=મુરખખીજી   |
| તગર=શહેર               | રહેવાની જગ્યા            | મુકામ=વાસ           |
| સરકારવાડો=રાજ કુટુંબને | જ્ઞાન=સમાજ; અકક્ષ        | પરંતુ=તોપણ          |
| ખને રહેવાની જગ્યા      | માર્ગે=રસ્તે             | ધનરૂપાથી=પરમેશ્વરની |

|            |                  |                      |
|------------|------------------|----------------------|
| મહેરબાનીથી | સંખંધ=ખાખત; વિષે | બેઠ=તકાવત; ફેર ફરક   |
| વાલ જવાબ=  | અત્રે=અહીંઆ      | આસન=પાથરાણું         |
| વાદવિવાદ   | સ્થિર=કાયમ; અચળ  | રાતવાસો=રાત ગાળવી તે |

સવાલ—સંન્યાસીએ ક્યાં મુકામ કર્યો ? સરકારવાડાને શું સમજ્યું મુકામ કીધો ? સંન્યાસી રાજવાડાને ધર્મ શાળા શા કારણથી કહેતો હતો ?

સાર—આ દુનિયામાં આપણે મુસાફર જેવા છીએ.

|                       |                         |                     |
|-----------------------|-------------------------|---------------------|
| પાઠ ૨૭.               | વાત વાંચનાર             | ગયું; ઉદાસ થયા      |
| ગેરચર્યા=નખરના        | કથા=કથર સંખંધી          | વતન=જાગીર           |
| લોકોમાં ચાલતી વાત     | વારતા                   | હક=માલીકી; દાવો     |
| પેશ=પેશાક             | કુલાયો=મગરર થયો         | દસ્તાવેજ=ખત; લખત    |
| અચ્છે હો=સારા છો      | વાણી=મોક્ષવું           | જાગીર=ઇનામમાં મળેલી |
| મખે=એ                 | રસ=લહેજત; સ્વાદ         | જમીન                |
| પેરા ચલે=તાઈ ચાલે     | શ્રોતા=કથા સાંભળનારા    | જપત=કમર             |
| માર ગલીઓ=મારી         | લોકો                    | અંદેનવાજ=ચુકામ પર   |
| નાખજે                 | આંસુ ધારા વહે છે=રડે છે | મહેરબાની કરનાર      |
| પાદરી=ખ્રિસ્તી ધર્મનો | આવિક=અધાણુ;             | તાંખાપતરા=તાંખપત્ર  |
| બોધ કરનાર             | આસ્થાવાળાં              | પ્રસન્ન=ખુશ         |
| કેપદેશ=બોધ; શિખામણ    | કામળાનનાળુક             | કાયમ કરી આપ્યું=    |
| માપણુ=વ્યાખ્યાન       | શીકા પડી ગયા=જાંખા      | બહાલ રાખ્યું; મજુર  |
| પુરાણી=ધંધર સંખંધી    | પડ્યા; મોં ઉતરી         | કીધું; કબુલ રાખ્યું |

સવાલ—અકબર બાદશાહે નગરચર્યામાં શું શું જોયું ? રાજ્યએ નગરચર્યા શા માટે જોવી જોઈએ ? પુરાણી શાથી કુલાયો ? પાછળથી પુરાણી શીકા કેમ પડ્યો ? રાજ્યએ દેશાઈની જાગીર શા માટે કબુલ રાખી ?

સાર—રાજ્યએ—અમલદારોએ બેશ બદલી નગરચર્યા જોવી જોઈએ.



|                             |                    |                    |
|-----------------------------|--------------------|--------------------|
| પાઠ ૨૮.                     | સતી=સદ્ગુણી સ્ત્રી | સા'ય=મદદ           |
| દુઃખ=આપદા; સંકટ             | સ્વામી=ધણી         | અર્થ=કામ           |
| આણીએ=લાવીએ                  | હરી ગયો=છાની રીતે  | સરશે=થશે           |
| ઘટ=શરીરરૂપી ઘડો             | લઈ ગયો             | ભીડ=સંકટ; આપદા     |
| ઘડીઆ=ખનાવ્યાં               | મરતક=માથાં         | સમર્થા=સંભાર્યા    |
| ટાળ્યાં=મટાડ્યાં            | છેદાઈ=કપાઈ         | અંતરગમી=મનની વાત   |
| નવ ટળે=મટે નહિ              | લુટાણી=લુટાઈ       | જાણુનાર; પરમેશ્વર  |
| રઘુનાથજી=પરમેશ્વર           | સતવાદીઓ=સાચું      | ભાવટ=દુઃખ; જાનજાન; |
| જડીયાં=વળગાડ્યાં            | ખોલનારો            | આપદા               |
| ભખ્યાં=ભટક્યાં; રખડ્યાં     | નીચ=હલકા           | બૂધરે=પૃથ્વી ધારણુ |
| ભોગવ્યાં=ગુમાવ્યાં; ગાળ્યાં | હરિને=પરમેશ્વરને   | કરનારે; પરમેશ્વરે  |
| નિદ્રા=ઊંઘ                  | ભજો=ભજન કરે        |                    |

—••૧ પાઠ ૨૭. સુખદુઃખ મનમાં નહિ લાવવા વિષે ૧—

**સમજુતી**—સુખ અને દુઃખ મનમાં લાવવાં નહિ, કારણ કે તે શરીરની સાથે વળગેલાં છે, એ કોઈનું મટાડેલું મટતું નથી, કારણ કે ઇશ્વરે વળગાડેલું છે. માટે સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવાં નહિ. (૧) નળરાજ જેવો મરદ નથી, ને દમયંતી જેવી સતી સ્ત્રી નથી, કે જેઓ અર્ધે વસ્ત્રે જ્યાં અનાજ ને પાણી મળે નહિ એવા જંગલમાં રખડ્યાં, માટે (૨) પાંચ પાંડવા જેવા ભાઈઓ કે જેને દ્રૌપદી સ્ત્રી હતી. તેમણે પણ બાર વરસ વનવાસ વેડ્યો, અને કોઈ દિવસ સુખે ઊંઘ્યા નહિ. માટે (૩) સીતા જેવી સતી સ્ત્રી નહિ કે જેના રામજી ધણી હતા તે સતીને રાવણુ લઈ ગયો, તેથી સતી ગણું દુઃખ પામી, માટે (૪) રાવણુ જેવો રાજા જેને મદોદરી સ્ત્રી હતી; તે રાવણુના દસ માથાં કપાઈ ગયાં ને બધી લંકા લુટાઈ ગઈ, માટે (૫) હરિશ્ચંદ્ર

રાજ સલવાદી હતો અને તેને તારાલોચની રાણી હતી. તેણે હલકા માણસને ત્યાં પાણી ભર્યું (મતલબ કે મનુરી કરી) એવાં તેં ધણાં દુઃખ પડ્યાં, માટે (૬) જુઓ ઇશ્વરે આગળ ધણી મદદ કરે હતી, તેથી જણાય છે કે આપણું કામ પણ થશે. એવું સમજાવે ઇશ્વરનું ભજન કરો, તે મદદ કરશેજ; માટે (૭) દરેકને જ્યારે આપદ પડી ત્યારે તેમણે ઇશ્વરને યાદ કરીયા ત્યારે નરસિંહ મહેતાના ધણીજી ઇશ્વરે (શ્રીકૃષ્ણ) તેઓની આપદ ટાળી હતી. માટે (૮)

|                       |                      |                   |
|-----------------------|----------------------|-------------------|
| પાઠ ૨૯.               | ટંગાઈ=લટકાઈ          | સિંધુ=ફરીઓ        |
| જિંદગી સુધી=મરતાંસુધી | પાઠ ૩૦.              | સમાય=સમાવેશ થાય   |
| સોદો=માલ              | સોદાગર=વેપારી        | પૂર્ણ=પુરું       |
| ભટકતો=રખડતો           | લાગલુંજ=તરતજ         | નવ=નહિ            |
| ભાવ=કિંમત; મૂલ્ય      | તાલ=દાવ; લાગ         | તૃપ્તિ=સંતોષ      |
| રકઝક=તકરાર            | ઝિલાતો=ખમાતો; વેકાતો | તણી=ની; છઠ્ઠી વિભ |
| મજલ=મુસાફરી           | ગરાસીઓ=ઇનામી         | કિતનો પ્રત્યય     |
| હેરાન=દુઃખી           | જમીનવાળો રજપુત       | આશ=અશા            |
| ધણે રસ્તે=ધણે ઠેકાણે  | કરગરીને=કાલાવાલા     | અંતરમાં=મનમાં     |
| બંદર=નદી કે દરીઆ      | કરીને; આજીજી કરીને   | જામે=ફેલાય; થાય   |
| કિનારે આવેલું શહેર    | પછડાયા=અફળાયા        | જગદીશે=જગતના      |
| કે જ્યાંથી ધણો માલ    | અતિશય=ધણોજ           | ધણીએ; પરમેશ્વરે   |
| વહાણુ વાટે આવળ        | લોભે લક્ષણુ જાય=     | કરુણા=મહેરઆની; મં |
| થતો હોય તે            | લોભ કરવાથી સારા      | ઘટતું=લાયક        |
| રાન=જંગલ              | ગુણુ નાશ પામે        | છતું=સીલકમાંનું   |
| પડપુછ=તપાસ            | સરિતા=નદી            | પાસનું=પાસેનું    |
| મક્ત=વગર પૈસે         | નીર=પાણી             | ખોય છે=ગુમાવે છે  |

સમજીતી—મણી નદીઓનું પાણી દરીઆમાં સમાઈ જાય છે; તોપણ સમુદ્રનું પેટ ભરાતું નથી. તેમ લોભી માણસને પૈસો મળે છે તોપણ તે સંતોષ પામતો નથી; તેને પાંચ રૂપીઆ મળે છે, તો તે દસ મળવાની આશા રાખે છે. જોને જે લાવક હોય તેને તે પરમેશ્વરે મહેરવાની કરીને આપેલું હોય છે, તે છતાં પણ લોભી માણસ લોભમાં ને લોભમાં પોતાની પાસે સીલકમાં હોય છે તે પણ ગુમાવે છે.

સવાલ—લોભીઆને કેણુ આપતું હતું? લોભીઆએ ખીજે ગામથી આલ લાવવાનો ઠરાવ શા માટે કર્યો? નાજિએર માટે ક્યાં ક્યાં ગયો અને શું શું જવાબ મળ્યા? લોભીઆ શાથી ચૂરી ગયો?

સાર—અતિ લોભ એ પાપનું મૂળ છે.

પાઠ ૩૧.

પ્રતાપરાણુ=મેવાડનો

રાજા

અસલ=જુની

રાજધાની=પાટનગર

તળેટી=પહાડના મૂળ

આગળની જગા

શૂરો=શૂરવીર; બહાદુર

શરણુ=તાબે

મેદ=દીલગીરી; અફસોસ

કુળ=વંશ; ઓલાદ

કન્યા=કુંવારી છોકરી

પણુ=બાધા; નિયમ

પુસ્તાં=જોડેએ તેટલાં

સાધન=સાહાય

આરંભી=શરૂ કરી

પરાક્રમ=બહાદુરી

સેના=સરકર; ફોજ

તજવીજ=તમાસ

છુપે છુપે=છાને છાને

તૂટી પડતો=એકદમ

હલ્લો કરતો

ખૂટતાં=ઓછાં ચતાં

ગુફા=ખખોલ

ધાસ્તી=ધીકર; ખીક

ટળવળતા=ટળવળાટ

કરતાં

ભાણુ=જમવા માટે

પીરસેલી થાળી

ધીરજ=સહુરી; શાંતિ

દુઃખની અંદર=દુઃખને

વખતે; દુઃખમાં

જસસ=છુપી તપાસ

રાખાર; ખાતમીદાર

ઠાઠ=ભપકો

જાળવી=સાચવી

દરજગ=ઓઢા

લહાણુ=કંઈ વહેંચવું તે

ધન્ય=શાભાશ

અંચકાર=પુસ્તક

ખનાવનાર

દોલત=પૃંછ

|                  |               |                    |
|------------------|---------------|--------------------|
| ખાનદાન=ઉંચું કુળ | ખાતરી=ભરેસો   | દેહ મૂક્યો=મરી ગયે |
| તંગી=તંગાસ; ખોટ  | સોગન=કસમ      | દેશદાઝ=દેશ લાગણી;  |
| નિભાવ=ટકાવ       | સ્વતંત્ર=છુટો | સ્વદેશાભિમાન       |

સવાલ—ઈ. સ. ૧૫૬૮ અને ૧૫૭૬માં શી ખીના બની ? ઉદેસી ક્યાં રહેતો હતો ? પ્રતાપે ક્યાં પણ લીધું ? ઉદેપુર કોણે વસાવ્યું ? પ્રતાપ ખીજે દેશ જવાનો શા માટે વિચાર કરતો હતો ? પ્રતાપને કોણે મદદ કરી અને શા માટે ? પ્રતાપને મદદ મળ્યા પછી તેણે શું કર્યું ? મરતી વખતે પ્રતાપનો જીવ કેમ અકળાતો હતો ? પ્રતાપને ક્યારે સંતોષ થયો. ભામશાને શા માટે શાખાશી ઘટે છે ?

સાર—પોતાના કુળની આખર સાચવવા માટે ગમે તેટલું દુઃખ પડે તોપણ તે સહન કરવું પણ આખર જવા દેવી નહિ.

|                     |                     |                   |
|---------------------|---------------------|-------------------|
| પાઠ ૩૨.             | મુદત=વખત            | કોશીશ=ચતન; મહેન   |
| નિયમસર=નિયમ પ્રમાણે | કાળજી=ખત; ચેટક      | વહેવાર=કામકાજ     |
| વખતસર=વખત પ્રમાણે   | ભંગ થાય=તૂટે        | ઈતરાજી=ગુસ્સો; કર |
| ચઢતી=આપાદી          | ગેરહાજર=હાજર નહિ તે | નજર               |
| આધાર=આશરો           | બહાના=ખોડા          | અમૂલ્ય=ધણોજ કીમ   |
| ગોટાળો=ગરબડ         | મુશ્કેલી=અડચણ       | વર્તવાની=ચાલવાની  |
| પ્રયત્ન=ધણી મહેનત   | અણુગમતી=નાપસંદ      | અગત્ય=જરૂર        |
| આરંભવું=શરૂ કરવું   | આખતો=વિખતો          | કેળવણી લીધાથી=વિ  |
| ખબેલ=હરકત; અડચણ     | કીમતી=અમૂલ્ય        | ભણવાથી            |
| હરાવેલા=નક્કી કરેલા | નિયમિતપણે=મુકરર     | સસ્તાં=સોંધાં     |
| અમુક=મોક્કમ         | કરેલા નિયમ પ્રમાણે  | અસુરા=મોડા        |
| નડતર=અડચણ           | આરામ=વિસામો         | રાહ=વટ            |

## ૩૦] સુરત જિલ્લાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

સવાલ—પોપણ તથા ચઢતીનો આધાર શાના ઉપર છે? કામ કરવાની કેટલી રીત છે અને તે કઈ કઈ? પહેલી રીતથી શું નુકસાન થાય? બીજું કામ ક્યારે શરૂ કરવું? વાયદા પ્રમાણે કામ પૂરું કરવા માટે આપણે શું કરવું? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવાથી શો ફાયદો? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવામાં શું કીમતી ગણવું જોઈએ? આપણે નિશાળે મોડા જઈએ તેથી આપણા મિત્રાચ બીજાને નુકસાન થાય ખરું? અને થાય તો તે શી રીતે? નાનપણમાં મોડું કરવાની ટેવ પડે તો મોટપણમાં શો ગેરલાલ થાય? નિયમ પ્રમાણે વર્તવાના જરૂર શાથી જાણવામાં આવી? શરમ ભરેલું ક્યારે કહેવાય?

સાર—નિયમમુજબ અને વખતસર કામ કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૩૩.

માણ=જીના; પહેલાંના  
સ્વર્ગવાસ થયો=ગુજરી  
ગયા  
સંતાન=છોકરાં  
હયાત=જીવતાં  
મુમતી=પોતાની મરજી  
પ્રમાણે ચાલનાર  
પાઠશાળા=ઉંચું જ્ઞાન  
આપનારી શાળા

પડે=પોતે  
તરણ=જીવવાન  
દાઝ=જાગણી; દયા  
પરીક્ષા=તોડ; કસોટી  
નૌકાશાસ્ત્ર=વહાણ  
ચલાવવાની કળા  
સફર=મુસાફરી  
રક્ષક=રક્ષણ કરનાર  
મરાઠની=પુરુષને શોભે  
તેવી

અટકાવ=બાધ  
ફટ=રજા  
પંથ=ધર્મનો માર્ગ  
દેવલોક પામ્યા=ગુજરી  
ગયા  
પ્રાર્થના=માગણી [પંથ  
સંપ્રદાય=ધર્મનો માર્ગ;  
પ્રસિદ્ધ=જાણીતા  
સલાહકારક=સલાહ  
આપનાર

સવાલ—હિંદના માણ શહેનશાહનું નામ શું? એમનો જન્મ તથા સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો? રાજમતા એલેકઝાંડ્રાને ઓળખાવો. શહેનશાહ એડવર્ડના હાલમાં કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ હયાત છે? માણ શહેનશાહમાં કઈ કઈ ઉંચી શક્તિઓ હતી? લશ્કરી સિપાઈના

શા ધર્મ છે એ માણ શહેનશાહ શાથી જાણતા હતા ? મહારાજા એડવર્ડ  
શા તરીકે જગજાહેર છે ? મહારાણી વિક્ટોરિઆ શા તરીકે પ્રસિદ્ધ છે ?

સાર—આપણી પાસે ઘણી દોલત તથા જગીરો હોય તોપણ  
મોજમઆ ને આગસમાં વખત ગુમાવો નહિ.

પાઠ ૩૪.

કીંગ્સ=ખટકો

વરવો=ખેડોળ; કદરૂપો

દોષ=ગુનો; વાંક; ખામી

શેખી=પતરાળ

ખોડ=ખાંપણ; ખામી

આતુર=હોંસિલો;

ઉતાવળો

શિષ્યો=વિદ્યાર્થીઓ

પ્રશ્ન=સવાલ

કાયર=હેરાન

મુખાઈ=એવકુશાઈ

હાંસી=મગ્ગ

અન્યાય=ગેરઠ-સાફ

લંગડો=પગે ખોડવાળો

ખાડો=જેની આંખની

કીકી ત્રાંસી હોય તે

મુગો=જેનાથી મોટે

ખોલાય નહિ તે

અવયવો=ભાગો

ચલણ=મતા

ખોડ ખાંપણ=એખ

કૃતિ=કરેલું તે; કામ

રચના=ખનાવટ

સંપૂર્ણ=પુરેપુરું

રૂપ=દેખાવ

કાશીશ=મહેનત

સવાલ—કેશવલાલને હસવું કેમ આવ્યું ? મોતીલાલે હસવા માટે  
ના કેમ કહી ? કેશવલાલને શું દાખલો ખતાવ્યો ? મોતીલાલે શું કહ્યું ?  
કેશવલાલે પોતાની ખાતરી કરવા માટે કોને પૂછ્યું ? નિશાળમાં  
મહેતાળ વધારે ત્યારે કેવો વિવેક કરવો જોઈએ ? મહેતાળના મનમાં  
એજ પ્રશ્ન વિષે આજે વિચાર શા કારણથી આવ્યો ? ખોડખાંપણ કે  
શુદ્ધિની ખામી હોય તેની મસ્કરી શા માટે ન કરવી તે સમજાવો.  
કઈ વાતમાં શરમાવું અને કઈ વાતમાં ન શરમાવું ?

સાર—શરીરની ખોડ અથવા શુદ્ધિની ખામી જોઈ કોની મસ્કરી  
કરવી નહિ કારણ કે એ પરમેશ્વરની મગ્ગ કર્યા જેવું છે.

પાઠ ૩૫.

વિનોદી=આનંદી

મૂળ=અસલ

હાજર જવાબી=તરતજ

જવાબ આપે એવો

હોશિયાર

|                           |                     |                 |
|---------------------------|---------------------|-----------------|
| વિનોદ=આનંદ                | જહાં પનાહ=દુનિયાનું | બદેનવાજ=ગરીબ પર |
| શુળી=ફાંસી                | રક્ષણ કરનાર; પાદશાહ | મહેરબાની રાખનાર |
| વિનંતી=અરજ                | નામદાર=પ્રખ્યાત;    | બેઅદબી=અવિવેક   |
| વિદ્વાચ કર્યા=પાછા કાઢ્યા | ખઠ્ઠી=ગોઠવી [નામીયા | સડ=દિંગ; છક     |

સવાસ—અકબર પાદશાહ ક્યારે ગેરવાજબી હુકમ કરેનો ? ખીરબલ તે હુકમ કેવી યુક્તિથી ફેરવાવતો ? પાદશાહે એક દિવસ શું હુકમ કીધો ? શા કારણ ? ખીરબલ પાસે કાણ આવ્યા ? શુળી જોવા માટે પાદશાહને શા માટે તેડી ગયો ? પાદશાહે કબ કબ ઘાતુની શુળી જોઈ ? તે જોઈને પાદશાહે શું ખૂણ્યું ? ખીરબલે શું જવાબ દીધો ? અકબરે પોતાનો હુકમ શા માટે ફેરવ્યો ? સાર—દરેક માણસે વખત વિચારી કામ કરવું.

પાઠ ૩૬.

|                            |                     |   |
|----------------------------|---------------------|---|
| કાનડી=કાનડાના રહેવાસી      | શિકલ                | ઈગર=સાંકડા પાપચાનો લેધો                       |
| સિણ્હો=દકખણના રહેવાસી      | પહેરવેશ=પોશાક       | ધાધરો=ફરતો ધેરવાળો                            |
| જરાતી=ગુજરાતના રહેવાસી     | રિવાજ=ધારો          | ચણીઓ  |
| ફિઆવાડી=કાઠિઆવાડના રહેવાસી | અનુસરતા=મળતા        | ઝોઢણું=છોકરીનું ઝોઢવાનું લુગડું               |
| ખી=કચ્છ પ્રાંતના રહેવાસી   | વર્ણુ=જાત           | લાજ કાઢે છે=માથાપર ઝોઢેલો છેડો મોઢાપર લાવે છે |
| આ સુન્ની=મુસલમાની          | ચોટલી=શીખા          | સુરવાલ=પાટલુન                                 |
| ખના પચ                     | જુદ્દા=લડીઆ         | સદરો=ટુંક બાહેતુ મોઢું                        |
| રો=મોંનો સંકેત.            | સાફ=આખું; અધું      | પહેરણું                                       |
|                            | ચોરણો=પગે બેસતો ને  | કસ્તી=પારસી લોક જીનની                         |
|                            | જાધે પહોળો લેધો     | વણેલી પાટી કંઠપર                              |
|                            | કંઠરે=કેડપર         |   |
|                            | બેટ=કેડથી પગ સુધી   |   |
|                            | લટકતું લુગડું વીટા- |   |
|                            | જવું તે             |   |

|                       |                       |                     |
|-----------------------|-----------------------|---------------------|
| બાંધે છે તે; જનોઇ     | મોકલવામાં આવે છે તે   | બાધ=હરકત; અડચણ      |
| નાતબહાર=ખીજા નાતમાં   | વિધવા=જેનો ધણી મરી    | શય=મુડદું; લાસ      |
| હાથેવાળે=વરકન્યાના    | ગયો તે સ્ત્રી; રાંડલી | દખમું=ભસ્તુ; પારસીન |
| હાથો હાથ મેળવીને      | હલકી વણી=નીચ જાતિ     | મુડદા મૂકવાનો કુવો  |
| ખાંડું=કન્યાને માંડવે | (કાળી દુબળા વગેરે)    | બોલી=ભાષા           |
| વરરાજા ન જતાં એ       | છૂટ=રજા               | રોટી=રોટલી          |
| ધારવાળી તરવાર         | માટી=માંસ             | ખિજે હોખિજે=રોટલી   |

સવાલ—મુંબઈ ઇલાકામાં મુખ્ય વસ્તી કયા કયા લોકોની છે ?  
 હિંદુઓના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય ? મુસલમાનના કેટલા ભાગ પાડી  
 શકાય ? એ ભાગ શા હિપરથી પડ્યા છે ? એ ત્રણ જાત ઓળખવાની  
 નિશાની આપો. એ ત્રણે જાતોના રિવાજ સમજાવો. ગુજરાતમાં  
 કયા લોકો દારૂ પીએ છે તથા માંસ ખાય છે ? એ ત્રણે જાતનાં ઐરં  
 ઓળખવાની નિશાની આપો. બોલી વિષે કહેવત બોલો અને તેનો  
 દાખલો આપો.

સાર—દેશ દેશના રીતરિવાજ તથા બોલી જુદી હોય છે.

પાઠ ૩૭.

|                          |                    |                  |
|--------------------------|--------------------|------------------|
| વિશ્વામિત્ર=ગાંધીરાજના   | આવકાર=આદરમાન       | શક્તિ મળે છે તે  |
| પુત્ર; સમ સ્ત્રીમાંના એક | વાનીનું=વસ્તુનું   | રાજખળ=રાજ વડે જે |
| વસિષ્ઠ=રામચંદ્રના ગુરુ   | કામધેનુ=છેલી વસ્તુ | શક્તિ મળે છે તે  |
| જાણીતા=મહેર; નામીયા      | આપનાર ગાય          | વિસાત=ગણતરી      |
| મુળગુરુ=રાજગોર;          | માગણી=માગું        | પદવી=ઓદ્દો       |
| પુરોહિત                  | ખજાતકારે=જેરજુલમથી | રાજપાટ=રાજગાદી   |
| મૃતયા=શિકાર              | અગણિત=વણાજ         | ભારે તપ=મોટું તપ |
| આશ્રમ=મઠ                 | વીર=યોદ્ધા         | ભૂલથાપ=ભૂલવા     |
|                          | તપોખળ=તપ વડે જે    | ભંગ=નાશ .        |



## ૩૪] પાંચમી ચોપડીના અર્થ આઠ આના.

|                     |                       |                      |
|---------------------|-----------------------|----------------------|
| અક્ષરિ=આક્ષરુ ઋષિ   | નિર્મળ=ચોક્ષુ         | ગણાય છે. અણિમા,      |
| થયો હોય તે          | સિદ્ધિ=મેળવવી મુશ્કેલ | મહિમા, ગરિમા, લધિમા, |
| રાજર્ષિ=રાજાએ માન્ય | એવી વસ્તુ કે શક્તિ    | પ્રાપ્તિ પ્રાકાશ્ય,  |
| કરેલા ઋષિ           | (એ આઠ પ્રકારની        | ઇશિત્વ, વશિત્વ.)     |

સવાલ—વિશ્વામિત્ર કાણુ હતો ? એ ઋષિ શી રીતે થયા ?  
વિશ્વામિત્રને કઈ પદવી મેળવવાની ઇચ્છા થઈ અને શા ઉપરથી ?  
વિશ્વામિત્રની વાત કહો.

સાર—(૧) ધણી મહેનત કરવાથી ધારેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે.  
(૨) જેનામાં ક્રોધ અને માનની ઇચ્છા હોય છે તેનામાં સારા ગુણુ આવતા નથી.

### પાઠ ૩૮.

|                      |                     |                     |
|----------------------|---------------------|---------------------|
| ખસેડવા=દૂર કરવા      | પશ્ચિમમાં એક દેશ છે | ખેશક=નકી            |
| વિમ્ન=હરકત; અડચણુ    | ઈન્દ્રનેર=આંધકામ    | સીધી=હાસી નામે એક   |
| કામ હાથ પર લે=કામની  | જાણુનાર             | જાતના લોક           |
| શરૂઆત કરે            | સંયોગિભૂમિ=એ મોટા   | તોડ=નિકાલ; ફેંસલો   |
| કાયર=નાહિંમતવાન      | જમીનના ભાગને        | ફેડયાં=દૂર કીધાં    |
| અમર=મરે નહિ એવું;    | સાંધનારો જમીનનો     | તરીકે=ગણીને; માનીને |
| પરવા=દરકાર [કાયમ     | સાંકડો ભાગ          | અગર=અથવા; કે        |
| આમહ=મંડયા રહેવું તે; | પાધરાં=સીધા         | ગુલામગીરી=ગુલામ     |
| ફરી ફરીને કરવું તે   | નહેર=નદીમાંથી પાણી  | કરવાનો રિવાજ        |
| કાર મારીશ=જીતે તો    | લઈ જવા ખેતેલી ખાડી  | મફળ થયો=પાર પડ્યો   |
| મારીશ                | છાતી=હિંમત          | એક સામટા=એકદમ       |
| ક્રાન્સ=ધુરોપખંડની   | મહાભારત=ધણું કહણુ   | ગુલામ=વેચાતો લીધેલો |
|                      | ખ્યાલ=વિચાર         | ચાકર                |

સવાલ—આપલો તથા હિંમતવાન કોને કહેવો ? ક્યા ક્યા

માણસો હિંમતવાન થઇ ગયા અને તેમણે શું શું કામો કર્યા ? તેમને શું શું હરકતો નહીં ? ગુલામ વેચવાનો ધંધો કાણે બંધ કરાવ્યો ? ગુલામગીરી કયા સનમાં બંધ થઈ ?

સાર—જે કામ આરંભવું તે પુરું થતાં સુધી છોડવું નહિ, ને હિંમત હારવી નહિ.

પાઠ ઉદ.

પટરાણી=રાખની મુખ્ય  
રાણી  
કાં=કેમ  
પરોવાયું=લાગ્યું  
ચાતક ચક્રવા=એક  
જાતનાં પક્ષી  
પ્રતિદિન=હરેક દિવસે; નિત્ય  
ખર=ગધેડો  
ધુવક=એક જાતનું પક્ષી;  
ધૂડ ( એનાથી દિવસે  
દેખાતું નથી )  
નિજ=પોતાનો  
વાસ=રહેઠાણ; મુકામ  
નિજવાસ=પોતાનો  
મુકામ  
હરાયો=હરામનો;  
ખારકનો  
વતન=ગમગીર

જતન=રક્ષણ  
વિસ્તારી=વ્યાપી  
ગુંજામાં=ગજવામાં  
દી=દિવસ  
ભો=ખીક; ભય  
આકળા=આભરા  
શેતરંજ=સુદ્ધિ બળની  
રમત  
દીનોનાથ=ગરીબનો  
ધણી; પરમેશ્વર  
પટ=કકડો; દાવ; ખેલ  
લહાવો=ઓરીઓ  
શૂર=શૂરાતન; અહાદુરી  
પડશે તેવા દેવાશે=જેવું  
દુઃખ પડશે તેવો તેનો  
ઠલાજ થશે  
જુદ=યુદ્ધ; લડાઇ  
હડ=જીદ; આડાઈ  
દાવો=હક; માલકી

રાણુવાસ=જનાનખાતું  
રણુસંઘામ=લડાઈનું  
મેદાન  
સિંહણુ=સિંહની માદા  
પાણી=બળ; જોર  
બાણુ=તીર  
ચોટ=દાવ; નિશાન  
લાગ્યે=જવલ્લે; કવચિત  
કાચી=ઓઢી; થોડી  
ખીલાને જોરેજ=ધણીની  
હાંકથી  
પલોટાવું=મહાવરો થવો  
વિઘ્ના=હુન્નર; કળા  
ખાળો=અટકાવ  
હારે=સાથે  
જશ=કીર્તિ; આખર  
કાળખાં દાડશે=પેટમાં  
ધારકો પાડશે  
શમી=મટી; દૂર થઈ

સવાલ—પ્રતાપસિંહ શા કારણથી ઉત્તમ હતા ? કોને ચિંતા હોય અને કોને ન હોય એ વિષે ગાથા કવિ શું કહે છે ? રાણી અને પ્રતાપસિંહ વચ્ચે શું શું વાતવિવાદ થયા ?

સાર—(૧) ધણીઆણીએ ધણીના હુકમને તાબે થવું. (૨) સ્વદેશ પર પ્રેમ રાખવો.

પાઠ ૪૦.

સ્વદેશ પોતાનો દેશ  
સ્વદેશ પ્રીતિ=પોતાના  
દેશ પર પ્રેમ  
ભાણી રસાળ; ફળદ્રુપ  
ભારત ભૂમ=ભારત  
રાજનો મુતક; ભરત  
ખડ; આર્વાટ; ત;  
હિંદુસ્તાન  
વિષે=માં  
જેહ=જે  
કુ' ના=કહેતો  
ભાણે=સારો  
ભૂમ=ભૂમિ; જમીન  
પ્રાણ=જીવ  
મુજા=ભાન વગરનો  
ભૂમિ=પૃથ્વી  
ભારે=ભોખડપ  
દાગ=દાગડા; દયા

શુષ્ક=સુકુ; સ્નેહ વગરનું  
હૈયુ=મન  
વંજ=વંજણ પત્થર  
લેવું લેવું=લેણદેણ  
દાપિ=દાવ  
દક્ષીણાળો=ધનવન;  
તવગર; પૈસાદાર  
પોટા=મોટો  
વંજની=વંજવવાળો  
રાજવી=રાજા  
કપાળો=ખૂનસુરત;  
દેખાવડો  
તથાપિ=તોપણ  
ત્રિવક્રી=ખરે ખોટું  
સમજનાર  
વખાણે=તારીફ કરે  
દાગ=દાગડા  
પ્રમાણે=પેઠે  
સ્વદેશી=પોતાના દેશનો

પોટા=ખરો; સાચો  
ખાળે=મટાડે; દૂર કરે  
પાળે=પોષે  
કલ્યાણમાં=ભલામાં;  
સારામાં  
લેખે=ગણે; માને  
પુરાપ્રેમથી=ખરા હૈતથી  
પેખે=જુએ; આળખે  
વિદતા=પડિતાઈ;  
વિદાનપણું.  
વાપરી=ખરચી  
દેશ દાઝે=દેશની  
લાગણીને માટે  
લોક લાજે=લોકની  
શરમથી  
સ્વદેશાભિમાની=પોતાના  
દેશનું અભિમાન ધરીને  
કરેલાં  
વૃથા=ફાકટ

## સુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રતિનિધિતાના ઠાઠા આના. [૩૭]

|                     |                     |                     |
|---------------------|---------------------|---------------------|
| જન્મ=જિંદગી; જીવતર  | કાળ=વખત             | હર્ષનાં=હરખનાં;     |
| ખોખો=ગુમાઓ          | ગાળી=ગુમાવી         | આનંદનાં             |
| કમાણી=સાર્થક; પેદાશ | સ્વદેશે=પોતાને વતને | આંસુ=આંખમાંથી પડતાં |
| વિદેશે=પરદેશે       | વિયોગી=છુટાં પડેલાં | પાણી                |
| વસીને=રહીને         | ભેટી=મળી            | નાંવે=આવે નહિ       |

**પાઠ ૪૦. દેશ પર પ્રેમ.**

સારા ભરતખડમાં હમેશાં રહેતો હોય તેમાં કોણ બિચારો હશે કે જે “મારો દેશ સારો છે. મારી ભૂમિ સારી છે, એ મને જીવથી હમેશાં વહાલી છે” એમ નહિ કરતો હોય? (મતલબ કે બધાજ કહે છે) (૧) ક્યો અકકલ વગરનો પૃથ્વીને લારે મારતો હશે? તો કે જેને દેશની લાગણી જરાપણ નથી, જેનું મન હમેશાં સુકું ને કઠણ પથ્થર જેવું હોય છે, અને જે એમ જાણે છે કે મારે કંઈ લેવું દેવું નથી. એવો માણસ (૨) કદાપિ તે ઘણો પૈસાવાળો હશે, મોટા વૈભવવાળો, રાજા કે રૂપાળો હશે તોપણ તેને વિવેકી માણસ વખાણે નહિ, તે કાગડા અને કીડાની પેઠે ગુજરાન ચલાવે છે. (૪) જે દેશીના દુઃખ મટાડે, હજારો માણસોનું હમેશાં પોષણ કરે, વળી લોકોના લાભમાં પોતાનો લાભ ગણે, તેને ખરો સ્વદેશી જાણે. કહો કે તેને ખરા હેતથી કોણ નહિ જુએ! (મતલબ કે બધાજ જુએ) (૪) જે વિદ્વાન માણસે દેશની લાગણીને મોટે વિદ્વાનો ઉપયોગ કીધો નથી. જે પૈસાદારે લોકોની શરમથી એક પાઇ પણ ખરચી નથી. જેણે સ્વદેશલિમાનનાં કામ કીધાં નથી, તેણે પોતાની જિંદગી નકામી ગુમાવી અને શું કમાયો? (મતલબ કે કંઈજ નહિ) (૫) પરદેશમાં રહીને ઘણો વખત ગુમાવીને જે સારો ભાગ્યશાળી હોય તેજ પોતાને દેશ જાય અને છુટાં પડેલાં સગાં અને ભૂમિને હેતથી મળે તે વખતે

૩૮] હિંદુસ્તાનની સાંભૂજોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચારમાના.

કહો કે કોને હરખનાં આંસુ નહિ આવે ? (મતલબ કે બધાનેજ આવે)

|                      |                  |                    |
|----------------------|------------------|--------------------|
| પાઠ ૪૨.              | બલુન             | પાણીમાં દેખાતી     |
| ખંટોએ=જરાપણુ         | વીત્યા=ગયા       | સામી છબી.          |
| ઉદ્ધત=મને તેમ ચાલનાર | આતુરતા=ઇતેજારી   | જગીર=કામના બદલામંદ |
| હજુરી=પાસે રહેનાર    | હોજ=પાણીની મોટી  | મળેલી જમીન         |
| નોકર                 | ટાંકી            |                    |
| ઉંચે ઊડવાના સાંચા=   | પ્રતિબિંબ=ફાય કે |                    |

સવાલ—અકકલખાજખામાં અકકલ કેટલી હરી ? એની અકકલની વાત કહો.

સાર—ઉપરીઓ અવિચારી હોય ત્યારે તાખાના માણસોએ સમયસચક્તા વાપરી કામ કરવું.

|                       |                    |                      |
|-----------------------|--------------------|----------------------|
| પાઠ ૪૨.               | ફેલાઇ=ગુંગળાઇ      | અણીશુદ્ધ=વગર ઈન્કિએ; |
| મધરાત=વચલી રાત;       | તાળે વા=ચોકખી હવા  | સહીસલામત             |
| રાતના વાગતાનો વખત     | જાગૃતિ=જાન; શુદ્ધિ | જોખમ=સંકટ            |
| ફેરણી=ચોકી; ફેરી; રોન | લાગ=દાવ; વગ        | સૂંઠ=કપડાની નળી      |
| ધાંટા=ખૂમ             | વાડાની ભીંત=વડો    | આંકડી=ખેંચીતે પાડ-   |
| ફડાફડ=ફડફડ            | પાધરોજ=તરતજ        | વાનું ઓજાર           |
| બંબાવાળા=મંબો રાખ-    | હડસેલો=ધકકો        | ગોટાળો=હરકત          |
| નીસરણી=મીડી [નાર      | ધૂજતાં=થરથરતાં     | ઓલવાઇ=ખુલાઇ          |
| માંડીને=ગોઠવીને       | ફેરા=આંટા,         |                      |
| પથારી=બિઝનું          | છાતીવાળા=હિંમતવાન  |                      |

સવાલ—રાત્રે સિપાઇઓ કેમ ફરતા હતા ? તેઓના જોવામાં શું આવ્યું અને તેઓએ શું કર્યું ? સુચારના બાઇબધે કેટલા માણસના જીવ બચાવ્યા અને શી રીતે ? ક્યા ક્યા માણસના જીવ બચાવ્યા ?

સાર—મિત્રને આફતની વખતે મદદ કરવી, એ આપણી ફરજ છે.

|                       |                    |                       |
|-----------------------|--------------------|-----------------------|
| પાઠ ૪૩.               | આમેહુખ=મૂળને પુરે- | મિનારા=ચુરજ           |
| મૃગજળ=ઝાંઝવાનું પાણી; | પુરો મળતો.         | ધુમટ=અર્ધગોળ શિખર     |
| ખરૂં પાણી નહિ પણ      | ભર ઉત્તળામાં=ફાગણ  | વાળું ઢાંકણ. (એનો     |
| હવાના તપવાથી          | ચૈત્રમાં           | દેખાવ ઉઘાડેલી છત્રીના |
| દેખાતું પાણી          | ભાસ=દેખાવ          | ઉપશ્ચા ભાગ જેવો       |
| કરડા=સખત              | ખારાધોડા=એ વીરમ-   | હોય છે)               |
| પાધર=સપાટ             | ગામ પાસે ગામ છે.   | ભોમીઓ=રસ્તે જતાવ-     |
| પ્રદેશ=મોટો દેશ       | (અહીં વરાગડુ મીઠું | નાર                   |
| વિચિત્ર=તરેહવાર       | પાકે છે)           | ચકિત=રતબધ; દિંગ       |
| દેખાવ=ભાસ             | માહીતગાર=જાણીતા    | પ્રવાસી=મુસાફર        |

સવાલ—મૃગજળ તે શું? તેથી લોકો કેમ બુલાવે છે? ક્યા લોકો મૃગજળને ઓળખી શકે છે? મૃગજળને લીધે કેવા કેવા દેખાવ માલમ પડે છે? મૃગજળ તથા એને લીધે જે દેખાવો દેખાય છે તેનું કારણ સમજાવો. મૃગજળ ક્યાં ક્યાં દેખાય છે, તે ક્યારે દેખાય છે?

સાર—મૃગજળ એ ખરેખર પાણી નથી, પણ હવાના તપવાથી મેદાનમાં અથવા રેતીના રણમાં દેખાતું પાણી છે. આ દુનિયા મૃગજળ જેવી છે, કારણ મૃગજળને લીધે ખરા દેખાવો ન હોવા છતાં દેખાય છે, તેમજ દુનિયા આપણને દેખાય છે.

|                   |                   |                     |
|-------------------|-------------------|---------------------|
| પાઠ ૪૪.           | સૂત્રી આવ્યો=માલમ | ઝાળ=ચુરસો; કોધ; રીસ |
| મહિમા=મોટાઈ       | પડયો              | ભાસ્યોળ=રાતા        |
| મુક્ષા=ખખોલ       | આંતર્યો=ધેર્યો;   | નાલાયક=ખદમાસ        |
| કાકલું=ફાડી ખાનાર | માથાથી પગ સુધી=   | અખબડી=હમણાં ને      |
| જાનવર             | ધણીજ              | હમણાં               |

## ૪૦] ચોથી ચોપડીનો ડિક્શન શિક્ષક સાર આના.

|                 |                      |                    |
|-----------------|----------------------|--------------------|
| કુષ્ઠ=નાનો કુવો | ધોસ=સામો અવાજ        | નથી; નમળું પડે છે; |
| ડોડાઉ=ડોકું     | આથ બીડવી=સામા થવું   | ઉતરતું છે          |
| ગર્જના=ગડગડાટ   | પાણી ભરે છે=હિસાબમાં |                    |

સવાલ—દુર્ઘાતસિંહ પોતાનું યુજ્જ્વલ શાથી ચલાવતો ? રોજ કેટલા પશુ મારતો હતો ? અથવા પશુઓએ મળી શું વિચાર કીધો ? કાહલાએ શું યુક્તિ વાપરી ? સાર—(૧) બુદ્ધિ આગળ જોર કંઈ વિસાતમાં નથી. (૨) શેરને માથે સવાશેર હોય છે માટે અહંકાર કરવો નહિ.

પાઠ ૪૫.

|                       |                    |                  |
|-----------------------|--------------------|------------------|
| નળ=લોહા કે ચિનાઈ      | ધાર કોદાળા જેવી    | સુધરાઈ ખાતું=    |
| માટીનાં ભુમળાં        | ને ખીજી શંકવાકારની | મ્યુનિસિપાલિટી   |
| જન્મારામાં=જિંદગીમાં  | હોય છે)            | જંગી=બણી મોટી    |
| ઠેર ઠેર=ઠેકાણે ઠેકાણે | છીણી=ધાતુ કાપવાનું | સગવડ=જોગવાઈ      |
| ટાંકી=હોજ             | ઓળર                | વરાળયંત્ર=વરાળથી |
| જવલ્લેજ=ભાગ્યેજ       | પેચ=આંટા           | ચાલતો સંચો       |
| તીકમ=જમીન ખોદવાનું    | સગવો=કોક; ચક્લી    | જોડાણ=સંધાણ      |
| ઓળર; (એની એક          | ટોટી=ખોલી          | આગ=લાહે          |
|                       | દડદડ=ધડધડ          | ખોધ=માન; સમજ     |

સવાલ—શહેરમાં મીઠું પાણી નળ વાટે ક્યાંથી આવે છે ? ટાંકી ઉંચી બાંધવાનું કારણ શું ? નળનું જોડાણ શી રીતે કરે છે તે સમજાવો. મીઠા પાણીના નળથી શો લાભ ? નદીના મુખ આગળ કુવા નહિ ગાળવાનું કારણ શું ? સાર—પાણી વગેરે પ્રવાહી પદાર્થ જેટલી ઉંચાઈએથી આવે તેટલી ઉંચાઈએ ચઢી શકે છે. પ્રવાહી પદાર્થોમાં સરખી સપાટીએ રહેવાનો ગુણ છે.

પાઠ ૪૬.

|                     |           |                     |
|---------------------|-----------|---------------------|
| તંદુરસ્તી=સુખાકારી; | આરોગ્યતા  | ખિમારી=રોગ; વ્યાધિ  |
|                     | સમજ=મજબુત | મરડો=પેટમાં દુઃખીને |

|                     |                       |                      |
|---------------------|-----------------------|----------------------|
| ઝાડો થવાનો રોગ      | લાગણી=દાઝ; દયા        | પડતું બાધિલું હોય તે |
| સંધરણી=વારેવારે ઝાડ | ચાંપતા=તરત; લાગલા     | ગંદકી=ગોજવાડ         |
| થવાનો રોગ           | કાસળ=મૂળ; જડ          | મરી=ઉતરી             |
| અભાવ=અચ્ચી; અપ્રીતિ | ભર=ગીચ; ઘણી           | જંતુ=ઝીણાં જીવડાં    |
| મધુરં મધુરં=જરા જરા | ઉકરડા=છાણ મૂત્ર વગેરે | રોગી=રોગવાળાં        |
| શોખ=મુચ્છા;         | કોહવડાવવાની જગા       | કોહ=દોર બાંધવાની જગા |
| ખુલાસો=સમાધાન       | જળજર=સંડાસ            | વિદાય થયા=ગયા        |
| ખાટલે પડેલા=માંદા;  | થાળું=મથાળું; કુવાના  |                      |
| ખિમાર               | ઉપર છાંખધ દાળ         |                      |

સવાલ-ગામમાં મરણનું પ્રમાણ વધ્યું સારે કોણે કોની મારફત તપાસ કરાવી ? ગામમાં લોકો ક્યા ક્યા રોગથી પીડાતા હતા ? સાહેબે એ શાથી જાણ્યું ? રોગના મૂળનું કારણ શું હતું ? સાહેબે રોગનું મૂળ કારણ પાણી તે બાબત શું શું હકીકત કહી ? પાણી સ્વચ્છ કરવાની કેટલી ને કંઈ રીત છે ? દૂધ સ્વચ્છ રાખવા માટે શું શું બલામણુ કરી ? પાણી તથા દૂધમાં હવા ચૂસવાનો ગુણ છે કે નહિ, હોય તો તે દાખલો આપી સમજાવો.

સાર-સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી તથા સ્વચ્છ ખોરાકનો ઉપયોગ કરવાથી રોગ થવાની ધાસ્તી રહેતી નથી. માટે ઉપરની ત્રણ બાબતો પર ખાસ કાળજી રાખવી.

પાઠ ૪૭.

ધાષ=દોડી

બાવે=હેતથી

આત=આધ

આથ=સંગાત; ટોળું

કપટે=દગાથી

ખસે=દૂર જાય

સામગ્રી=સામાન

હસે=મસ્કરી કરે

ઉતરવા=રહેવા

વશેક=ઘણાજ; વધારે

વસમો=કપરો; કંઠણુ

દામ=જગો

છાજ=છત

વળી=સાકડી



|                      |                       |                    |
|----------------------|-----------------------|--------------------|
| ભીંતો=ભીંત           | મરડે=મરડે             | પેટીનું=વંશનું     |
| દોદશ=બંને બાજુ       | મંડપમાં=માંડવામાં     | ન બાપા=બાપ વગરના   |
| બુઆ=ડાંસ             | ચંગ=મંજરા; કાંસા જેડ  | ભણી=સારાં —        |
| હુઆ=મયા              | લટકે=ટિંગાય           | કંઠુ=સખત           |
| હસણી=મળક ખોરી        | પટકે=પિછોડીએ          | કંઠુખોલ=મેણાના ખોલ |
| નાત્ય=નાત [માનનારો]  | કાપટ=લાકડું           | મચ્છર=અહંકાર; તોર; |
| વેણુવ=વિષ્ણુ ધર્મ    | ભારો=બુડો             | ઝેર                |
| દર્શન=ભાવથી જોવું તે | મામેરાનો=મોસાળાનો     | પુઠળથી=પાછળથી      |
| ખોષએ=દૂર કરીએ        | ઉધારો=બાકી; મણા       | બડબડો=બબડો         |
| મુદ્દરી=બુવાન સ્ત્રી | તુળસીદળ=તુળસીનાં પાં- | લખેશરી=લાખ         |
| મન વિના=કમનથી        | કુંકશે=વગાડશે [દડાં]  | રૂપીઆનો ધણી        |
| નમે=નમસ્કાર કરે      | પુરં=પરોબર            | શે=શું             |
| દીઠાં=જોયાં          | કૌતક=મસ્કરી; ગમત      | રાંક=ગરીબ          |
| હરિ=પરમેશ્વર         | ટોળ=મળક               | પિતા=બાપ           |
| પુટડો=દેખાવડો        | ઉતાવળી=ઝડપથી          | મુજ=મારે           |
| તુઠડો=પ્રસન્ન; ખુશ   | મરમે=ભેદમાં           | મેર=મેરૂ પર્વત     |
| ભાંગ્યું=દૂર થયું    | લળવ્યું=એબ લગાડી      | જવતો રહે=કાયમ રહે  |

પાઠ ૪૭ નરસિંહ મહેતાની ઉના ગામમાં પધરામણી.

સમજીતી—નરસિંહ મહેતા આઘા સાંભળી, શ્રીરંગ મહેતા દોડતા આવ્યા તે બંને વેવાઈ હોંસથી ભેટયા. જમાઈ અને જમાઈનો ભાઈ પણ મળ્યા. બધા નાગરનું ટોળું પણ આવીને મળ્યું. (૧) તે બધા જળભેદથી ભેટીને પાછા દૂર જતાં રહે અને એનો સામાન જોઈ જોઈને મસ્કરી કરે, ઉતારાને માટે એક ધર આપ્યું, તેમાં ચાંચડ, મચ્છર ધણીજ હતા. (૨) તે ધરની જમીન ઉચી નીચી ને કંઠુ હતી, ને

છાપરાપર નળીઆં નહોતા; તે ધરની છાજ કોઢેલી ને સાકરીઓ જુની હતી, અને બીતો અને બાજુએ બેવડી વળી ગએલી હતી. (૩) ન્યાં નરસિંહ મહેતાને ઉતારો થયો, ત્યાં ઘણાં માંકડ ને જુઆ હતા. વેવાઈ ઉતારો આપી ગયા પછી મળકબોરી નાગરી નાત બોલવા લાગી. (૪) કુંવર વહુનો આપ વૈષ્ણવ છે, તેથી એના દર્શન કરીએ તો પાપ જતા રહે અને પાવન થઈએ, મહેતાને જોવા માટે ઘેરઘેરથી સુંદરીઓ ખુશીથી આવી. (૫) કમનથી મહેતાને નમસ્કાર કરે અને કહે કે તમે આવ્યા તે સારું થયું. સ્ત્રીઓ એક બીજાને કહે છે કે મહેતાને જોયા તે પરમેશ્વરને જોયા બરાબર છે. (મતભ્રમ કે એમ મશ્કરી કરે) (૬) જુઓ એનો રસાલો કેવો દેખાવડો છે? એને પરમેશ્વર પ્રસન્ન છે. મશ્કરીમાં એવું કહે છે કે, હવે કુંવર વહુનું દુઃખ જતું રહ્યું, એમ કહીને મોહું મચડે છે. (૭) મહેતાના બળદ ઉપર ઘણી બગાઈઓ છે તે જુઓ. મહેતાજી માંડવામાં કીર્તન કરશે તેથી નાગરની નાતમાં શોભા વધશે. (૮) આ ગાંસડી વળગાડેલી લટકે છે, તેમાં પીછોડીએ તાલની જોડ બાંધી છે. આ તુલસીના લાકડાનો બારો (તુલસીની માળા) છે. કહો હવે મોસાળામાં શું ખામી છે! (૯) છાજડીમાં તુલસીનાં પાંદડાં મૂકશે. ને ઉભો રહીને શંખ વગાડશે, સાધુ ઇશ્વરનું ભજન કરશે એટલે મોસાળું પુરું થશે. (૧૦) એમ નાગરની સ્ત્રીઓ ગમત કરે અને મશ્કરી કરીને ઘર તરફ પાછી જાય. બાપા મોસાળું લઈને આવ્યા તે વાત કુંવર બાઈએ જાણી. (૧૧) તેથી ઝડપથી મળવાને માટે દોડી, કે નણુંદ ભરમમાં બોલી કે બાપ દીકરીને આ શું પ્રીત કે હાંસી કરવા આવ્યો! (૧૨) બાપદાદાની સાત પેઢીને એમ લગાડી; સાથે સાધુઓનું શું કામ હતું! શું એકલા મળવા જાઓ છો! એવા બાપ કરતાં બાપ ન હોય તો સારું! (૧૩) આવો મહેશ્વરનો

બોલ સાંભળીને કુંવરબાઈ પાછી વળી, ને કહેતા લાગી કે, હે નણ્ડ એટલો અહંકાર શા માટે રાખો છો ? હે બેન ! પાછળથી શું બપડો છો ! (૧૪) જેનો બાપ પૈસાવાળો હશે તેની દીકરીને ઘણો લાભ થશે કાંઈનો બાપ લખેશ્રી કહેવાય તો તે મારે શું કામનો ? (૧૫) ગરીબ બાપ મારે ઘેર આવ્યો તો તેનું એક કાપડું સોનાના મેર પર્વત બરાબર છે. તમારી મરજીમાં આવે તેમ બોલો, પણ મારે તો એ બાપ જીવતો રહો. મતલબ કે એ બાપ ધણું જીવજો. (૧૬)

પાઠ ૪૮.

|                    |                       |                    |
|--------------------|-----------------------|--------------------|
| વર્તણુક=ચાલચલગત    | મીઠું મરચું ભભરાવીને= | અસર=લાગણી          |
| પ્રમુખપદ=સભાના ઉપ- | વાત વધારીને           | ટટાર થયા=અમલ       |
| રીની બગા; અધ્યક્ષ  | સુગંધ=સારીવાસ; ખુશબો  | સ્થિતિમાં આવ્યા    |
| હજીર=આગળ           | દુર્ગંધ=નહારી વાસ     | નિરોગી=રોગ વગરનું; |
| રજી=મોબુદ; હાજર    | ધોર=ગિહામથી           | તંદુરસ્ત           |
| પરવડતી=ફાવતી       | ગાંડપણુ=ગાંડાપણું     | જાતમહેનત=શરીરની    |
| તસ્દી=મહેનત        | પોપણુ=ગુજરાન          | મહેનત              |
| વૈતરૂં=મખત મજૂરી   | નમીએ=ટકીએ             | નિભાવ=ગુજારો       |
|                    | આવેશ=ક્રોધ; યુરસો     |                    |

સવાલ—હાથ, પગ, જીભ, દાંત, નાક, કાન એ દરેક શું શું કામ કરે છે તે કહો. પેટ શું કામ કરે છે તે કહો. મગજ શું કામ કરે છે ? બધા અવયવોએ કામ કરવું બધ કીધું તેથી શું પરિણામ આવ્યું ? આપણને એક બીજાની મદદની જરૂર છે તે દાખલો આપી સમજાવો. (જુઓ પાઠ ૬.)

સાર—આ દુનિયાનો આધાર એક બીજાની મદદ પર રહેલો છે.

પાઠ ૪૯.

|                 |                 |                      |
|-----------------|-----------------|----------------------|
| લવાડા=હેવળવાડા; | આણુ પર્વત ઉપરના | શ્રાવક=જ્ઞેન         |
|                 | દહેરાનો ભાગ     | પ્રેમ=આસ્થા; શ્રદ્ધા |

કુંભારીઆ=એ આરાસુર

પર્વત ઉપર છે.

પાલિતાણા=કાઠિઆ-

વાડમાં શેત્રુંજે કુંગર

પાસે શહેર છે,

ગીરનાર=કાઠિઆવાડમાં

મોટો પર્વત છે

રાણપુર=એ રજપુત-

સ્તાનમાં છે

રળિઆમણા=શાલિતાં

પરધર્મ=ખીજે ધર્મ

ખાંધણી=ખાંધકામ

નકશી=કોતરકામ;

કોતરણી

સુગમ=સહેલું; સુતર

માધલ=પોણા ગાઉ

વાહનો=ગાડી, ઘોડા વગેરે

ખેસવાનાં સાધનો

છાવણી=દશકરનેરહેવાની

જગા

રમણીય=સુંદર

દેવળવાડા=દેવળનો જથ્થો

આરસપહાણુ=સંગેમર-

મર એક જાતનો

પત્થર

અણુહીલવાડ=પાટણ;

(સરસ્વતી નદીને કાંઠે

રાજધાનીનું શહેર

હતું; એ વનરાજ

ચાવડાએ ઇ. સ.

૭૪૬ માં અણુહીલ

ભરવાડના નામથી

વસાવ્યું હતું)

શિખર=ટોચ

આદિનાથ=જૈનધર્મ

સ્થાપનાર પહેલા

તીર્થંકર

કાખેલ=હોશિયાર

દહાડાને અંતે=સાંજે

કોતરણી=કોતરકામ;

નકશી

રોજ=એક દિવસનો

પગાર

નેમિનાથ=જૈન ધર્મના

૨૨મા તીર્થંકર

શોભા=ખુબસુરતી

પાર વિનાની=અપરંપાર;

ધણીજ

દેરાણી=દીવરની વહુ

જેદાણી=જેઠની વહુ;

વરનાં મોટાભાઈની વહુ

ખ્યાન ખે એ=મોહ પમાડે

અન્યથા કરે

દેરાસર=દહેર

ગભારો=દેવળના જે

ધુમટવાળા ભાગમાં

મૂર્તિ હોય છે તે

સભા મંડપ=દહેરા

માંહેલો આગલો

વિશાળ ભાગ

ખારીક=ઝીણાં

આરસપહાણુ=સંગેમર-

મર; એક જાતનો

ચળકતો પત્થર

ખીણુ=છાપ

નજર ઠરી જાય=જોયાકરે

વિરમય=અન્યથા;

નવાઇ

નિર્જીવ=જીવ વગરની

પ્રવીણુ=હોશિયાર

## ૪૬] સુરત જિલ્લાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

સવાલ—ક્યા લોકોની પોતાના ધર્મ પર આસ્થા ઘણી હોય છે? ક્યા લોકો ધર્મના કામમાં પુષ્કળ પૈસા ખર્ચે છે? જૈન લોકોનાં જોવા લાયક દહેરાં ક્યાં છે? આશુ જવું હોય તો શી રીતે જવાય? રાણકપુર ક્યાં છે? વિમળશ્યા, તેજપાળ, વસ્તુપાળને ઝોળખાવો. એમણે ક્યાં દહેરાં ખાંધ્યાં? સરમ દહેરાં ક્યાં છે? આદિનાથ અને નેમિનાથ કોણ? કયું કોતરકામ બહુ વખાણવા લાયક છે? જેઓએ એ દહેરાં જોયાં છે તેઓ આ દેશ માટે શું અભિપ્રાય આપે છે?

સાર—ધર્મનાં કાર્યો કરવાં જોઈ નામ અમર રહે.

| પાઠ ૫૦.               |                     |                      |
|-----------------------|---------------------|----------------------|
| નિદ્રામહી=ઊંઘમાં      | દિનરાત=દહાડો રાત    | કળ્પ=દુઃખ            |
| તન=શરીર               | આરામ=વિશ્રાંતિ;     | અનેક=ઘણાજ            |
| લાન=થુલ્ય; સમજ        | વિસામો              | કાપે=ફર કરે; મટાડે   |
| પુરણ=પુરેપુરું        | શ્રમથી=મહેનતથી      | સૃજ્યાં=જનાવ્યાં     |
| સમયે=વખતે             | સુખ દીએ=સુખ આપે     | પાવક=ગરમી; અગ્નિ     |
| પ્રથમે=પહેલાં         | ભર=પૂર્ણ            | ઇશે=ઇશ્વરે           |
| સ્મરં=યાદ કરે         | નિંદ=ઊંઘ            | સત્તા=હકુમત          |
| કાર્યો=કામો           | આણી=લાવી            | સદિવ=હંમેશાં; સદા    |
| પાલન=પોષણ             | મેઘમંડળ=વાદળાં      | થાપી=ખેસાડી          |
| કાળ=માટે; વાસ્તે      | નિયમિત=નિયમ પ્રમાણે | સુબુદ્ધિ=સારી અક્ષર  |
| રચના=મનાવટ; ગોઠવણ     | વૃષ્ટિ=વરસાદ        | નીતિપંથ=નીતિનો રસ્તો |
| તેજસ્વી=પ્રકાશીત      | સંતોષ=તૃપ્તિ        | ભુલાવતા=વીસરાવતા     |
| શશી=ચંદ્ર             | સૃષ્ટિ=દુનિયા       | સંશય=શક              |
| તિમિર=અંધારું; અંધકાર | પૃથ્વી=જમીન         | મુજ=મારા             |
| અગને=આકાશમાં          | ધન=પૈસો             | સદ્મકિતા=ખરી ભકિત    |
|                       | કઠિન=કપરાં; અધરા    | અરણ્ય=પગમાં          |
|                       |                     | હર્ષ=સંતોષ પામી રહું |

૬:૬:૬ પાઠ ૫૦ હૃદય પ્રાર્થના. ૬:૬:૬

સમજુતી-જ્યારે જીવમાં શરીરનું ભાન નહોતું, ત્યારે જુઓ કે જેણે પુરેપુરી સંભાળ લીધી, તેને સવારનાં પહેરમાં પહેલો યાદ કરે, પછી દહાડાનાં બધાં કામો કરે. (૧) એ હૃદયેશ હેતથી પ્રાણીઓનું પોષણ કરે છે. જીવને માટે જગતની બનાવટ જણાય છે, પ્રકાશવાળા સુરજ અને ચંદ્રમા હૃદયેશ પ્રકાશતા રહે છે; તે જીવને જીવન શક્તિ વધારે આપે છે. (૨) એ આકાશમાં રાત દિવસ ફરીને અધાર મટાડે છે, ત્યાં તેને આરામ ખીલકુલ નથી, દહાડાની ધણી મહેનતથી પ્રાણી થાક્યો ત્યારે આખી રાત સુખ આપે એવી સારી ઊંઘ આણી. (૩) જે વાદળાં વખતસર વરસે છે, તેથી દુનિયા સંતોષથી આનંદમાં પુલાય છે, જમીનવડે ધન અને વનસ્પતિવડે અનાજ આપે છે; તે જીવોના ધણાં દુઃખ મટાડે છે. (૪) પરમેશ્વરે પવન, પાણી અને અગ્નિ એ કેવાં બનાવ્યાં છે ! એ ત્રણ જીવોનું હૃદયેશનું જીવન (જીવવાનો આધાર) છે. વળી એ ત્રણને માણસની ચાકરી આપી છે. અહા ! પ્રાણીના સુખનાં સાધનની શી ગોઠવણ કરી છે ! (૫) અહો પરમેશ્વર તેં માણસને મન ને અકકલ આપીને બધા જીવોપર માણસની ઘણી સત્તા રાખી છે, જે હૃદયેશ એવું સાદું પોષણ કરે છે, તેને વીસરીને ભજો નહિ તે પાપી માણસ છે. (૬) પરમેશ્વર હું માગું છું કે સારી બુદ્ધિ આપો અને નીતિને રસ્તે દોરવો, મને ભુલાવામાં નાખનાર બધા વહેમો દૂર કરો; મારી ફરજ છે, એમ સમજીને હું બધા કામ કરું, અને સદ્ભક્તિથી પરમેશ્વરના ચરણમાં ફરું, મતલબ કે સાચી ભક્તિ કરી મોક્ષ પામું.

પાઠ ૫૧.

જોરાવાર; શૂરવીર

દુઃખ કાપનાર

પરાક્રમી=સમર્થ;

પરદુઃખલગ્નન=પારકાનું

શોખીન=આનંદ લેનાર

|                       |                        |                   |
|-----------------------|------------------------|-------------------|
| ઉદાર દીક્ષનો=મોટા     | સાખીત=નક્કી; પુરવાર    | ડાંગ=ગાડી મજબુત   |
| મનનો                  | પ્રપંચ=તરકટ; દગો       | લાકડી             |
| શ્લોક=છંદ; બે ક ચાર   | વેશ=દેખાવ; પહેરવેશ     | ઉગામી=ઉઠાવી       |
| લીટીની સંસ્કૃત કવિતા  | શિરામણુ=નાસ્તો         | પાંહે=પાસે        |
| સ્મરણશક્તિ=યાદદારતી   | હાસ=થાકીને વિશ્રાંતિ   | નીયા=ધન્સાફ       |
| કમાણી=પેદાસ; મળતર     | લેતી વખત બોલે છે       | ફાંહી=ફાંસી; શુળી |
| મતલબ=સાર              | રાજવહીવટ=રાજ           | હાનિ=બગાડ; નુકસાન |
| વડવા=માપદાદા          | કારભાર                 | હાચેહાચું=ખરેખર   |
| ઉછીનું=થોડી મુદત માટે | વૈદ્યશાસ્ત્ર=વૈદ બનાવ- | કારે=ક્યારે       |
| ધીરેલું               | વાનું પુસ્તક; રોગ      | અમૃત=જેથી ઘડપણ ને |
| પુરાવો=સાબીતી         | પારખવા, તેનું ઓસડ      | મોત ન આવે એવો     |
| બનાવટી=ખોટો           | કરવા વગેરે સંખંધી      | પીવાનો પદાર્થ     |
| સ્તબ્ધ=દિંગ; ચકિત     | જે વિધા તે             |                   |

સવાલ—ભોજ રાજ કયા વંશના ? એ વિક્રમ પછી થયા કે પહેલાં ? એના વખતમાં ગુજરાતમાં કયો રાજ હતો ? ભોજરાજ શાને માટે પ્રખ્યાત થઇ ગયો ? ભોજરાજ વિષે શું કહેવામાં આવે છે ? એની સલાના પંડિતોએ શો પ્રયત્ન કર્યો ? એ પંડિતોના માથાનો કાણુ મળ્યો ? તેણે શું કીધું ? રાજાએ તેને કેટલું ધન આપ્યું ? ભોજરાજ નગરચર્યા જેવા કેમ નીકળતો હતો ? ભોજરાજ શાથી ખૂશ થયા ?

સાર—(૧) દરેક માણસે વિદ્વાનને માન આપવું (૨) ગરીબોના ઉપર દયા રાખવી.

|            |                     |                    |
|------------|---------------------|--------------------|
| પાઠ પર.    | પુરણી=પુરાણ         | નર્ચા=નિરોગી; રોગ  |
| તાણુ=તંગાસ | કરીમર=કરીમરી કરનાર  | વગરના              |
| અનાથ=ભોજ   | ધમણુ=વાકુલવાનો સંયો | પહેલું સુખ તે બોલે |

|                       |                       |                     |
|-----------------------|-----------------------|---------------------|
| નર્થ=પહેલું સુખ તે    | ખનીજ=ખાણુમાંથી        | કહેવાય છે)          |
| જાતે તંદુરસ્ત.        | ખોદી કાઢેલો           | ખજનો=ભંડાર          |
| વાઢકપતું=નસ્તરનું     | (જે પદાર્થે ભોંયમાંથી | સદ્ગૃહસ્થ=સારો માણસ |
| ગુણદોષ=ફાયદા ગેરફાયદા | ખોદી કાઢવામાં આવે     | તરીકે=માફક; પેઠે    |
| ઓપધ=ઓસડ; દવા          | છે તે ખનીજ પદાર્થ     | આબાદ=સુખી           |

સવાલ—ગામ વસાવવામાં કોની કોની જરૂર પડે ?

|                       |                     |                       |
|-----------------------|---------------------|-----------------------|
| પાઠ પૃ. ૫૩.           | સ્વાર્થ=પોતાની મતલબ | યોજનગઢા=સત્યવતી;      |
| પાંડવ=માંકુ રાજના     | ત્યાગ=છોડવું તે     | મત્સ્યગંધા; વ્યાસની   |
| છોકરા                 | પ્રખ્યાત=જાણીતા     | માતા                  |
| કૌરવ=કુરારાજના કુળમાં | ભયંકર=પળાય નહિ      | ખૂંમસુરત=દેખાવડી      |
| ઉત્પન્ન થએલા;         | એવી; સખત            | ઉત્કંઠા=આતુરતા; ઇચ્છા |
| ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા    | પ્રતિજ્ઞા=આધા; પણ   | માગુ=માગણી            |
| નામાંકિત=પ્રખ્યાત     | રૂપવાન=ખૂંમસુરત     | ગંભીર=ઘણી ભારે        |
| જાણીતાં=જાહેર         | માછી=માછલાં પકડવાનો | ભયાનક=પાળી ન શકાય     |
| હસ્તિનાપુર=એ દિલ્હીની | તથા વહાણ હંકારવાનો  | બહાચારી=કુ વારા તિવી  |
| પાસે હતું             | ધમ્મો કરનાર         | રહેવાનું તત પાળનાર    |
| પેઢી=ઓલાદ; વંશ        | કાંતિ=ખૂંમસુરતી     | કાલ=વચન               |

સવાલ—હસ્તિનાપુર ક્યાં હતું? હસ્તિનાપુરમાં કોની ગાદી હતી? શંતનુ રાજનું લગ્ન કોની સાથે થયું હતું? તેને કેટલા છોકરા થયા હતા? બધા જીવતા હતા? સૌથી નાના છોકરાનું નામ શું? પાછળથી તેનું નામ શું પડ્યું અને શા કારણથી? શંતનુ રાજ દિન પર દિન કેમ સુકવા લાગ્યા? બીજા પિતાને માટે કેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી?

સાર—માખાપની મરજી સાચવવાને ગમે તેટલું દુઃખ પડે તો તે મહન કરવું.



| પાઠ ૫૪.               | વગેરે કીમતી જવાહીર     | મરણીઆ=મરવાની       |
|-----------------------|------------------------|--------------------|
| સોમનાથ=પ્રભાસપાટણ     | જડીત=જડેલાં            | દરકાર વિતાના       |
| અફઘાનિસ્તાન=અફઘાન     | નટ=નાચ કરનાર           | ખુનરેજ=કતલ         |
| લોકોનો દેશ; એ હિંદુ-  | નૃત્ય=નાચ              | નામના=ખ્યાતિ       |
| સ્તાનની વાવળે છે      | ખ્યાતિ=કીર્તિ, નામના   | કબર=ધોર            |
| ગીજની=અફઘાનિસ્તા-     | ખંડન કરવું=ભાંગવું     | વિસારે પડ્યાં=જૂલી |
| નનું મુખ્ય શહેર       | પણુ=નિયમ; બાધા;        | જવામાં આવ્યાં      |
| ધસ્લામી=મુસલમાની      | પ્રતિજ્ઞા              | આગ્રા=જમના નદીપર   |
| વેરાન=ઉજ્જૈન          | પંજાબ=પાંચ નદી         | શહેર છે. અહીંના    |
| દ્રવ્ય=પૈસા           | વચ્ચેનો પ્રદેશ         | તાજમહેલ જેવા       |
| મંદિર=દેવળ            | જમાવ્યું=એકઠું કર્યું  | લાયક છે.           |
| ગભાઘો=મંદિરની અંદ-    | કૂચ કરી=ચાલવા માંડ્યું | ચાલુક્ય=સોલંકી     |
| રનો ભાગ જેમાં મૂર્તિ  | રણુ=રેતીનું મેદાન      | અઘાપિ=આજ પણ;       |
| હોય છે તે             | જંગી=તોપની બારી        | હમણાં સુધી         |
| રતન=હીરા, મોતી, માણેક | તાકાત=બળ; જોર          |                    |

સવાલ—મહમદ ગીજની ક્યાંનો પાદશાહ ? તેણે હિંદ પર કેટલી સ્વારી કરી ? સ્વારી કરવાનો મુખ્ય દરોદો શું હતો ? સોમનાથ મહા-દેવનું વર્ણન કરો. મહમદ ક્યાં થઈ સોમનાથ આવ્યો ? તેણે શું કીધું ? પૈસા ન લેતાં મહમદે મૂર્તિ શા માટે ભાંગી ? મૂર્તિના કક્કા તથા કમાડનું શું કીધું ? સોમનાથનું દહેજ ક્યા ક્યા રાજાએ સમરાવ્યું ?

| પાઠ ૫૫.             | મુખ્ય=મોટું      | ખાસ=પોતાનો       |
|---------------------|------------------|------------------|
| સુરત=એ તાપી નદીને   | સોળમો સૈફા=૪, સ. | નામીયું=પ્રખ્યાત |
| ડાબે કાંઠે શહેર છે. | ૧૫૦૧ થી ૧૬૦૦     | માફ=વહાણ લંબર    |
| પ્રસિદ્ધ=મણીતું     | સુધીનો વખત       | કરવાની જગ્યા     |

|                      |                     |                      |
|----------------------|---------------------|----------------------|
| મલબાર કોઠો=મદ્રાસ    | અ.મે.નૈ.કા=ઝટ સળગી  | શીરગી=પોટુ ગાલના     |
| ધલાકાનોપશ્ચિમકિનારો  | ઊડે એવાપદાર્થ ભરેલા | રહેવાસી              |
| કેતાન=વહાણનો મુખ્ય   | હોય અને દુશ્મનના    | વહાણ=કચ; યુરોપખંડમાં |
| અમલદાર               | વહાણને ભેરવીને સં   | વિનાયતની ચડમાં       |
| સત્તા=હકુમત; અમલ     | ળગાવી મુકવાને આંક-  | આવેલા હોલાંડ દેશના   |
| જહાંગીર=અકબરનો       | ડીઓ હોય એવું વહાણ   | રહેવાસી              |
| છોકરો(દુનિયા જીતનાર) | સ્થિતિ=હાલત         | કરડી=ગુરસાવાળા       |
| પરવાનગી=રજ; છૂટ      | કાલકરાર=મોલી        | શિવાજી=મરાઠી વંશનો   |
| સત્કાર=આદરમાન        | કોડી=માત્ર ભરવાની   | સ્થાપનાર             |
| હરિકાષ્ઠ=ખરોખરી;     | મોટી વખાર           | ખંદુકની ગોળી=છરા     |
| સ્પર્ધા              | ખીજ=મૂળ; શરૂઆત      | નિશાની=એધાણી         |
| કાફીલો=ટોળું         | સર્વત્ર=સઘળે; બધે   | ચકતી કળા=ચપાઆદી      |
| દહતા=હિંમત           | મથક=મુખ્ય ઠેકાણું   | અરસામાં=દરમિઆનમાં    |

સવાલ—સુરત કઈ નદી પર છે? એ શહેરમાં ધધો રોજગાર ચલાવવાને કઈ કઈ યુરોપી પ્રજા આવી હતી? સુરતમાં કઈ પ્રજા પહેલ વહેલી આવી હતી? સુરતમાં અંગ્રેજોને કોણે હરકત કરી? શું હરકત કરી? સુહાલી આગળ કોને કોની સાથે લડાઈ થઈ હતી? અંગ્રેજોને સુરતમાં કોડી બાંધવાની રજા કોણે અપાવી? કયા સનમાં અંગ્રેજોએ કોડી બાંધી? જ. ઇ. સ. ૧૬૧૨. અંગ્રેજ સત્તાનું ખીજ ક્યારથી રોપાયું? અંગ્રેજોની કોડી હાલ છે કે નહિ? શિવાજીએ સુરત કયા સનમાં લૂટ્યું? અંગ્રેજોએ પોતાનું મથક શા કારણથી બદલ્યું? પછી મથક કયાં કીધું?

પાઠ પદ.  
અમર્યા=ઉખાણા

શિર=માથું  
કોટ=કોઠે

રંદ=મોપરી  
વૃથા=ખર્ચ

પર] હિંદુસ્તાનની સાંભૂગોળની પ્રમોત્તરમાળા ચાર આના.

|                   |                        |                    |
|-------------------|------------------------|--------------------|
| વીણુ=વગર          | શુક્રાર્ય=દૈત્યના ગુરુ | વીર=ભાઈ            |
| ભૂપાળ=રાજા        | હરનિશ=હંમેશાં; નિત્ય   | કામની=સ્ત્રી       |
| નેહ=સ્નેહ; હેત    | રે=રેહ                 | કીર=પોષ્ટ          |
| દાખવે=જીવે        | મેડક=દેડકો             | ચરણુ=પગ            |
| ચક્ર=ચક્કર        | નિર્જળ=કમળોર           | મા'ચો=પદ્મચો       |
| ગળ્યો=ઢાંક્યો     | કોલ=કોયલ               | લાખે=લાખો માણસથી   |
| ખરવરે=ચાલે        | કાયર=ખાયલો             | સઠિકો=અધા          |
| ઉલ્લવળ=સફેદ       | સાર=સારી               | ગંધાર=ધેરાએલો      |
| ઓપતો=શોભતો        | રક્ષણી=રક્ષણ કરનાર     | ધારીએ=સમજીએ        |
| જામો=જીલતો અંગરખો | તારણી=જીવાન સ્ત્રી     | વિચરે=જાચ          |
| ફાળ=છલંગ          | પદતો=લાલુતો            | વસમી=અમ્રી; સાંકડી |
| મૃગ=હરણ           | પૂર્યો=ગોંધ્યો         | વાટ=રસ્તો          |
| શ્વાન=કુતરો       | મધુરો=મધુર રાગનો       |                    |
| સુખણુ=સારા જાણીતા | વાચા=વેણુ; શબ્દ        |                    |

પાઠ પદ ઉખાણા.

સમજીતી-પ્રશ્ન-જેના માથાપર ગંગાજી રહે છે, જેની ડોકમાં ખોપરીની માળા છે, તો કહો કે મહાદેવ વગર ક્યો રાજા જળદનું વાહન કરે છે? (૧) જવાબ-હંમેશાં પ્યારથી જોઈશું તો એક ભરે છે ને બીજો ખાલી કરે છે, જે ચક્ર દરરોજ ફરતું જણાય છે તે રેંટ. (૧) પ્રશ્ન-એક પુરુષે બીજા પુરુષને ઢાંક્યો તેથી જેને ઢાંક્યો છે તેનું શરીર સાફ દેખાય છે. તે બધો કિતમ માણસ છે તો તમે સારા માણસ સમજો કે એ શું છે? (૨) જવાબ-જે પગ વગર ચાલે છે, પુરુષો તેના પર હેત રાખે છે, સફેદ શરીરે શોભતો તેને જામો કહીએ. (૨) પ્રશ્ન-છલંગ મારે છે. પણ હરણ નથી, તેમ સમજો.

પણ નથી, અને કુતરો પણ નથી, તેમજ મોં ઉચું છે પણ મોર નથી, હે સારા જાણીતા માણસ સમજો કે એ શું છે ? (૩) જવાબ— શુક્રાર્યનું વાહન છે. જે હમેશાં પાણીમાં રહે છે, જલ નથી તોપણ ધણું ખોલે છે, તે દેડકા કહેવાય છે. (૩) પ્રશ્ન—સ્ત્રી છે પણ કમજોર નથી, કાળી છે પણ ક્રોધવ્ર નથી! દરમાં રહે છે પણ નાગણી નથી, તો એનો જવાબ કહે ? (૪) જવાબ—ખાવસાના હાથમાં શોભે નહિ, અને બહાદુરોને મન તે સારી છે, વળી તે આ શ્રેષ્ઠ શરીરનું રક્ષણ કરનાર છે, હે જુવાન સ્ત્રી તે તરવાર છે. (૪) પ્રશ્ન—ભણે છે પણ વિદ્વાન નથી, તેને ગોંધ્યો છે પણ ચોર નથી, ડાહ્યા માણસો હોય તો સમજો કે મીઠું ખોલે છે પણ મોર નથી ત્યારે એ શું હશે ? જવાબ—પક્ષીની જાતમાં પવિત્ર છે, ભાષ શબ્દ ખોલે છે, તે જંગલનો રહેવાસી છે તે જંગલમાં પેદા થાય છે, હે સ્ત્રી તે તો પોપટ છે. (૫) પ્રશ્ન—પગ નથી, પણ ચાલે છે; પાંખ નથી પણ જીડે છે, બધા તેને આંખથી જુએ છે, તોપણ લાખ માણસથી પણ તે પકડાયલો રહેતો નથી તો એ છે શું ? (૫) જવાબ—તે ગગન તરફ જાય છે, ધરમાં ઘેરાએલો રહે, તો અધરે—સાંકડે રસ્તે જાય છે. માણસો તેને ધુમાડો સમજીએ. (૬)

પાઠ ૫૭.

પૂર્વેન્પહેલાં

આર્યાવર્ત=વિંધ્ય તે  
હિમાલયની વચ્ચેનો

પ્રદેશ

યા=અથવા

રક્ષણ=ખચાવ

અસંખ્ય=ગણી ન શકાય

એટલા; ઘણાજ

શરણાગત=રક્ષણ માટે

આવેલો

યજ્ઞ=હોમ

પડખામાં=પાસામાં;

બાજુમાં

કૂર=ઘાતકી; નિર્દય

રક્ષા=ખચાવ

આહાર=ખોરાક

તોલ=ખરાખર

વિપ્રુટો=જુદો

ખાતર=માટે

વિરોધ=ઉલટાપણું

|                    |                      |                        |
|--------------------|----------------------|------------------------|
| ધર્મ સ=ફરજ જાણનાર  | અખડ=આખું; સાળું      | વાટ=રાહ                |
| ધર્મ=દેવોનો રાજ    | ધાધને=દોડીને         |                        |
| સાર=જીવરાએ         | નખળાનું રક્ષણ કરવું. |                        |
| પાઠ પટ.            | સાફ=ખરાખર            | ઠાલા=નકામા             |
| ધડી ધડી=વારંવાર    | અરણ્યવ=દરીઓ; સમુદ્ર  | કુમ્મી=ઓછી             |
| ઉકળાટો=ધામ         | ભાળ્યાં=જોયાં        | ઉભરાય=પાકે             |
| ભારી=બહુ           | રસ=મધુર સૂર          | પીત=પીળો               |
| બબ=વાદળાં          | યંત્ર=સતાર, સારંગી   | સૂર્યાસ્ત=સૂર્યનું આથ- |
| સકળ=બધા            | વગેરે                | ઉજળું=સફેદ [મિવું તે   |
| ચાળા=ચિહ્ન; નિશાની | રૂપાળા=સારા          | નૈર્ઝતા=દક્ષિણ અને     |
| ચલ્લી=ચલ્લી        | અધિક=વધારે           | પશ્ચિમ વચ્ચેની દિશાના  |
| બમ=બમણો            | ધંટ=ધંટા             | શીતળા=ઠંડા; શીતળ       |

### વસંત ઋતુની નિશાની.

સમજીતી-તડકા અને શીળો ધડીએ ધડીએ બદલાય છે, તાપથી જીવોને ઘણો ધામ-ચાય છે, ધણાં કાળાં વાદળાં આમ તેમ દોડતાં દેખાય છે, તેથી બધા માણસો કહે છે કે એ વરસાદ આવવાની નિશાની છે. (૧) ચક્રી ધૂળમાં ફડફડ પાંખો ફફડાવે છે, બગલા પોતાની પાંખ બરોબર ફેલાવીને ખેસે છે, પક્ષીઓ દરીઆ કાંઠેથી આવતાં જોયાં. તેથી બધાં (૨) રાત દિવસ શીતળ પવન ફરફર આવે, ઝાડો ખરરર થરરર સખ્તે હામતાં જણાય, વાજાંતમાં બહુ સારા મધુર સૂર આવે છે, તેથી બધાં (૩) હમૈશ કરતાં તો હવા ધણી ભેજવાળી જણાય છે, પૂલમાંથી બહુ સારી તાસ તીડળીને આવે, આથે ધંટા વાગતા હોય એ ૮ ખોટા અવાજ સંભળાય છે, તેથી બધાં (૪) હવામાં ગરમી ઓછી હોવાને લીધે ખાર ઓગળે છે, અને ઉધાધ, કીડી, અને

સુભઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રતિભાવરમાળા ૪૧૧ આના. [૫૫

મંડોડા જોરથી ઉભરાય છે, ( ઘણાજ પાકે છે ) પક્ષીઓ માળા બાંધવાની તપાસમાં આમ તેમ ફરે-ગરે. તેથી બધાં (૫) શોભાયમાન ધનુષ જણાય છે અને સુરજ આયમતા પીળા ભાસ થાય છે, ચંદ્રમાની આબુઆબુ ધણું સફેદ કુંડાળું દેખાય છે. ઇશાન ખુણામાં ઘણી વીજળી થાય છે, અને નૈર્ઋત્ય ખુણામાંથી કડો પવન વાય છે તેથી બધાં (૬)

પાઠ પટ.

કૈસરેહિંદ=એ નામનો  
ઇલકામ

સતી=પતિવ્રત ધર્મ  
પાળનાર સ્ત્રી; પતિવ્રતા

સંભવ=આશા

સંપૂર્ણ=પુરેપુરી

આચારણુ=આચરણગત

પ્રયાસ=મહેનત

અવસ્થા=હાલત

સલાહ=અભિપ્રાય

નિષા=ભાવ; આસ્થા

યાદગીરી=નામના; કીર્તિ

દબ્દબા ભરેલી=ઠાડવાળી;

ભપકાવાળી

સમ્યક્તા=સલુકામ

ધાયલ=જખમી

પરગણુ=પરોપકારી

ખૂજ=કદર; પિંજણુ

ભાષા=બોલી

મમતા=આહના; માયા

મુનશી=મુસલમાનશિક્ષક

હસ્તક=તાબામાં

હંદેરો=સરકારી જાહેર-

નામું

પદ=પદવી; ઓદો

ખેદ=દીલગીરી

વિસ્તાર=ફેલાવો

પૂજ્યભાવથી=પવિત્ર

લાગણીથી

સવાલ—મહારાણી વિક્ટોરિઆએ ક્યાંથી ક્યાં સુધી કેટલા વરસ રાજ્ય કર્યું? મહારાણીનો જન્મ ક્યા સનમાં થયો હતો? કેટલા વરસની ઉંમરે ક્યા સનમાં ગાદીએ બેઠાં હતાં? એમના પિતાજીનું નામ શું? એમનું લગ્ન કોની જોડે થયું હતું? મહારાણી ક્યા સનમાં વિધવા થયાં? મહારાણી હિંદુસ્તાની ભાષા જાણતા હતા કે નહિ? કંપની કનેથી કારભાર મહારાણીના હાથમાં ક્યા સનમાં આવ્યો? ૧૮૩૭, ૧૮૬૧, ૧૮૫૮ અને ૧૮૭૭ માં શું બનાવ બન્યો? મહારાણીનું નામ હાથમાં શા માટે યાદ કરવામાં આવે છે? મહારાણીના

અમલમાં કયા કયા સુધારા દાખલ થયા ?

પાઠ ૬૦.

રક્ષ=રક્ષણ કર

દેવ=ધર્મ

મહારાજ=પાંચમાજીવો

મોઢ=ધણા મોટા

જયવંત=જયવાળા

મસ=વધારે

કીર્તિ=મોટાઈ

યશ=આબરૂ

લંબાવ=વધાર; ફેલાવ

જગદીશ=પરમેશ્વર

વીખેરવા=છુટા પાડવા

ફેડ=ગુરૂએ થા

કાળ=મોત; હાર

બંધ પાડ=ખેસાડ

દેવ=કીનો; અદેખાઈ

કુતર=કસબ; કળા

અમધેર=અમારે ત્યાં

જંપ=નિરાંત

સધો=થાઓ

કાળ=વખત

ગંજ=ઢગલો

દાન=પુણ્ય

ઐષ્ટ=મોટા

જાથુ=હંમેશ

ક્ષેમ=સુખ

રાય=રાજ

સદલિમાને=સારી

ઉંચી લાગણીથી

પૂજ્ય=પવિત્ર

પ્રત્યે=તરફ

પાંખમાં=છાયામાં;

આસરામાં

ધર=રાખ

શકિતમાન=જોરાવર

રાજેશ્વર=રાજાઓના

ધણી

નાથ=પરમેશ્વર

મહારાજાની=અક્કલનો

લંડાર; વણા રાનવાળો

શુભકાર=કલ્યાણકરનારી

પાર=સુધી

દીલ=મન

સ્વીકાર=કબુલ કર

પાઠ ૬૦ રાજગીત.

સમજૂતી-હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજાનું રક્ષણ કર. હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજાનું રક્ષણ કર. હે મોટા રાજા તમે ધણાં વરસ જીવજો. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. એમને ધણા કીર્તિવાન બનાવ. મોજમજ, મોટાઈ અને આબરૂ આપ; અને એમનું રાજ્ય ધણા વરસ ચાલે તેમ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૧) અરે પરમેશ્વર! હે જગતના ધણી તું ઊઠ, અને એના દુશ્મનને વીખેરી નાખવા તૈયાર થા; અને તેમનું મોત લાવ. વેર અને કંકાસ બધો

એસાડી દે. સમજણ અને કળા વધે એમ કર; અમારા ઘરમાં નિરાંત ને સંપ થાઓ કે જેથી હમેશાં અમારું ભણું થાય. (૨) હે પરમેશ્વર તું મોટા જ્યોત્સ્ના રાજપર જોર, આમર અને સુખની દગલાયંધ બક્ષીસ કર. કારણ કે ગરીબ અને રાજ સારી હિંચી લાગણીથી એમનું રાજ્ય પૂજવા લાયક ગણે છે; અને જ્યાં ત્યાંના લોક એમના તરફ હેત બતાવે છે. (૩) હે સર્વ શક્તિમાન, રાજેશ્વર, મહાસાની, પ્રભુ તું એમને તારી હાયામાં રાખ. એની પૂર્વ કિનારાથી પશ્ચિમ કિનારા સુધી કલ્યાણકારક ઘણી સ્તુતિ થાય છે. વફાદારનો સંપ કમુલ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૪)

પાઠ ૬૧.

અશોક=ચંદ્રગુપ્તના

દીકરાનો દીકરો

જાદવકુળ=યદુકુળ; એ

કુળનો મૂળ સ્થાપનાર

યદુ હતો તે પરથી એ

નામ પડ્યું છે.

દારકા=કાઠિઆવાડના

વાયવ્ય ખુણામાં ગાય-

કવાડના તાબાનું ગામ છે

એમાં રણછોડજીનું

દહેરું છે.

સુનાનદેશ=યુરોપ ખંડની

દક્ષિણમાં દેશ છે તે;

ગ્રીસ

સમર્થ=મળવાન

ઈ. સ. પૂર્વે=ઈસ્વી સન

પહેલાં

નિરાધાર=આધાર

વગરના; ગરીબ

દવાખાનાં=હોસ્પિટાલો

ચોતરા=ચબુતરા

આશ્રય=મદદ; ઉત્તેજન

સ્થંભો=થાંભણા

મૂળતરંગો=જે મુદ્દા કે

સિદ્ધાંતો પર ધર્મ

રચાયો હોય તે

લિપિ=લખેલી ભાષા

મુખ્યત્વે=ઘણું કરીને

હિંસા=હત્યા; ખૂન

શ્રમણો=સાધુઓ

ઉડાઉ=ખર્ચાળું

હિત=ભલું; કલ્યાણ

મત=એકાદો ધર્મ માર્ગ

આશ્રહ=મળાતકાર; દયાણુ

વૃત્તાંત=હકીકત

લાડી=વહુ

લંકા=સિંહલદ્વીપ;

હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં

બેટ છે તે

સંગમ=નાની નદી મોટી

નદીને જે જગાએ મળે

છે તે જગા

પુરાણ=હિંદુઓના એ

નામના ધર્મના જુના

ગ્રંથો



## પટા] સુરત જિલ્લાનો “બુએળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

સવાલ—મૌલ્દધર્મને ક્યા રાજ્યએ આશ્રય આપ્યો હતો ? ચંદ્રમુખ અને અશોક ક્યા વંશના ? તેમની રાજધાની ક્યાં હતી ? અશોકે પોતાની રૈયતના બધાને માટે શું શું યોજના કરી ? ગીરનારના લેખમાં શું લખેલું છે ? લંકાની લાડી ને ઘોઘાનો વર એ કહેવત શા ઉપરથી પડી ?

| પાઠ દર.               | શાહાણુ; ખરા ખોટા    | હઠાડાવાળી              |
|-----------------------|---------------------|------------------------|
| વંશજને=વંશમાં જન્મેલા | વખાણુ કરનાર         | સમય વિચારીને=સમય       |
| ખડેર=ભાંગી પડેલી      | પટાવતો=રાજના મુખ્ય  | સચકતા વાપરીને          |
| ધમારતો                | સરદારો              | નિર્ભય=ખીક વગર         |
| ગુર્જરરદ્ધ=ગુજરાત     | કતલ=કાપાકાપી        | રણુભૂમિ=લડાઇની જગ્યા   |
| નીડર=ખીએ નહિ એવો;     | પડાવ=મુકામ          | રણુક્ષેત્ર; રણુસંગ્રામ |
| હિંમતવાન              | મરણુઆ થઇ=યાહોમ      | યાહોમ કરીને=મરણુઆ      |
| વચની=ખોલેલું પાળનાર   | કરી; ઝંપલાવી        | થઇને                   |
| ભાટ=એક જાતના          | ગર્ભવંતી=એ જીવવાળી; | મૂઝીને=જુરસાથી લડીને   |

સવાલ—અશોકના પછી કેટલે વરસે મૌર્યવંશના રાજાઓની સત્તા ઊડી ? ત્યાર પછી પરદેશી રાજાઓનો અમલ કેટલા વરસ રહ્યો ? તેમાં ક્યા રાજાઓ બળવાન થયા ? ક્ષત્રપ પછી ગુજરાત ક્યા વંશના રાજાઓના હાથમાં આવ્યું ? ગુપ્ત વંશ પછી ક્યા વંશ થયો ? વલ્લભી વંશની રાજધાનીનું શહેર કયું ? અને તે ક્યાં હતું ? વલ્લભી વંશ કેટલા વરસ ચાલ્યો ? વલ્લભી વંશનો નાશ શી રીતે થયો ? વલ્લભી રાજાઓ જાતના કોણુ હતા ? ગુજરાત નામ શા ઉપરથી પડ્યું ? વલ્લભી વંશ પછી ક્યા વંશનું રાજ થયું ? તેની રાજધાની ક્યા નગરમાં હતી ? જુવડ અને જયશિખર વચ્ચેની લડાઇનું વર્ણન ક્યા રૂપસુંદરી કોણુ ? રૂપસુંદરીને જંગલમાં કોણુ તેડી ગયું અને શા માટે ?

|                      |                        |                      |
|----------------------|------------------------|----------------------|
| પાઠ ૬૩.              | સરસ્વતી નદીને કાંઠે છે | ધંધુંકા તાલુકાનો તથા |
| વનરાજ=જયશિખરનો       | ત્રાસ=ડર; ધાક; કંટાળો  | કાઠિયાવાડનો કેટલોક   |
| છોકરો                | જુનાગઢ=ગીરનાર          | ભાગ                  |
| દેખરેખ=તપાસ          | પર્વતની પાસે શહેર છે   | સહસ્રલિંગ તળાવ=એ     |
| મૂળરાજ=રાજનો છોકરો   | ( હાલ એમાં બાબા        | નામનું પાટણમાં તળાવ  |
| (ઐ મૂળ નક્ષત્રમાં    | વંશના મુસલમાન          | હવું એના પર હમર      |
| જન્મ્યો હતો )        | રાજાનું રાજ્ય છે )     | મહાદેવની દહેરી હતી   |
| શ્રેષ્ઠ=સૌથી સારો    | ખાલસા=જમ               | તેથી એવું નામ        |
| પુખ્ત ઉંમર=સમજણી     | સતી થવું=ધણીના         | પાડયું હતું          |
| ઉંમર; અઢાર વરસની     | મુડદાં સાથે જીવતા      | દંતકથા=મોઢેથી ચાલતી  |
| ઉંમર                 | બળી મરવું              | ખરી ખોટી વાત         |
| કદાવર=ઉંચો ને ભરાક   | આણ=દુવાઈ; હુકમ         | બાધ=હરકત             |
| શામળો=કાળો           | શૈવ=શિવનો              | વૃત્તિ=ભાવ; ધન્ય     |
| શ્રીસ્થળ=સિદ્ધપુર. એ | ભાલ=ધોળકા તથા          |                      |

સવાલ—વનરાજ નામ શાથી પડ્યું? વનરાજે પોતાના બાપનું રાજ્ય શી રીતે પાછું મેળવ્યું? વનરાજે કયું શહેર વસાવ્યું? આણહીલપુર નામ પડવાનું કારણ શું? આવડા વંશનો છેલ્લો રાજા કોણ અને તેને કેટલા છોકરા હતા? આવડા વંશ પછી કયો વંશ થયો? એ વંશના પહેલા રાજાનું નામ શું? એણે રાજ શી રીતે મેળવ્યું? મૂળરાજ નામ શા ઉપરથી પડ્યું? એનાં મા, બાપ તથા દાદાનું નામ કહો. સોલંકી વંશ કયાંથી કયાં સુધી કેટલા વરસ ચાલ્યો? સોલંકી વંશમાં કયો શ્રેષ્ઠ રાજા થયો? સિદ્ધરાજના બાપનું તથા માનું નામ શું? મીનજીવેવીએ શું બધાવ્યું અને તે કયાં તથા ક્યારે? સિદ્ધરાજના શરીરનું વર્ણન કરો. બર્બર કોણ? સિદ્ધરાજે તેને શા માટે હરાવ્યો?

## ૬૦] ચોથી ચોપડીનો ડિક્ટેશન શિક્ષક ચાર આના.

જુનાગઢના રાજા સાથે લડાઈ થવાનું કારણ શું ? એ લડાઈ કેટલા વરસ ચાલી અને શું પરિણામ આવ્યું ? રાણકદેવીની ઓળખાણ આપો. યશોવર્મા ક્યાંનો રાજા તથા ક્યા વંશનો ? માળવાના રાજા સાથે કેટલાં વરસ યુધ્ધી લડાઈ ચાલી અને તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? સિદ્ધરાજે ક્યા ક્યા રાજ્યને હરાવ્યા અને ક્યા ક્યા મુક્ત ખાલસાં કર્યા ? સિદ્ધરાજ નિર્દય હતો એ તમે શા ઉપરથી કહો છો ? રૂદ્રમાળ ક્યાં છે તથા શું છે ? એ કોણે બંધાવ્યો તથા કોણે પુરો કરાવ્યો ? શ્રીસ્થળનું ખીજું નામ શું ? એવું નામ પાડવાનું કારણ શું ? સિદ્ધરાજે ક્યાં ક્યાં બાંધકામો કરાવ્યાં ? સિદ્ધરાજ ભણેલો હતો કે નહિ ? સિદ્ધરાજે કેટલા વરસ રાજ કર્યું ને ક્યા સનમાં મરી ગયો ? તમે શા ઉપરથી કહો છો કે અણુહીલવાડની ગાદીપર સિદ્ધરાજ જોવો રાજા થયો નથી ? એનો જન્મ ક્યા સનમાં અને ક્યાં થયો હતો ?

સાર—જર, જોર, અને જમીન એ ત્રણે કળ્યાના મૂળ છે. મતલબ કે એ ત્રણને માટેજ લડાઈઓ થાય છે.

|                   |                      |                       |
|-------------------|----------------------|-----------------------|
| પાઠ ૬૪.           | પાટનગર=રાજનગર;       | દીપી=શોભી; ખીલી       |
| ઉમરાવ=અમીર        | રાજધાની              | અધટિત=અયોગ્ય          |
| ચોદ્દો=લડવૈયો     | બેગમ=બાદશાહની સ્ત્રી | આક્રત=દુઃખ            |
| અલાઉદ્દીન=ખીજીજી  | ખાગલાણુ=નાશકની       | ઝપાઝપી=મારામારી       |
| વંશનો ખીજો બાદશાહ | પાસે ડુંગર છે        | કાવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક |

સવાલ—વાઘેલા વંશનો છેલ્લો રાજા કયો ? કરણધેલા પાસેથી કોણે રાજ લીધું ને ક્યા સનમાં ? કરણની કઈ રાણી ખૂબસુરત હતી ? કોલાદેવી કોની બેગમ થઈ ? કોલાદેવીની છોકરીનું નામ શું ? દેવળદેવી કોની સાથે પરણી ? કરણનું મોત શી રીતે થયું ?

|                     |                    |                    |
|---------------------|--------------------|--------------------|
| પાઠ ૬૫.             | પશ્ચાત્તાપ=પસ્તાવો | ખેશ=સારી; ઉમદા     |
| દુરાચરણી=ખરામ       | અંતઃકરણ=મન; દીલ    | પ્રવાહ=વહેણ        |
| ચાલનો; દુર્ગુણી     | વાટપાકુ=રસ્તો રોકી | સુશોભિત=સારી શાભા. |
| પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો | હુટનાર             | યમાન               |
| અંડ=હુલ્લડ; અળવો    | કાસળ=મૂળ           | વણુકરો=વણનાર       |
| લડવૈયા=યોદ્ધા       | સરહદ=સીમાડો;       | ઉમદા=સરસ           |
| ધોર=પાપી; કૂર       | છેવટની હદ          | ઓરસ=મેળો           |
| ધોર કર્મ=ધાતકી કામ  | વસુલાત=મહેસુલ      |                    |

સવાલ—ગુજરાતનો કયો સુખો સ્વતંત્ર થઈ ગયો ? તેણે પોતાનું નામ શું રાખ્યું ? મુઝફ્ફરશાહના પુત્રનું નામ શું ? વસુલાત ઉધરાવવાની રીત કોણે બાંધી ? અહમદશાહના વખતમાં પ્રજા સુખી હતી કે નહિ ? અહમદશાહે કયું શહેર વસાવ્યું ? તેને હાલ શું કહે છે ? હાથમતી એ શું છે ? તેનો પ્રવાહ શા માટે બદલ્યો ? શહેરની દોલત તથા આબાદી વધારવાને શું પ્રયત્ન કરીધો ? અહમદશાહનો અમલ ક્યાંથી ક્યાં સુધી હતો ? અહમદશાહની કબર ક્યાં છે ?

|                            |                           |                        |
|----------------------------|---------------------------|------------------------|
| પાઠ ૬૬.                    | તલવાર વખણાય છે            | ખેટ=શ ખોદાર. (એ        |
| મોજીલો=આનંદી               | જગત બૂશિર=જગત             | દારકાની પાસે છે.)      |
| જામ=મુસલમાની વંશનું નામ છે | પોઇંટ. (એ દારકા પાસે છે.) | ઉસ્તાઃ=ગુરુ            |
| એમડો=એ ગઢ જીતનાર           | ચાંચીઆ=દરીઆમાં            | શ્રીમંત=પૈસાદાર; તવંગર |
| શીતુર=હુલ્લડ; અંડ          | હૂટ કરનાર                 | ફિરદોસ=આંબાવાડી        |
| દાખ=કરખ; ધાક               | ખાલસા=જપ્ત                | અમરાઇ=આંબાવાડી         |
| શિરોહી=ગુજરાતની            | પ્રતાપ=કીર્તિ             | ઠાક=ભાપકો; દબદબો       |
| ઉત્તરમાં છે. અહીંની        | મુસાફરખાનાં=ધર્મશાળા      | વાજંત=વાજા             |

## ૬૨] પહેલી ચોપડીના અર્થ અઢી આના.

સવાલ—મહમદશાહ બીજી કોની સાથે પરણ્યો હતો? બેગડો નામ શાથી પડ્યું? ક્યા ક્યા બે ગઢ જીત્યા? કેટલા વરસની ઉંમરે ગાદીએ બેઠો? ગીરનારની પડોશમાં ક્યું શહેર વસાવ્યું? ક્યા ક્યા રાજ્યોને હરાવ્યા? ૧૪૮૩ માં શું બનાવ બન્યો? દરીઆની લડાઈમાં કોને કોને હરાવ્યા? મહેમદશાહ કોણે વસાવ્યું? ભમરીઓ કુવો ક્યાં છે? મહમદશાહને ક્યાં દાટયો છે? મહમુદે લોકાપયોગી શું કામો કરીધાં? મુસલમાન પાદશાહોમાં સિદ્દરાજ જેવો કયો પાદશાહ થયો?

પાઠ ૬૭.

સર=તાબે

લગામ=સત્તા

હસ્તક=તાબામાં

વશ=તાબે

અથાવી=પચાવી

કર=વેરો

દર=ભાવ

બક્યા=ભેટ કર્યા

ટકી શકાય=ટક્કર લઈ

શકાય

ખંભાત=મહી નદીના

મુખ આગળ શહેર

છે એમાં મુસલમાની

રાજ્ય છે.

ફતેહ=જીત

વડોદરા=વિવામિત્રના

કાંડાપર ગાયકવાડની

રાજધાનીનું શહેર છે.

હવાલે=તાબે

મગરર=અહંકારી

આપવાત=પોતાને હાથે

પોતાનો જીવ કાઢવો તે

અંત=છેડો

સવાલ—મહમદ બેગડા પછી કયો પ્રખ્યાત પાદશાહ થઈ ગયો? તેણે શું કરીધું? બહાદુરશાહ ક્યા બે જગરા શત્રુને જીતી શક્યો નહિ? ઇતિમાદખાન કોણ અને તેણે શું કરીધું? ગુજરાતના છેલ્લો મુસલમાન પાદશાહ કોણ? તેની પાસેથી ગુજરાત કોણે જીત્યું?

પાઠ ૬૮.

આણુ=ગુજરાતની હિત-

રમાં પર્વત છે

બટા=મરાવ

અમકારા=અમકારા

કુપકું=તાડછાનું ધર

વાદળાં=આભલાં

નાળયું=નળી

ધુમસ=ધુમાડા જેવી

ધાડી વરાળ

ગંજ=વાસનો ઢગલો

ભિજ-ભિનાઈ

અધાઈ=દરી

કરા=આકાશમાંથી

પાણીના બધાએ

કાંકરા પડે છે તે | હવામાંની વરાળનું પાણી |  
 ઝાકળ=કંડીના ભેરથી | થવું તે; ઝોસ; ઠાર

સવાલ—વરાળ, વાદળાં, ધુમસ, ઝાકળ અને વરસાદ એટલે શું તે સમજાવો. આમ ક્યાં છે? સવારે ધુમસ જેવું શું દેખાય છે? ધુમસ અને ધુમાડામાં ફેર શું? પાણીની વરાળ ફેરી રીતે થાય છે તે પ્રયોગ કરી બતાવો. વરાળ કેટલી રીતે થઈ શકે છે? પાણીવાળા જગા ગણાવો. વાદળાં શેના બને છે?

પાઠ ૬૮. | સપાટી=પદાર્થનો ઉપલો | સ્ત્રીમર  
 સહ=વહાણના કુવા સાથે | ભાગ | ફેરો=આટિ; ચક્કર  
 બાંધેલું પવન ભરવાનું | આગભોટ=વરાળથી | આરપાર=એક છેડાથી  
 લુગડું | ચાલતું મોટું વહાણ; | બીજા છેડા સુધી

સવાલ—પૃથ્વીનો આકાર કેવો છે? પૃથ્વી ગોળ છે તેનાં કારણ ગણાવો. પૃથ્વીના ફરવાથી શું થાય છે? પૃથ્વી ફરે છે કે સુરજ તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. પૃથ્વીનો એક ફેરો કેટલા વખતમાં પુરો થાય છે? પૃથ્વી જે ધરી પર ફરે છે તે ધરી કેટલા મૈલની હોવી જોઈએ? પૃથ્વીને ખરેખરી ધરી છે? આપણી આંખે સુરજ ફરતો દેખાય છે તેનું કારણ શું? ઓકરાંઓ ગોળાકારમાં ફરે છે ત્યારે ધરો ફરે છે કે ઓકરાંઓ ફરે છે?

પાઠ ૭૦. | સ્થિતિ=હાલત | વાર્ષિક=વરસની  
 અંતરે=છેડે | ગતિ=બળ |  
 ચોક્કસ=મુક્કર | ભેત=સળગતો કાકડો |

સવાલ—દહાડો ને રાત કોના કરવાથી થાય છે? પૃથ્વી કઈ દિશામાંથી કઈ દિશામાં ફરે છે? દહાડો ને રાત સરખા ન હેવાનું કારણ શું? વરસમાં કેટલા દિવસ દહાડો ને રાત સરખા હોય છે

# ૬૪] બીજી ચોપડી અર્થ ચાર આના.

અને તે દિવસ કયા ?

પાઠ ૭૧.

અગાસી=ધાણુ  
કરાંડી=કપાસ. તુવેર  
વગેરેનાં સુકાં છોડ  
ખુપરાં=સુકાં હુંડાં  
કાઠા=નીક  
કાંસ=પાણી જવાનો  
માર્ગ; નીક  
ટેડી=ખડખડુ  
ખરીફ=ચોમાસામાં  
વવાતાં ધાન્ય  
વાવણી=રોપણી  
કરખી દે છે=રોપડી  
ફેરવે છે  
નીંદી=કેપેડી  
હેલી=ચાલુ વરસાદ  
વળે છે=થાય છે  
માફકસર=જોષ્ઠતા  
તીડ=ખેતરને તુક્કાન  
કરનાર તપખીરિયા  
રંગનું જીવડું

ધગાલ=ભીડ; ધાંધલ  
રવિપાક=શિયાળુ પાક  
કડખ=જીવારનાં સુકાં  
સાંઠા  
સરકાર ધારો=મહેસુલ  
ખરે=ભોંયપર પડે  
ધરે=ચોળે [વગેરે  
તંબોળ=પાન; સોપારી  
ધરે=પહેરે; ઓઢે  
શાલ=ગિનનું કીમતી  
લુગડું  
કાટે=ચીરા પડે  
ઘટે=ઝોળા થાય  
ભલીભાત=સારી રીતે  
જળ ઉંડા જલ્ય=પાણી  
સુકાઈને ઝોખું થાય  
પામે=મળે; આવે  
મુથુવાન=દામદાવાળા;  
મુથુકારી  
હોજ=પાણીની ટાંકી  
લાગ=રાગે

ચંદન=સુખડ, કેસર  
વગેરેને ઘસીને લગકા  
જેવું બનાવે છે તે  
મીઠા=મધુર  
વણુતોલે=વણોજ  
ખાસું=મજનું  
ફૂંખાડખ=ફૂંખી ગએલી  
ઉચારે=એલે  
મલાર=રાગનું નામ છે  
ખેતીકાર=ખેડુત  
ચ પેલી } એક જાતનાં  
જીવ } સુગંધીદાર  
જલ્ય } સફેદ ફૂલ  
ચંખા=પીળા રંગનું  
સુગંધીદાર ફૂલ  
ભલાં=સારા  
કુસાય=મોટા થાય, ખીલે  
માટ=માટે  
ચાખડીઓ=પાવડીઓ  
હિંચોળા=હિંચકા  
ખાટ=ખાટલો

સવાલ—ઉનાળામાં ખેડુત શું શું કરે છે ? ઉનાળામાં ગામડાના  
લોકો મહેરમાં શું શું લાવે છે ? ચોમાસામાં ખેડુતો શું કામ કરે છે ?

ખેડુતને મહેનતનું ફળ ક્યારે મળે છે અને ક્યારે મળતું નથી ? શિઆળામાં શું કામ કરે છે ? શિઆળામાં શું શું વેચવા આવે છે ? કવિતાની સમજુતી.

શિઆળામાં ઠંડો પવન વાય છે, ઝાડનાં પાંદડાં ખરી પડે છે અને ધડ પાકે છે; ગોળ થાય છે, કપાસ અને ઠંડોળ પાકે છે, લોહો શરીરે તેલ ચોળે છે, અને પાન સોપારી ખાય છે. (૧) શરીરે ડગલા પહેરે છે, ને શાલ ઓઢે છે, ગરીબ માણસના પગ અને ગાલ ફાટી જાય છે. શિઆળામાં દહાડો નાનો થાય છે અને રાત મોટી થાય છે અને શરીરમાં સારી રીતે (સારો ખોરાક ખાવાથી) જોર આવે છે (૨) ઉનાળામાં પાણી ઉંડાં જતાં રહે છે, એટલે ઓછા થાય છે. નદી અને સરોવરનાં પાણી પણ ઓછાં થાય છે. સઘળી વત્તરપતિને નવાં પાંદડાં આવે છે, અને સારા ગુણવાળાં કેસુડાનાં ફૂલ પણ થાય છે. (૩) પાણીના કુંડ, કુવારા ને બાગ સારા લાગે છે ચંદન અને વીંજણા વહાલા લાગે છે. કાચલ મધુર શબ્દ બોલે છે, અને તાપ ધણોજ પડે છે. (૪) વરસાદની ઋતુ ધણી મઝાની લાગે છે. દુનિયા પાણીમાં ડુબેલી દેખાય છે મતલબ કે બધેજ પાણી પાણી થઈ રહે છે. લોહો મલાર રાગ ગાય છે ને ખેડુતો ખેતરમાં વાવણી કરે છે. (૫) ચંપા, ચંપેલી, બુધ, જાય અને ગુલાબનાં ફૂલ સારાં ખીલે છે; ચોમાસામાં સુખને માટે છત્રી, પાવડી, હીચકા ને ખાટલા હોય છે. (૬)

|                   |                       |                       |
|-------------------|-----------------------|-----------------------|
| પાઠ ૭૨.           | અધિકારી               | માહિતી=સમજ            |
| મહામતી=હથિયાર ન-  | કમિશનર=પ્રાંતનો મુખ્ય | રેલ=પૂર               |
| માવી સલામ આપવી તે | અધિકારી               | સિંધુ=એ સિંધપ્રાંતમાં |
| અધિકાર=ઓઢો; સત્તા | ગવર્નર=ઇલાકાનો        | મોટામાં મોટી નદી છે   |
| ઉપરી=અમલદાર;      | મુખ્ય અધિકારી         | બેજવાળી=શરદીવાળી      |



|                        |                         |                      |
|------------------------|-------------------------|----------------------|
| નાશક અને ત્રાંબક=      | મહાખળેશ્વર=મુંબઈ        | મંડળ=સભા             |
| નાશક જિલ્લામાં ગોદા-   | ઇલાકામાં સલાહિમાં       | કાયદા=કાનુન; ધારા    |
| વરીના મૂળ આગળ          | હવા ખાવાનું ઠેકાણું છે. | મંત્રી=પ્રધાન; વજીર  |
| એ શહેર છે.             | ગવર્નર સાહેબ ઉના-       | મોટી અનાસત=હાઇકોર્ટ  |
| જળધોધ=પાણીનું જોસ-     | ળામાં અહીં રહે છે.      | ન્યાયાધીશ=ઇન્સાફ કર- |
| ખંધ ઉપરથી પડવું તે     | પુના=પુના જિલ્લામાં     | નાર અમલદાર; જડજ      |
| રોગિષ્ટ=રોગવાળી        | મુળમુકા નદી પર          | ડિરેક્ટર=ઇલાકાનો     |
| વિભાગ=ભાગના ભાગ        | શહેર છે એમાં પેશ-       | ફળવણી ખાતાનો         |
| દેશીરાજ્ય=દેશી રાજ્યનો | વાની રાજધાની હતી.       | વડો અધિકારી          |
| મુલક                   | પુનાનાં પાન વખતે        | મેજક=નકકી            |

સવાલ—મુંબઈ ઇલાકાના કેટલા ભાગ કરેલા છે અને તે ક્યા ક્યા ? એ દરેક ભાગના ઉપરીને શું કહે છે ? એ ચાર વિભાગ સિવાય બીજો કયો ભુદો વિભાગ છે ? તેના ઉપરીને શું કહે છે ? મુંબઈમાં ક્યા વિભાગમાં આવ્યો ? મુંબઈ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં મોટાં દેશી રાજ્ય છે ? સૌથી મોટું કયું દેશી રાજ્ય છે ? ઇલાકાનો ઉપરી મેજક ? તેની નીમણુક કોણ કરે છે તથા તે કેટલા વરસ સુધી એ ઓફીસર રહે છે ? ગવર્નર સાહેબ શિઆળામાં, ઉનાળામાં, અને ચોમાસામાં ક્યાં રહે છે ? મુંબઈ ઇલાકાની રાજધાનીનું શહેર કયું ? ગવર્નરને મદદ કરવાને કેટલા મંડળ છે અને તે દરેક મંડળનું નામ શું ? કયું મંડળ મુંબઈ સરકારના નામથી ઓળખાય છે ? કારભારી મંડળમાં કેટલા કારભારીઓ હોય છે ? એ કારભારી મંડળના હાથ નીચે કેટલા પ્રધાનો હોય છે ? ન્યાયખાતાનો વહીવટ કોણ ચલાવે છે ? ડિરેક્ટર એટલે શું ? ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં ખાતાં હોય છે અને દરેક ખાતાનાં ઉપરી અમલદારને શું કહે છે ? તેઓ કોના તાબામાં હોય છે ? મુંબઈ ઇલાકામાં કેટલા પ્રાંત છે અને તે ક્યા ક્યા ?

|                             |                                  |                           |
|-----------------------------|----------------------------------|---------------------------|
| પાઠ ૭૩.                     | થાનક=સ્થાન; ઠેકાણું              | મોડાં=લંગડાં; અસક્ત       |
| હાથ આવ્યો=તાબામાં આવ્યો     | ત્રિશાણુકાર=ત્રણ ખુણાનો ઘાટ      | પાંજરાપોળ=અસક્ત           |
| ઉતાર=મુસાફર                 | વિસ્તાર=લંબાઈને                  | ઢોરોને રાખવાની જગા        |
| કાંટા=શાખા                  | પહોળાઈએ ગુણતા                    | સહિત=સાથે                 |
| મિલો=કાપડ વણવાનાં કારખાનાં  | જમીનનું જે માપ આવે તે; ક્ષેત્રફળ | દેવસ્થાન=દહેર             |
| કારખાનાં=કામ કરવાની જગા     | કરોડપતિ=કરોડ રૂપીઆના ધણી         | જાવણી=લશ્કરને રહેવાની જગા |
| ગીરદી=બીડ                   | દાણુ=જકાત                        | ગોડ લશ્કર=સોલજરોનું લશ્કર |
| લક્ષાધિપતિ=શાખો રૂપીઆના ધણી | વણાટ=વણવાનું કામ તાર=તાંતણા      | રાબ્તે=કબર                |
| મિનારા=ગુરજ                 | ત્રણ તાર=સુતરાઉ, રેશા            | શોખા=દેખાવ                |
| વૈભવ=મુખનાં સાધન            | મી ને કસખી વણાટ                  | કાલેજ=પાઠશાળા; હિંદુ      |
|                             |                                  | જ્ઞાન આપવાની શાળા         |

સવાલ—મુંબઈ ખેટ અંગ્રેજ સરકારને ક્યારે અને કેવી રીતે મળ્યો ? અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી શું સુધારા થયા ? મુંબઈનું વર્ણન કરો. મુંબઈ નામ પાડવાનું કારણ તથા તેનો અર્થ કહો. મુંબઈનો આકાર કેવો છે ? એનો વિસ્તાર કેટલો છે ? કેટલા માણસની હાથ વસતી છે ? મુંબઈ ઈલાકામાં પહેલા નંબરનું બંદર કયું ? હિંદુસ્તાનમાં વેપાર રોજગારની બાબતમાં કયું શહેર ચલિઆતું છે ? મુંબઈ ઈલાકામાં ખીજ નંબરનું શહેર કયું ? મુંબઈ ઈલાકાનાં મોટાં શહેરોનાં નામ કહો. અમદાવાદ કોણે વસાવ્યું અને ક્યા સનમાં ? અમદાવાદની પડતી શા કારણથી ચર્ષ હતી ? ચઢતી ક્યારથી ચર્ષ ? અમદાવાદ અસલથી જ્ઞાને માટે પ્રખ્યાત છે ? અમદાવાદને માટે શું

# ૬૮] હિંદુસ્તાનની સાં જૂગોળની પ્રત્નોત્તરભાષા ચાર આના.

કહેવાય છે ? અમદાવાદ શહેરમાં જોવા લાયક જગ્યાઓ કય કય છે ?  
અમદાવાદ કય નદીને કાંઠે છે ? અમદાવાદનું શું વખણાય છે ?

પાઠ ૭૪.

જંજુમર=ભરૂચ નિહા-  
માં કર્મો છે  
રેલવે=લોહાની સડકનો  
રસ્તો.

હાદર=નદીનું નામ છે એ  
રેવાસંસ્થાના કુંગરમાંથી  
નીકળી ખંભાતના અ-  
ખાતને મળે છે  
એમેએમ=એમેઓઆ  
ચોડી=માલ લાદેલો ખળદ

વણનર=પોડીનું ટોળું  
પેઠ=મદારાષ્ટ્રમાં દેશી  
રાજ્ય છે. અહીંની  
પાંચડી વખણાય છે  
પંજે=સપાટો  
પોરબંદર=સુદામાપુરી.  
એ કાઠિઆવાડમાં છે  
વીરમગામ=અમદાવાદ  
જિલ્લામાં શહેર છે  
અહીં મુનસર તળાવ  
જોવા લાયક છે

ડીસા=એ પાલણપુર.  
એજન્સિમાં શહેર છે  
વેપારીમાર્ગ=માલ લઈ  
જવા લાવવાનો રસ્તો  
કાંકલો=જથ્થો; ટોળું  
થરાદ=પાલણપુર એજ-  
ન્સિમાં ગામ છે  
નગરપરકર=સિંધના  
થરપારકર જિલ્લામાં  
તાલુકો છે

સવાલ—જંજુમરથી પાલેજ શી રીતે જવાય ? પાલેજથી સુરત  
શી રીતે જવાય તે વચ્ચે ક્યા ક્યા સ્ટેશનો આવે ? સુરતથી પૂર્વ  
તરફ કય રેલવે જાય છે અને તે ક્યાં સુધી જાય છે ? સુરતથી મુંબઈ  
જવું હોય તો કય રેલવેમાં બેસવું પડે ? રસ્તે ક્યાં ક્યાં સ્ટેશનો  
આવે ? સુરતથી નાશક ફેટલે રસ્તે જઈ શકાય ? આગગાડીમાં જવાનું  
સાફ કે પગ રસ્તે જવાનું ? પગ રસ્તે જતાં શું શું હરકતો પડી ?  
મુંબઈથી દારમ શી રીતે જવાય ? દારમથી પોરબંદર ફેટલી રીતે  
જઈ શકાય ? પોરબંદરનું બીજું નામ શું ? પોરબંદરથી જંજુમર  
તેઓ કયે રસ્તે આવ્યા હશે ? આગગાડી અને આગબોટ નહોતી ત્યારે  
સુરતતો વેપાર સિંધ સાથે કેવી રીતે ચાલતો ?

જમનલાલ મિલીમાં સાહ. શાહપોર-સુરત.

| પાઠ ૭૫.             | આપવા તે            | આખા=અઢિઆતું         |
|---------------------|--------------------|---------------------|
| નૂન=ચોડી [સેકો      | સ્વત્રપણું=આપ અખ.  | ખેનમુન=જેનો જોડો    |
| સહી=સો વરસનો કાળ;   | ત્યારી             | નહિ હોય તેવી; ઉત્તમ |
| હુવાર=રજપુતની જાત   | રંગાડી=રંગનું કામ  | એળું=કૃતમ           |
| ચોહાણું=રજપુતની જાત | સરહદ=સીમાડો; ઉવટની | ધેરાવો=ફરતો ધેર     |
| ખંડણી=નાના રાજાએ    | હદ                 | ધુરજો=મિનારા        |
| મોટા રાજાને રૂપીઆ   | ધાક=કરખ; દાખ       | ટકી રહે=કાયમ રહે    |

સવાલ—ચાંપાનેર શું છે તથા ક્યાં છે? હાલમાં ત્યાં ક્યા લોકોની વસ્તી છે? ચાંપાનેર કોણે ક્યા સૈન્યમાં તથા કોના વખતમાં વસાવ્યું? ૧૧મા સૈન્યમાં કોનું રાજ હતું? ઇ. સ. ૧૪૧૮, ૧૪૫૦, ૧૪૮૪ માં શું બનાવ બન્યા? ચાંપાનેર મહમદ બેગડાએ ક્યા સનમાં જીત્યું? ૧૮૦૩ માં શું બનાવ બન્યો? ચાંપાનેર અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી આખાદ કેમ થઈ શક્યું નહિ? ચાંપાનેરમાં જેવા લાયક શું છે; ચાંપાનેરના કિલ્લાનું બ્યાન કરો. પાવાગઢપર કોનું કહેરું છે? પાવાગઢને લોકો શું કહે છે અને એમ કહેવાનું કારણ શું?

| પાઠ ૭૬.          | સ્થિતિ=હાલત             | કરીએ               |
|------------------|-------------------------|--------------------|
| ગરમી=ગરમ વસ્તુને | જગાજલ=હેઠ માથા સુધી     | સ કોચીએ=મંરાખર     |
| અડકવાથી જે લાગણી | ઉપસીને પુલીને           | ગોહવીએ             |
| પેલ થાય છે તે    | ધન-નકર                  | પ્રસરી=ફેલાઈ       |
| અપોકા=ડામ        | પ્રવાહી=રેલો ચાલે એવું; | પાટો પાટ=એક છેડાથી |
| જોડેલા=ફેલા      | પાણી જેવા રેલાતા        | ખીજા છેડા સુધી     |
| મળન=તોડ          | ખંખેરીએ=સાખ દૂર         | ફેલે=કદ વધે        |

સવાલ—ગરમી એ શું છે તે સમજાવો. ગરમીથી પદાર્થનું વજન કેમ વધતું નથી? પદાર્થને ગરમી આપવાથી શી બાબતમાં ફેરફાર થાય છે અને એ ફેર થવાનું કારણ પ્રયોગથી બતાવો. બન અને પ્રવાહી પદાર્થને ગરમી આપવાથી તેમની સ્થિતિમાં શું શું ફેરફાર થાય છે? ગરમી રોમાં જલદી પ્રસરી જાય છે?

સાર—ગરમી એ પદાર્થ નથી. ગરમીથી પદાર્થની એક સ્થિતિ બદલાઈ બીજી સ્થિતિ થાય છે; એટલે બન હોય છે તે પ્રવાહી થઈ જાય છે, અને પ્રવાહી હોય છે તેની વરાળ બને છે. જે પદાર્થમાં રજકણો પામે પામે હોય છે તેમાં ગરમી જલદી પ્રસરી જાય છે, પણ જે પદાર્થમાં રજકણો વધી વધી હોય છે તેમાં ગરમી જલદી પ્રસરી જતી નથી.

પાઠ ૭૭.

સંક્રામ્ય=કદ નાનું થાય  
વાટ=પૈડાપરનો લોહાનો  
ગોળ પાટો  
સંજ્ઞા=મજબુત  
ઢાંકણ=ઢાંકણું

વાયુરૂપ=વા જેવા

સ્વરૂપ=પોતાનું રૂપ;

અર્થ રૂપ

શંકા=વહેમ; શુંચવણ

બરેલા વિચાર; સંદેહ

ડોળી=ઝોળી

કસો=કેસો

શાલકુપટ્ટા=શાલ વગેરે

ઉદાહરણ=દાખલો

હુંકાણું=સહેજ ગરમ

મુકાબલો=સરખામણી

લાગણી=અસર

સવાલ—હંડી એ શું છે તે સમજાવો. હંડીથી પદાર્થની સ્થિતિમાં ફેરફાર થાય છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પ્રવાહી અને વાયુરૂપી પદાર્થોને હંડીની શી અસર થાય છે? પર્વત ઉપરથી ઉતરનારને ગરમી અને ચઢનારને હંડી લાગવાનું કારણ શું? હુંકાણા પાણીને એક વખત આપણે ગરમ અને બીજી વખત હંડું કઢીએ છીએ, તેનું કારણ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો.

સાર—જેમ ગરમી એ પદાર્થ નથી, તેમ હંડી પણ પદાર્થ નથી.

## મુંબઈ કલાકાની ભૂગોળની પ્રતોત્તરમાળા ૪૫૫ આના. [૭૧]

જેમ ગરમીથી પદાર્થની એક સ્થિતિ બદલાઈ બીજી સ્થિતિ થાય છે, તેમ ઠંડી પણ પદાર્થની એક સ્થિતિ બદલાઈ બીજી સ્થિતિ થાય છે. ઠંડીની અસરથી વાયુરૂપ પદાર્થો પ્રવાહી થાય છે, અને પ્રવાહી પદાર્થો ઘન થઈ જાય છે. ગરમીની અસરથી ઠંડીની અસર ઉલટી થાય છે.

પાઠ ૭૮.

|                       |                         |                       |
|-----------------------|-------------------------|-----------------------|
| કોગળાકરવો=મોંમાંપાછી  | બધક=બાંધો કરનાર         | ચાંદી=ફાલ્સા          |
| ભરી પાછું કાઢી નાખવું | મજબુતી=તાકાત; જોર       | દાહ=અગન               |
| થુંડો=એકે આસે         | કાકડો=ગળામાં બહારની     | ગચરકા=ઝોડકાર          |
| પિવાય તેટલું          | બાજુએ દેખાતો મદ્દો.     | ઉલટી=વામીટ; ઝોકારી    |
| ખટખડું=સહેજ ખાટું     | એ મદ્દો નાના છોક-       | કોકીલું=સહેજ હુંકાણું |
| તુરું=તુરાશ પડવું     | રામાં દેખાતો નથી        | મહીસાગર=મહી નદી       |
| થૂ થૂ=થૂંક થૂંક       | મોટા માણસમાં            | ખદખદ=ખદખદ થાય         |
| બનાવટી=બનાવેલા        | દેખાય છે                | ચકતું=એટલો ગોળાકાર    |
| ગોરમટી=ગોરાકુ માટી    | અત્રાળું=દાંતના પીઠિયાં |                       |
|                       | કુલવેલી=પકવેલી          |                       |

સવાલ—ફટકડી કવો પદાર્થ કહેવાય? આપણા દેશમાં ક્યાં ચત્તી હતી? ફટકડીના ગુણ તથા ઉપયોગ કહો. ફટકડી શી રીતે કુલવતા હશે? ફટકડી કુલાવતી વખત ખદખદે છે તેનું કારણ શું?

પાઠ ૭૯.

|                       |               |                   |
|-----------------------|---------------|-------------------|
| સીસું=મેલા શુરા રંગની | ધસરકા=ધસારાથી | જંગાલ=તાંબાનો કાટ |
| ધાતુ                  | પડેલા કાપા    | કટાણું=કટાયલું    |
|                       | એ બોલ=બોડું   | રદનકામું          |

સવાલ—હરિશંકરે સીસા વિષે શી બીના કહી? મંજરાએ કલાઈ વિષે શું શું કહ્યું? વાસણને કલાઈ દેવડાવવાનું કારણ શું? પિત્તળ શું શું મેળવીને બનાવે છે? કાંસું શું શું મેળવીને બનાવે છે? સીસું, કલાઈ અને જસતના ગુણ તથા ઉપયોગ કહો.

| પાઠ ૮૦.               | ને નકર                 | ચીરડ=ચિદાશવાળું:      |
|-----------------------|------------------------|-----------------------|
| મોલ=ધરતું સૌથી ઉંચું  | ટકાઉ=ટકે એવું          | ચીકણું સિંચો          |
| આડું મોટું લાકડું     | કાક=લાકડું             | કાલુ=શેરડી પીલવાનો    |
| મોડિઆટ=પીઢને સમાંતર   | રસવાન=રસવાળું          | ધાણી=તેલ, દીવેલ વગેરે |
| નાખેલું જાડું લાકડું, | જલ્દિ=વધારો            | પીલવાનો સંચો          |
| એમાં હીંચકા સાર કડાં  | શીસું=ઝટ ફાટી જાય એવું | ચલિઆતો=ચલતો; સરસ      |
| જડવામાં આવે છે        | રેસાદાર=રેસાવાળું      | હાથીદાંત=દંતુશુળ      |
| સરપથુ=ખળતથુ           | પરનાળ=નેવનું પાણી      | ઘાટખંધ=ઘાટદાર         |
| કુંપળ=ટીસી            | છીલવા સાર બનાવેલી તે   | ઓપીને=બસીને           |
| ગથુતરી=હિસાખ          | ધટ=મજબુત               | મૂડ=હાથો              |
| ગર=વચલો ભાગ           | ખિચોખીચ=પાસેપાસે       | મહોરાં=રમકડાં         |
| સંગીન=ધટ; મજબુત       | એકાકાર=એકમેક           | ચોકસ=મુકરર            |

સવાલ—લાકડું ક્યાં ક્યાં જોવામાં આવે છે? આપણને જીવવાને માટે પહેલે, બીજે, ત્રીજે, ચોથે અને પાંચમે નંબરે કોની જરૂર છે? લાકડામાં અંદરને પાસે જોળ કુંડાળા શાના દેખાય છે? જોળ કુંડાળા પરથી શી પરીક્ષા થાય છે? લાકડાનો કયો ભાગ વધારે સંગીન અને કયો ભાગ ઓછો સંગીન હોય છે અને તેમ થવાનું કારણ શું? નાળિયેરી અને તાડ શી રીતે વધે? એનું લાકડું ક્યાં ક્યાં કામમાં આવે છે અને ક્યાં કામમાં આવતું નથી? દેવદારનું લાકડું શા માટે ઘર બાંધવાના કામમાં આવતું નથી? સાગ, સીસમ, બાવળ, આમલી અને રાયજીનું લાકડું શું શું કામમાં આવે છે તે શા કારણથી? લાકડાની કઈ કઈ બીજો બને છે? કોતરણી કામ જેવું હાથીદાંતપર ચર્ચ શકે તેવું લાકડાપર ચર્ચ શકે કે નહિ? હાથીદાંતનો રંગ કેવો હોય છે? હાથીદાંતની પરીક્ષા શી? હાથીદાંત શું કામમાં આવે છે?

હાથીદાંત કેવો પદાર્થ કહેવાય અને શા માટે ? લાકડું કેવો પદાર્થ ગણાય ?

પાઠ ૮૧.

અર્થ=કામ

સુગંધી=ખુશબો

સોડે છે=પીમળે છે

ખાંખડી=ખાંદડી

ગ્નસવંતી=એક જાતના

ફૂલ

કુળી=ખીલ્યા વમરનું

ફૂલ

ઢાંકણ=કવર

વજ્ર=ફૂલનું ઢાંકણ

વજ્રપત્ર=ફૂલનાં ઢાંકણનાં

નાનાં પાંદડાં

નાજીક=કોમળ

ચૂટી=તોડી

સગંગ=આખો

ફૂલમણી=ગોટો

ગોટો=ખાંખડીઓ જોડા-

ધતે ગોટા જેવું બને

છે તે

સરણાઈ=પીપી

મુખ્ય=જરૂરનો

અમથીઓ=સેકડો

પુંકેસર=નરતંતુ

લીકેસર=લીનંતુ

પરાગકેશ=પરાગનો

જથો

પરાગકણુ=પરાગની રજ

રજ=પરાગના ઝીણા

કણ

ખીજશય=ખી બધાના-

ની જગા; ગર્ભાશય

સૂક્ષ્મખીજ=ઝીણાં ખી

સવાલ—અત્તર શું બને છે ? વજ્ર શું કામ કરે છે ? વજ્રના નાના ભાગને શું કહે છે ? ફૂલમણી એટલે શું તે સમજાવો. મોગરાના ફૂલનો નીચલો ભાગ નળી જેવો અને ધંતુરાના ફૂલનો નીચલો સરણાઈ જેવો શા કારણથી દેખાય છે ? ક્યા ફૂલની પાંખડીઓ છુટી હોય છે ? પાંખડી શું કામ કરે છે ? ફૂલમાં મુખ્ય ભાગ ક્યાં હોય છે ? ધણું નરતંતુ ક્યા ફૂલમાં હોય છે ? ફૂલના ભાગ ગણાવો.

પાઠ ૮૨.

પ્રવેશથી=દાખલથવાથી;

પેસવાથી

પોષવામાં=પોષણ કર-

વામાં

માવજત=સંભાળ

યોજના=ગોઠવણ

ગર=માવો

વર્ગ=જાત

પોપટા=ચણાની શીંગો

જળવાય=સચવાય

પતી રહે=પુરું થાય

ફોલવા=ઢોલવા



## ૫૪] મુરત જિહ્વાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ વ્યાના.

સવાલ—ફળમાં કેટલા ભાગ હોય છે તે તે કયા કયા? કેરીના ભાગ ગણાવો. દ્રાક્ષના ભાગ ગણાવો. દ્રાક્ષમાં કેટલા ભાગ દેખાય છે? દ્રાક્ષમાં કયા કયા ભાગ ભેગા હોય છે? કેરીના વર્ગનાં ફળ ગણાવો. દ્રાક્ષના વર્ગનાં ફળનાં નામ દો. ફળના કેટલા વર્ગ પાડી શકોમ તે તે કયા કયા?

પાઠ ૮૩.

પડ=ચર

શડ=ભાગ

ખીજાંકુર=ફળુગો

ફળુગો=સહુગો

પોપણ=શુષ્કરાન

કઠોળ=દ્વિદળ પાન્ય

દ્વિદળ=એ દળવાળાં

સત્વ=કસ

માફક=અતુફળ

રામફળ=સીતાફળ જેવા

લાલાશ પડતાં રંગના

ફળ

દ્રાક્ષ=જેની માળા બને

છે તે મણકો; એક

ખાતના આડતું ખી

સવાલ—ખી તે ઊગવા માટે શું શું જોઈએ? ક્યાં ખી એકદળ તે ક્યાં ખી દ્વિદળ છે? દ્વિદળ ખીમાં ખીજાંકુર ક્યાં હોય? ખીજાંકુર શું ખાઈને મોટું થાય છે? જેતું મૂળ થવાનું હોય છે તે ભાગ કયારે ઊગે છે? ઊગીને ક્યાં આવે છે? ક્યાં ખી વહેલાં વાવવાં જોઈએ? ક્યાં ખી મોડાં વાવીએ તો શીકર નહિ થયે તેમ થવાનું કારણ શું? એકદળ પાન્ય ગણાવો. દ્વિદળ પાન્ય ગણાવો.

પાઠ ૮૪

સષ્ટિ=કુનિયા

શોભા=દેખાવ

આત્મા=મન

પ્રસન્ન=ખુશ

સંતાપ=મનનું દુઃખ

અંશ=ભાગ

ડીટું=ડીચું

પ્રાચુરક્ષક વાયુ=જીવનું

રક્ષણ કરનાર વાયુ;

ઓક્સિજન વાયુ

પુષ્ટિ=ખળ;જોર

જરૂર=પાચન કરવાની

કોશળી

નસો=રંગો

ધન=ધીમ

ઘટા=ભરાવ

પ્રકાશ=તેજ

 ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી શાહપોર-મુરત.

સવાલ—તાપથી અકળાએલો માણસ ક્યારે બધું દુઃખી બૂલી જાય છે? પાંદડાં શું શું કામમાં આવે છે? ઝાડને પાંદડાંનો શો ઉપયોગ છે? પાંદડાં ક્યે વાટે શ્વાસ લે છે ને ક્યે વાટે કાઢે છે? પાંદડાં પ્રાણીને શું ઉપયોગી છે? પાંદડાંને રસોડું, જરૂર અને ફેફસું કેમ કહી શકાય? પાંદડાંની રચના કેવી હોય? જે ઝાડના પાંદડાંની નસો ડીટામાંથી અણી સુધી એક સરખે અંતરે આવેલી છે તે ઝાડનાં બી એકદળ હોય છે કે દ્વિદળ? પાંદડાં લિલાશ પડતાં કેમ દેખાય છે? પાંદડાં પરથી એકદળ ઝાડ અને દ્વિદળ ઝાડ શી રીતે ઝાળખી શકાય?

|                        |                      |                    |
|------------------------|----------------------|--------------------|
| પાઠ ૮૫.                | ચુંટણી=ચુંટવાનું કામ | ચરખો=કપાસમાંથી     |
| નમસ્કાર=ખે હાથ જોડી    | તાવડો=પેણો           | કપારીઆ છુટાં પાડ   |
| માયું નમાવવું તે       | વળી ન જાય=વળ દેવાય   | વાનો સંચો          |
| નર્પા=એકલા             | નહિ                  | ચઢિઆતી=સરસ         |
| વિચિત્ર=દેખાવમાં ખેડોળ | મસળે=ચોળે            | નુકસાનકારક=નુકસાન  |
| વાવેતર=રોપણી           | કાયદાકારક=ગુણુકારી   | કરનાર              |
| પાણીપોચી=ભેજવાળી;      | જમૂત=હોશિયાર         | કૌવત=બળ; જોર       |
| સરદીવાળી               | અરબસ્તાન=એ દેશ       | અનિયમિતપણુ=વગર     |
| સોડમ=વાસ               | હિંદુસ્તાનની પશ્ચિમે | નિયમે              |
| તેજદાર=તેજવાળો;        | એશિઆખંડમાં છે        | હદ બહાર=બહે; વધારે |
| ચળકતો                  | છડીને=છોડા કાઢીને    | ક્ષણજી=પ્રીકર      |

સવાલ—આ એ શું છે? આ ધણી ક્યાં પાકે છે? હિંદુસ્તાનમાં ચાનું વાવેતર ક્યાં થાય છે? ચાને કઈ જમીન અનુકૂળ નથી? પાંદડાં ચૂંટી લીધા પછી શું ક્રિયા કરે છે? હિંદુસ્તાનમાં કાપી પહેલ પહેલી ક્યાંથી આવી? હાલ હિંદુસ્તાનના ક્યા ભાગમાં થાય છે? કાપી એ શું છે? કાપીના ફળપર શું શું ક્રિયા કરે છે ત્યારે તે ઉપયોગમાં

## ૭૬] ચોથી ચોપડીનો ડિકટેશન શિક્ષક ચાર આના.

આવે છે ? આ બનાવવાની રીત કહે. આ અને કાપી કાયદાકારક છે કે નહિ ? જવાબ. આ કાયદાકારક નથી કારણ કે આ જૂખને મારી નાખે છે અને જીંધને ઝોટી કરે છે. જે જે માણસો હંમેશા આ પીએ છે તેઓથી ખોરાક વિશેષ લઈ શકાતો નથી માટે તે પીવાની ટેવ કદી પાડવી નહિ.

|                    |                      |                       |
|--------------------|----------------------|-----------------------|
| પાઠ ૮૬.            | પૂર્વમાં દેશ છે      | કપાસીઆ=કપાસનાં ખી     |
| અમીરી=ગૃહસ્થાઈ     | અમેરિકા=એ ખંડ છે     | નક્ષત્ર=ઉપગ્રહ        |
| ચિહ્ન=નિશાની       | મીસર=હિંદુસ્તાનથી    | જાંડવાં=ખીટ્યા વગરનાં |
| નિર્ધન=પૈસા વગરનો  | વિભાયત જતાં રસ્તામાં | કાલાં                 |
| ઉમદા=કીમતી         | એ દેશ આવે છે         | કાલાં=કપાસનાં ફળ      |
| ગરમ હવા=ગરમી       | કપાસ=રૂનો છાડ        | વીણુવો=લણુવો          |
| મીન=એ હિંદુસ્તાનની | પાંખડી=ડાળી          | અંકાય=નક્કી થાય       |

સવાલ—લુગડાં બનાવવામાં શું શું વપરાય છે ? કપાસ કેવા દેશમાં થાય છે, ને કેવા દેશમાં થતો નથી અને નહિ થવાનું કારણ શું ? કપાસ ક્યાં ક્યાં પાકે છે ? હિંદુસ્તાનમાં ક્યાં ક્યાં પાકે છે ? કપાસના પાંદડાનો આકાર કેના જેવો છે ? કપાસના ફૂલનો રંગ કેવો હોય છે ? કપાસનો પાક કેવી જમીનમાં સારો થાય છે ? કપાસનું વાવેતર ક્યારે કરે છે ? કપાસને કેટલીવાર લણુવો પડે છે ? કપાસ લણુવાનો સૌથી સારો વખત કયો ? રૂનો બાવ શા ઉપરથી અંકાય છે ? કપાસ વીણુવાનું કામ બાયડીઓ ને છોકરાંઓ કેમ કરે છે ?

|                    |                   |                       |
|--------------------|-------------------|-----------------------|
| પાઠ ૮૭.            | ગરમાવો=ગરમી; હૂંફ | હલેસાં=ચાટવા          |
| ઝાલર=ગળાની નીચે    | ભીંગડાં=ખડા પડ    | સુકાન=વહાણુને ફેરવવા- |
| લટકતી ચામડી હોય તે | સરકી=લપસી         | ની ગતિ આપનાર ચંત્ર    |
| નલાવવો=ટકાવવો      | મછવો=ત્રાની હોડી  | કણ્ઠકી=ઝીણા ચોખા      |

સવાલ—માછલીને પાણી બહાર કાઢવાથી તે કેમ મરી જાય છે ? માછલાં શા વડે શ્વાસ લે છે કે પાણીમાં વા છે કે નહિ તે દાખલો આપી સમજાવો. માછલાંનું લોહી કેવું હોય છે ? અને વધારે હવાની જરૂર શા માટે નથી ? માછલાંનું શરીર લીસું શા માટે બનાવ્યું ? માછલાંના શરીરની રચના કહો. માછલાંને દાંત હોય છે કે નહિ અને હોય છે તો તેની સાખીતી શી ? માછલી બધાં ઇંડાં મૂકે છે છતાં માછલાં કેમ વધી પડતાં નથી ?

|                     |                      |                     |
|---------------------|----------------------|---------------------|
| પાઠ ૮૮.             | કરોડ=પરડાનું હાડકું  | કચરધાણુ=ચુરેચુરા    |
| નાગ=ફેણવાળો સાપ     | ભોચા=માંસના ગઢા      | ફેણુ=સાપના માથાપરનો |
| કાંચળી=સાપની ભીંગ   | સંકોચી=નાના કરી      | પહોળો ભાગ           |
| ડાંવાળી પાતળી ચામડી | ડાચું=જડખું          | બલીચિંગ પાઉડર=ધો-   |
| પાંસળી=પાસા પરની    | ડાંખ=ચટકો            | વાના કામમાં વપરાતો  |
| હાડકી               | ગળી જાય=ગળે ઉતારી દે | સફેદ ભુકો           |

સવાલ—સાપ કેટલી જાતના છે ? ઝેરી સાપ અને ઝેર વિનાના સાપમાં ફેર શું ? સાપને કેટલા પગ હોય છે ? કોને કોને પગ હોતા નથી ? સાપનું લોહી કેવું હોય છે ? સાપણુ ઇંડાં મૂકે છે કે વિઆય છે ? સાપનું ઝેર ઉતારવાનો ઉપાય શો ? ક્યા ઝેરી સાપોને ફેણુ હોતી નથી ? હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં કેવા સાપ થાય છે અને તેને શું કહે છે ? સાપને જેમ વળવું તેમ શાથી વળી શકે છે ? સાપનું ઝેર લોહીમાં શી રીતે ભળે છે ? સાપ આપણને ઉપયોગી છે કે નહિ ? ચીતલ અને કોહનો રંગ કેવો હોય છે ? ( જેને જાનને ડેઝાણે કાણું હોય છે તે ઇંડાં મૂકે છે. )

|                      |                     |                 |
|----------------------|---------------------|-----------------|
| પાઠ ૮૯.              | સેવાળ=લીલ           | કળી             |
| માંસાહારી=માંસ ખાનાર | ડીશી=કુંપળ; પાંતરની | જીવ હિંસા=હત્યા |

|                  |                   |            |
|------------------|-------------------|------------|
| ગૂમ મવાથી=દેખાતા | મુંગળાતી=અકળાતી   | ગોળો=પીડા  |
| મંધ મવાથી        | લપલપાવી=અદાર કાઢી | ભર=અર્થતાર |

અવાજ—દેડકું ઇંડામાંથી નીકળે છે ત્યારે તેને શું શું હોય છે ? તે શું શું આવે છે ? ગાંઠ ક્યાં નીકળે છે અને એ ગાંઠનું શું થાય છે ? દેડકાને કેટલા પગ હોય છે ? આગલે પગે તથા પાછલે કેટકેટલાં આંગળાં હોય છે ? બધું મળી કેટલાં આંગળાં હોય છે ? આગલા ને પાછલા પગમાં ફેર શું ? દેડકું સા વડે મ્વાસ ભે છે ? પાછલા પગ થા માટે લાંબા બનાવ્યા હશે ? એની જીભમાં ને આપણી જીભમાં શું ફેર છે ? ઘાંત હોય છે કે નહિ ને હોય છે તો ક્યાં હોય છે ? દેડકાં ક્યાં ક્યાં રહે છે ? દેડકા થતાં સુધીમાં તેના ક્યા ક્યા ને કેટલાં રૂપ થાય છે ? દેડકાના પ્રમાણમાં તેને શું શું મોટું છે ? દેડકાનું લોહી કેવું હોય છે ? જ. ઠંડું.

|                       |                    |                         |
|-----------------------|--------------------|-------------------------|
| પાઠ ૯૦                | ટપકીદાર=ટપકીવાળું  | જીવડું                  |
| પસારી=પહોળી કરી       | શીશુ=પરપોટો        | ભૂખમરો=ભૂખે મરવાનો      |
| વર્ગ=ગત               | પાલા=પાંદાં        | વખત; કડાકા              |
| કરવત=લાકડા વહેરવાનું  | ગળી=એક ગતનું ઝાડ;  | અગણિત=અણુાય નહિ         |
| ઓળખર                  | એમાંથી ગળીનો રંગ   | એટલા; ધણજ               |
| ઘાંત=ઠાંગરાવાળી ધાર   | બનાવે છે           | કિતમ=એણે; સૌથી સારા     |
| બિડાય=મંધ થાય         | ધાણ વાળે=નાશ કરે;  | વળામણનો=વિદાય;          |
| રજપુતસ્તાન=ગુજરાત.    | હિજ્જડ કરે;        | થતો; હાથીઓ              |
| ની ઉત્તરમાં પ્રાંત છે | હિજ્જડ=વેરાન; ઝાડ- | ઝૂડી ઝૂડીને=મારી મારીને |
| સલાદિ=પશ્ચિમધાટ       | પાન વગરની          | પુરાં કરવાં=જીવ, લેવો;  |
| ઝોરાડુ=પિળાશ પડતી     | હીણભાગી=કમનસીબ     | મારી નાખવાં             |
| લખગોળ=લાંબો ગોળ       | ખરપડી=એ નામનું     | પાથરી=દાંડી             |

ખાળી=અટકાવી

ખાઉધરાં=જુખાળવાં

સવાલ—તીડ કયા વર્ગમાં ગણાય છે, અને શા માટે? તીડના આગલા ને પાછલા પગમાં શા ફેર છે? તેની પાંખની રચના કેવી હોય છે? તીડનું મોં કેવું હોય છે? હિંદુસ્તાનમાં તીડ ક્યાં પેદા થાય છે? તીડ કેવી જગામાં ઈંડાં મૂકે છે? તીડની માદા ખાડા સાથી ખેદે છે? તીડના ઈંડાનો રંગ કેવો હોય છે? દરેક ફરમાં કેટલાં ઈંડાં મૂકે છે? ઈંડાનું રક્ષણ શી રીતે કરે છે? તીડ શું શું ખાય છે? તીડ પડે ત્યાં શું થાય? તીડને નુકસાન કરતા અટકાવવાનો ઉપાય શું? તીડ ઊડતાં ક્યાં પછી શી રીતે નુકસાન કરતાં અટકાવી શકાય?

પાઠ ૯૧.

જહર=હોજરી; પાચન  
ચવા માટે પેટની  
ડાળી બાબુએ ખોરાક  
બરવાની કાચળી  
સહમદર્શક=ગ્રીષ્મી વસ્તુ  
મોટી દેખાડનાર  
ભામે=અવયવ  
હફ=માપ  
ખાટ=આકાર  
પાસાદાર=પાસાવાળી  
ચેલી=પોકળ  
ખયળ=ચેળ  
ખુધા=કમરમાંથી વળી

ગએઆ  
ઢળકતાં=ઢાળ પડતાં  
ચટકો=ડાખ  
ચમચમે=ઝમઝમે  
ભાળ=ચીકણું થુંક  
તંદુરસ્ત=આરોગ્ય  
અટકાવ=રોકાણ  
ખિજાનું=પથારી  
મચ્ચરદાની=મચ્ચર અ-  
ટકાવવા માટે જાળીદાર  
લુગડાની બનાવેલી તે  
કિવનીન=સિકેનાના  
ઝાડમાંથી ઉત્પન્ન થતું  
સત્વ; તાવ કાઢવાની

જવા. એ સ્વાદમાં  
બહુજ કડવું હોય છે  
ખંધિખાર=વહેતું નહિ તે  
લીખો=મચ્ચર, જૂ.  
માંકડ વગેરેનાં ઈંડાં  
ચોરસકુટ=૧૪૪ ચોરસ  
ઈંચ; એક કુટ પહોળું  
ને એક કુટ લાંબું  
કેરોસીન=આસતેલ; વાદ-  
ળી રંગનું પાતળું તેલ  
રંધાધ=ગુંગળાઈ  
ડામર=ખનીજદાર  
લોખાન=એક જાતનો  
ગુંદર

## ૮૦] બીજી ચોપડીના અર્થ આર આના.

સવાલ—મચ્છર કયા વર્ગનું પ્રાણી છે અને શા માટે ? મચ્છરને સૂક્ષ્મદર્શક પત્રથી જોઈને તેના શરીરની રચના કહો. મચ્છરના કટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? ઝેરી અને ઝેર વિનાના મચ્છર ઓળખવાની નિશાની શું ? ઝેરી મચ્છર કરડે તેથી તાવ શી રીતે લાગુ પડે છે તે સમજાવો. ઝેરી મચ્છર તાવનું ઝેર શી રીતે ફેલાવે છે ? તે અટકાવવાનો ઉપાય શો ? ઝેરી તાવની ઉત્તમ દવા કઈ છે ? મચ્છર કેવી જગ્યામાં ઈંડાં મૂકે છે ? મચ્છરનાં ઈંડાં અટકાવવાનો ઉપાય કહો. મચ્છરનો નાશ કરવાનો ઉપાય કહો.

| પાઠ ૯૨.             | અત્યંત=ધણું         | અંખાડી=હાથી ઉપર   |
|---------------------|---------------------|-------------------|
| શ્રીમંત=પૈસાદાર     | લપેટી=વિરાળી        | ખેસવાનું આસન      |
| રસાલો=ખટલો; ધોડા    | ડોલ=આંકડીવાળું પાણી | ચગદી=કચડી         |
| ભરકર વએરે           | કાઢવાનું વાસણ       | શાંત=ધીરજવાળું    |
| ભટ=આહાણુની અટક      | દફુડી=નાની ધાર      | સમજદાર=સમજવાળું   |
| દૈત્ય=રાક્ષસ        | ટેરવું=આગલો ભાગ     | કદાવર=કદમાં મોટું |
| માવત=હાથીનો હાંકનાર | પુષ્ટ=જાડા; ભરાઉ    |                   |

સવાલ—શિવાજીરાવ કોણ ? મહેમદાવાદ ક્યાં છે અને શું છે ? એ કોણે વસાવ્યું હતું ? હાથીના શરીરની રચના સમજાવો. તેના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. હાથીને સુંઠ શું શું કામમાં આવે છે ? હાથીદાંતનો ઉપયોગ બોલો. હાથીનો ઉપયોગ કહો, હાથીના ગુણ જણાવો. હાથી વિષે કહેવતો કહો.

| પાઠ ૯૩.            | ખેમાલમ=જમ્યાય નહિ | દાળ=કુદકો             |
|--------------------|-------------------|-----------------------|
| સંખલ=વળગણ          | એવી રીતે          | ગોખા=પૂર્વા; કળમકર્મા |
| બોધા=જડિયાં; મૂળના | તલપ=ફલમ; ઝડપ      | ફરક=ફેર               |
| રેસા; કુઠાં        | સખળ=જોરવાર        | પલટાપ=બદલાપ           |

રંગભેદ=રંગમાં તફાવત હેતુ=મતલબ; કારણ

પરિપક્વ=પુરેપુરું પાકેલું ચક્રચકિત=ચક્રચકતા

સવાલ—પ્રાણી ને વનસ્પતિના રંગ બુદ્ધ હોવાનું કારણ શું ? કેટલાક પ્રાણીના શરીરના રંગનો સંબંધ બતાવો. પ્રાણીનો રંગ તેમની આસપાસના પદાર્થોના રંગને મળતો આવે છે તેનાં મુખ્ય કેટલાં અને ક્યાં ક્યાં કારણો છે તે દાખલો આપી સમજાવો. જંગલી પ્રાણી ને પાણેલાં પ્રાણીના રંગમાં ફેર હોવાનું કારણ શું ? ફલનો રંગ બલકાદાર શા માટે બનાવ્યો હશે ?

પાઠ ૮૪.

મલીઓ=સાંકડી શેરીઓ

હૃદય=લોહીની ટાંકી

ધોરી નસ=મોટી નસ

મોરી=નાક; નાની ગટર

ગરનાળું=મોટી ગટર;

પાણી જવા માટે ઉપ-

રથી બંધ કરેલો રસ્તો

ક્ષીય થવું=કમળેર થવું

શિરા=નસ

રેંટમાળ=પાણી કાઢવાનું

ઢાંચકાવાળું ચક્રકર

સ્નાયુ=જે તંતુવડે હાડકાંને

માંસના રેસા વળગેલા

રહે છે તે

ધનકારો=ધનબળનો

અવાજ

ટકોરા=ધનકારા

સવાલ—હૃદય કોના જેવું છે ? એનું કદ કેવડું છે ? એ શેનું બનેલું છે ? એમાં કેટલાં ખાનાં હોય છે ? હૃદય ક્યાં આગળ છે ? હૃદય ને પાણીની ટાંકીનો મુકાબલો કરો. ગંદું પાણી કેવી રીતે નદી કે દરીઆમાં જાય છે તે સમજાવો. ગંદું પાણી વહેવાની સાથે અસ્વચ્છ લોહી વહેવાનો મુકાબલો કરો. અસ્વચ્છ લોહીનો રંગ કેવો હોય છે ? અસ્વચ્છ લોહી સ્વચ્છ શી રીતે થાય છે તે સમજાવો. ખાનીમાં અને હાથના કાંડાપર ધનકારા થાયી થાય છે ? તંદુરસ્ત માણસની અને બાળકની નાડી એક મિનિટમાં કેટલા ધનકારા કરે છે તે ગણીને જો. હૃદયનું ચિત્ર કાઢી બતાવો અને તે સમજાવો.



| પાઠ દ્વય           | સૂક્ષ્મ=ઝીણાં           | આતરકું=ગુંચળું વળેલા |
|--------------------|-------------------------|----------------------|
| શ્વાસ=દમ           | ક્ષાર=ખાર               | દોરડા જેવો પેટનો     |
| મૂત્ર=મૂતર         | સમાર=દુરસ્ત             | ભાગ, એ જઠરની         |
| વાટે=રસ્તે         | વીધરીને=પીગળીને;        | ડાખી બાબુપર છે.      |
| ધટ=ખેડ             | આમળીને                  | કાળજી=અતીતે જમણે     |
| કાકું=શરીરનો બાધો  | ફેફસાં=છાતી માંહેલી જે  | પાસે જે પિતાશય છે તે |
| પેજવાળા=કાંજવાળા   | ઈન્દ્રિયવડે શ્વાસ લેવાય | શેષ=બાકી             |
| તેલી=તેલવાળાં      | ને બહાર કઢાય છે તે.     | મલ=મેલ: વિષ્ટા       |
| ચરખી=ચામડીની અંદર  | સાહીચૂસ કાચળ=           | તત્વ=સાર             |
| ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ | બ્લોટિંગ પેપર           |                      |

સવાલ—આપણને ખોરાકની જરૂર ને વરાળયંત્રને કાયલાની જરૂર શા માટે છે તે સમજાવો. ઘસારો ક્યે ક્યે રસ્તે બહાર નીકળે છે? જે આપણે ખાઈએ નહિ તો શું થાય? નાના બાળકોને વધારે વાર શા માટે ખાવું પડે છે? ખોરાકના મુખ્ય કેટલા ને ક્યા ક્યા ઉપયોગ છે? ખોરાકના પદાર્થના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે ક્યા ક્યા અને તે દરેક શું કામ કરે છે? ખોરાક ચાવીએ છીએ તમારે મોઢામાંથી જે થુંક છૂટે તેવું નામ શું? મોંમાં સૂકેલો કાળીઓ જઠરમાં શી રીતે જાય છે તે સમજાવો. જઠર શેતું બનેલું છે? જઠરમાંથી રસ નીકળે છે તે શેમાં મળી જાય છે? જઠરને ફરતી નાખી નસો કોના જેવી છે? જઠરમાં પાચન થયા વગરનો જે ખોરાક હોય છે તે ક્યાં જાય છે અને ત્યાં તેને શું મળે છે? પિત્તની મદદથી ક્યા પદાર્થો પચી જાય છે? જઠરની નીચે શું હોય છે? તેમાંથી જે રસ નીકળે છે તે શું કામ કરે છે? મળ રૂપે ક્યો બાજુ બહાર નીકળી જાય છે? લોહી શું કામ કરે છે? મોંમાં મૂકેલા ખોરાકનું

## ચોથો સી તાલુકાનો નકશો ત્રણ આના. [૮૩

લોહી થતાં સુધીનું પુરેપુરું વર્ણન કરો. જરૂર, કાળજી અને આંતરડાનું ડોઢીંગ પાડો અને સમજાવો.

|                     |                    |                     |
|---------------------|--------------------|---------------------|
| પાઠ ૯૬              | વિટાળ્યું=લપેટ્યું | છિદ્રાળુ=કાણુંવાળું |
| નિભાવવાને=ટકાવવાને; | ધુળરી=કં પારી      | મેળાપ=સમાગમ; સંયોગ  |
| કાયમ રાખવાને        | મંદવાહક=ગરમી ધીમે  | જમાવ=એકઠું થવું તે  |
| નિરાગી=તંદુરસ્ત     | વહેવડાવનાર         | શોષણ=ચૂસી લેવું તે  |
| કુળે=ભોટવો          | ધાસ્તી=ખીક; ભય     |                     |

સવાલ—માણસને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે ? માણસના શરીરમાં ગરમીનું માપ કેવું હોય છે ? વસ્ત્રની જરૂર શા માટે છે ? જિનના લુગડાંથી ટાઢ કેમ વાતી નથી તે સમજાવો. જિનમાં કેવો ગુણ છે ? શરીરમાં અગત્યના ભાગ કયા કયા છે ને શા માટે ? પરસેવો થાય છે તેથી શું થાય છે ? જિનના લુગડામાં કેવો ગુણ છે કે પરસેવો ચૂસી લે છે ? સુતરાકે લુગડામાં એવો ગુણ છે કે નહિ ? સુતર ને જિનનો મુકાબલો કરો. જિનના લુગડાં કેમ જલદી મેઝાં થાય છે ? ઉનાળાની ઋતુમાં શેનાં કપડાં પહેરવાં ? ઉનાળામાં સફેદ વસ્ત્ર પહેરવાથી શો ફાયદો ?

|                          |                        |                   |
|--------------------------|------------------------|-------------------|
| પાઠ ૯૭                   | અને કપાસીઆ છુટા        | પીંજણુ=પીંજરાનું  |
| સાદી=ઘેરાંને પહેરવાનું   | પાડવા; ચરખામાં         | ઓગર               |
| રેશમી લુગડું             | પીલવો                  | તાંત=ખકરાના આંત-  |
| સામ્બો=ઘેરાંને પહેરવાનું | છત=કપાસ લોઢવાનો        | રડાની દોદી        |
| સુતરાકે લુગડું           | સંયો                   | તંગ=સંખત          |
| ખાદી=એક જતનું જાડું      | લાટ=કપાસ પીત્રવાની     | ગોટીલો=પીંજરાનું  |
| દેશી લુગડું; દોટી        | ચરખાની ધરી             | લાકડાનું ઓગર,     |
| લોઢવો=કપાસમાંથી રે       | અંતવું=લાંબા દોરાકાઢવા | એનો આકાર ડબ્બેલ્સ |

## ૮૪] હિંદુસ્તાનની સાઠ બૂગોળની પ્રમુખોત્તરમાળા ચાર આના-

|                     |                       |                    |
|---------------------|-----------------------|--------------------|
| જેવો હોય છે પણ      | રેંટીઓ=સુતર કાંતવાનું | લાગ=દાવ; વખત;      |
| છેડા ગોળાકાર હોય છે | સાદું યંત્ર           | પ્રસંગ             |
| આબલુ=પીંજેલાં રતો   | સાળ=લુગડાં વણવાનો     | પીંજરા=રતે સાક કર- |
| ગોટો                | સાંચો                 | નારા               |
| કસ્તર=ઝીણો કચરો     | બરછટ=બરબચડું          |                    |

સવાલ—રૂ થું છે ? રૂ ક્યાંથી આવે છે ? તે શા કામમાં આવે છે ? કપાસ લોઢાના જીન મુંબઈ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? જીનમાં કેટલી ભાટો હોય છે, અને તે શેની હોય છે ? રૂને પીંજવાની રીત કહો. કાપડ વણવાના સંચા મુંબઈ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? સાડી, સાલ્વા, ખંડ, ધોતીયાં, ખાદી કોણ વણે છે ને કેવી રીતે વણે છે ? સંચા શેના બનાવે છે અને તે શાથી ચાલે છે ? હાથે ચલાવવાના સંચા શાના બનાવે છે ? રૂમાંથી કાપડ થતા સુધીની હકીકત કહો.

|                     |                   |                       |
|---------------------|-------------------|-----------------------|
| પાઠ ૯૮.             | તાંતણા વડે ખારેક  | વાયવ્ય કોણમાં દેશ     |
| રેશમ=હીર            | જેવું બનાવેલું ધર | કોકડી=દડી             |
| બળુ=ફાદો            | ગોટી=ગોળ દડો      | શેતુર=એક બાતનું ઝાડ   |
| કોશોટો=રેશમના કીડાએ | ધરાન=હિંદુસ્તાનના | કસબ=સોનેરી રૂપેરી તાર |

સવાલ—રેશમ કોણ બનાવે છે ? એ કીડો થું ખાઈને જીવે છે ? કોશોટામાંથી રેશમ કાઢવાની રીત બોલો. રેશમ ક્યાંથી આવે છે ? ક્યા ક્યા શહેરમાં રેશમ ખપે છે ? રેશમનો વણાટ ક્યા ક્યા શહેરમાં ચાલે છે ? રેશમ પર રંગ ચઢી શકે છે કે નહિ ? દેશી રંગ ચઢાવવાથી થું ફાયદો ? વિદાયતી રંગથી થું નુકસાન ? રેશમી કાપડ આપણા દેશમાં સંચામાં વણાય છે ? સંચામાં ક્યાં વણાય છે ? રેશમી લુગડાંથી શા ફાયદો ? ગરીબ લોકો એનો ઉપયોગ કેમ કરી શકતા નથી ? રાંધનાર ખાઈ રસોઈ કરતી વખત રેશમી લુગડું શા માટે પહેરે છે ?

|                    |                    |                     |
|--------------------|--------------------|---------------------|
| ખાંડ ૯૮.           | રસી=રસના જે ભાગની  | માંહેથી તાર નીકળે   |
| કોણુ=શેરડી પીલવાનો | ખાંડ ન બની શકે તે  | એવી ઘટ કરવી         |
| સચો; કોણ           | લીલ=સેવાળ [ભાગ     | આયાત=અહાર ગામથી     |
| અરી=પડ; પોપડી      | ઉઝરડી=ઉખેડી; ખોતરી | આવતો માલ.           |
| તરી=ઉપર આવી        | ચાસણી કરવી=ખાંડને  | ચોવડાં=ચારવડાં; ચાર |
| ચાડો=ગડો           | પાણીમાં નાખી ઉકાળી | પડવાળાં             |

સવાલ—વસાઇ તાલુકાની ખાંડ બનાવવાની હકીકત કહો. કાલ્હાપુરમાં ખાંડ શી રીતે બનાવે છે? કાલ્હાપુરની ખાંડ રાત્રી કેમ હોય છે? ગોળ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ તથા ગોળનો ઉપયોગ કહો. પરદેશી ખાંડ ઉઝળી આવવાનું કારણ શું? પરદેશી ખાંડ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ કઈ કઈ વસ્તુમાંથી બને છે?



## મુંબઈ ઇલાકાની ભૂતળ.

### ગુજરાત પ્રાંતની ભૂતળ.

ગુજરાત પ્રાંતના અંભાતના અખાતથી કુદરતી એ ભાગ થાય છે, અંભાતનો અખાત, અંભાતના નવાખ સાહેબના રાજ સુધી ગએલો છે. અંભાતના અખાતની પશ્ચિમમાં જે મોટે મુદ્દક આવેલો છે. તેને કાઠિઆવાડનો દ્વીપકલ્પ કહે છે; એને દ્વીપકલ્પ કહેવાનું કારણ એ કે એની ત્રણ બાજુએ પાણી છે, અને એક બાજુએ જમીન છે. એની દક્ષિણમાં, પશ્ચિમમાં અને પૂર્વ તથા ઉત્તરના થોડા ભાગમાં દરીઓ છે, અને કાઠિઆવાડના માત્ર ઇશ્વાન કોણમાં જ જમીન છે. અંભાતના અખાતની ઉત્તરમાં અને પૂર્વમાં આવેલો બીજો ભાગ છે. એ બીજો ભાગ અસત્રમાં ગુજરાત કહેવાતો હતો. એ ભાગની જમીન ઘણી ખરી સપાટ છે. પણ દરીઆ કિનારાની દમણથી તે અંભાત સુધી

જમીન નિયાયમાં આવેલી છે. માટેજ પૂર્વમાંથી નીકળનારી દમણગા, પાર, અંધિકા, પૂણી, તાપી, કીમ, નર્મદા, (રેવાજી) ઢાઢર, મહી વગેરે નદીઓ પશ્ચિમ તરફની નિયાય જમીનમાં વહે છે. સાબરમતી ઇશાનમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે. તેમજ બનાસ અને સરસ્વતી ઇશાન કોણમાંથી વહી કચ્છના રણમાં સમાઈ જાય છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે ગુજરાતની પૂર્વ તથા ઇશાન કોણ તરફની જમીન ઉચી છે. કારણ કે એ બાબુએ ડુંગરા આવેલા છે, વાંસદા અને ધરમપુરની પૂર્વમાં સહ્યાદ્રિના ડુંગરા આવેલા છે. રેવાકાંઠા એજન્સિમાં રાજપીપળાના ડુંગરા આવેલા છે. પંચમહાલમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે તેમાં સૌથી મોટો પાવાગઢ છે. એના ઉપર કાળકા માતાનું દેવું છે. મહીકાંઠા એજન્સિની પૂર્વમાં તથા ઉત્તરમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે. તેથી વરસાદ ઓછો પડે છે, ગુજરાતની ઉત્તરમાં આબુ મોટો પર્વત છે.

પાલણપુર એજન્સિની પશ્ચિમમાં તેમજ કડી પ્રાંતની પશ્ચિમમાં કચ્છનું રણ છે, માટેજ તે બાબુની જમીન નીચી ને રેતાળ છે, તેથી ત્યાં તાપ અને ટાઢ વધારે પડે છે. રેતાળ જમીનમાં ઝાડ જીવતાં તથી. તેથી વરસાદ ઓછો પડે છે ને હિનાળામાં પાણીની આપદા પડે છે. એવા રણના મૂલકમાં સાંઢણી પર બેસી મુસાફરી કરાય છે.

ગુજરાતનો મધ્ય ભાગ જેને ચરોતર (સારી જમીન) કહે છે, તેમાં ખેડા જિલ્લો, ગાયકવાડનો વડોદરા પ્રાંત અને મહી નદી આવેલી છે. એ ચરોતરની જમીન નદીના બાઠા જેવી રસાળ છે. તેથી ખાક સારો થાય છે. તમાકુ, બાજરી પાકે છે, તેમજ રાયણ, મહુડાં અને આંબાના ઝાડ ધણાં જીગે છે. ઘાસ ચારો ધણાં સારો થાય છે. તેથીજ ચરોતરથી પરદેશ ખાતે ધી ધણું જાય છે.

પંચમહાલમાં ડુંગર ને જંગલ ધણાં છે; તેથી ત્યાંની હવા સારી

સુખર્ષ ઇલાકાની જુગોળની પ્રતોત્તરમાળા ૪૧૧ આના. [૮૭

નથી, તાપ અને ઠાઠ વિશેષ પડતાં નથી. જંગલ હોવાને લીધે  
ઇમારતી લાકડાં ઘણાં થાય છે. પંચમહાલમાં મકાઇ ઘણા પાકે છે.

ભરૂચ જિલ્લાની જમીન સપાટ છે. ઝાડો ઘણાં થતાં નથી. એ  
જિલ્લાના પૂર્વ ભાગને ડાનમ કહે છે, ત્યાં કપાસ ઘણો સારો પાકે છે.  
એ જિલ્લાની જમીન કાળી છે. ટાળી જમીન કપાસને ખુબ માફક  
આવે છે. નર્મદા નદીના બેટમાં તમાકુ ઘણો સારો થાય છે. માંડવી  
તાલુકો, સુરત એજન્સિનાં વાંસદા, ડાંગ, ધરમપુરના રાજ્યની જમીન  
કુંગરવાળી ને જંગલવાળી છે, તેથી ત્યાંની હવા શરદીવાળી અને  
પાણી પાણીમાં છે. એમાં રાની (જંગલી) લોકો રહે છે. જંગલમાં  
લાકડાં ઘણાં થાય છે.

સમુદ્ર કિનારાની હવા સુખી અને સારી ગણાય છે, માટે ઉનાળામાં  
ઘણા લોકો હવા ખાવા તથા માંદા માણસો પાણી ફેર માટે જાય છે.  
સમુદ્ર કિનારાની પાસેના ગ્રામમાં તાપ અને ઠાઠ સરખાં પડે છે, અને  
વરસાદ ઘણો પડે છે.

સુરત જિલ્લામાં ખાડી ઘણા છે. ઓરપાડ તાલુકાની જમીન  
ભરૂચ જિલ્લા જેવી સપાટ છે, અને ઝાઝાં ઝાડ નથી. માંડવી તાલુકો,  
વાલોડ, ચીખલી અને ઓરપાડ તાલુકાના પૂર્વ ભાગમાં જંગલ ને  
કુંગરા છે. વલસાડ તાલુકામાં ખરનેરાનો કુંગર સૌથી ઉચો છે. પૂર્વ  
તરફના ભાગોમાં ડાંગર થાય છે; અને બાકીના ભાગમાં તુવેર,  
ખાજરી અને કપાસ થાય છે. ગણદેવી પરમણામાં શેરડી થાય છે,  
તેથી ત્યાંનો ગોળ વખણાય છે. ઓરપાડ તાલુકામાં તથા હાંસોટમાં  
ઘઉં સારો પાકે છે.

સુરત જિલ્લો, ભરૂચ જિલ્લો, વડોદરા પ્રાંત, ખેડા જિલ્લો,  
અમદાવાદ જિલ્લો અને કાઠિયાવાડમાં ઘણું ઠંડાણું કપાસ પાકે છે.

એનું ૩ મીલોમાં કાપડ વસાવવા માટે મુખ્ય જાય છે.

અમદાવાદ જિલ્લાના ધોળકા તાલુકાનો દક્ષિણ ભાગ, ધંધુકા તાલુકાનો પૂર્વ ભાગ અને કાઠિઆવાડનો કેટલોક ભાગ જેને ભાલ કહે છે, તેમાં ઘઉં તથા કપાસ સારા પાકે છે, કપાસનું ૩ થઈ ધોળેરા અંદરથી વહાણ મારફતે મુખ્ય જાય છે.

પહેલો ભાગ જે કાઠિઆવાડ નામથી ઓળખાય છે. તેને અસલ સૌરાષ્ટ્ર કહેતા હતા. કાઠિઆવાડ એજન્સિમાં ઘણા ડુંગરો છે. કાઠિઆવાડના મધ્ય ભાગમાં ચોટીલા વગેરે ડુંગરાની હારો છે, વળી જુનાગઢ પાસે ગીરનારનો ડુંગર સૌથી મોટો છે. પાલિતાણા પાસે શેત્રુંજે ડુંગર છે, ત્યાં આવક લોકો જત્રા કરવા જાય છે. ડુંગરને લીધે પથરા ઘણા નીકળે છે. કાઠિઆવાડમાં મુખ્ય પાક કપાસ, બાજરી, ડાંગર, તમાકુ, જીવાર, તલ અને શેરડી થાય છે. કાઠિઆવાડના લોકો આપણા કરતાં ઉંચા અને શરીરે મેરાવર હોય છે. કાઠિઆવાડની દરીઆ કિનારાની જમીન નિચાણમાં છે, અને વચ્ચે ભાગ ઉંચાણ છે, તેથીજ એમાં મોટી નદી નથી. મોટી નદી બાદર છે, તે ચોટીલાના ડુંગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે. જામનગર (નવાનગર) ની ઉત્તરમાં કચ્છના અખાતમાંથી મોતી નીકળે છે. કાઠિઆવાડના કાંઠા પર ભાવનગર, મહુવા, જહરાબાદ, દીવ, વેરાવળ, માંગરોળ, નવીઅંદર, પોરઅંદર (સુદામાપુરી) દારકા, નવાનગર, (જામનગર) જોડીઆ એ અંદરો છે, એ અંદરોથી વહાણ મારફતે ઘણો માલ ભરત, સુરત, વલસાડ, મુંબઈ વગેરે અંદરે જાય છે, કાઠિઆવાડના વવાણીઆ અંદરેથી કચ્છમાં જવાય છે.

મહારાષ્ટ્ર તથા દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની ભૂતળ.

મહારાષ્ટ્રમાં વચ્ચે સહ્યાદ્રિ પર્વત આવવાથી કુદરતી બે ભાગ

ચાય છે, (૧) દક્ષિણ (૨) કોંકણ. દક્ષિણમાં મોટી નદીઓ છે. તેથી નદીઓના કાંડાની ભૂમિ રસાળ છે, ને હવા ભેજ વગરની છે, એનો ઉત્તર અને પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે. કારણ ઉત્તરમાં સાતપુડા પર્વત અને પશ્ચિમમાં સહ્યાદ્રિ પર્વત આવેલો છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, રૂ, શણ, શેરડી, તમાકુ, ઇમારતી લાકડાં, મધ, મહુડા, લાખ, સુરોખાર. સહ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી લોદું જડે છે, અને જત સંસ્થાનમાંથી ગાળવાની કુલ્લી ખનાવવાની માટી નીકળે છે. કોંકણનો પૂર્વ ભાગ ઉંચો છે. કારણકે સહ્યાદ્રિ પર્વત આવેલો છે, તેથી કોંકણનો ઢાળ પશ્ચિમ દિશાનો છે. ડાંગર પાકે એવી રસાળ જમીન છે, અને નાળિયેરની વાડીઓ ઘણી છે. આખો કોંકણ પ્રાંત ખરબચડો ને ત્રિકટ છે, ત્યાંની હવા ભેજવાળી છે. તેથી ઝાડ ઘણાં ઊંચે છે, કોઈ કોઈ ઠેકાણે સાગ ચાય છે. મુખ્ય પેદાશ ચોખા, નાગલી, નાળિયેર, મીઠું, ને ઇમારતી લાકડાં વગેરેની છે.

### કચ્છ પ્રાંતની ભૂતળ.

મધ્ય ભાગમાં ડુંગરાની ત્રણ મોટી હારો છે, ઉત્તરધાર, મધ્યધાર અને ધીણોધાર (ચાડવા). એ ડુંગરો પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પડેલા છે. કચ્છમાં સૌથી ઉંચામાં ઉંચું શિખર કાળો છે. કચ્છમાં મોટી નદી એકે નથી. પણ નાગમતી, રૂકમાવતી કચ્છના અખાતને મળે છે, અને ખારી ઉત્તરના રણમાં સમાઈ જાય છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, તેલિખીઆં ઊન. મીઠું, દોર વગેરેની છે, કચ્છ પ્રાંતમાં સુરોખાર, ફટકડી ને કોયલાની ખાણો છે. કચ્છી ઘોડા વખણાય છે.

### સિંધ પ્રાંતની ભૂતળ.

સિંધુ નદીને કાંઠે વસનારા લોકોને સિંધી કહે છે, અને તેમના મુશ્કેલને સિંધ કહે છે. સિંધ પ્રાંતનો ઢાળ ઇશન કોણથી નેઋત્ય



૯૦] મુરત જિલ્લાનો “ભુજોળ શિક્ષક” તથા આના.

કાશુ તરફનો છે, સિંધુ નદીનું મૂળ હિમાલયમાં છે, તેથી સિંધુ નદીમાં ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં બે વાર રેલ આવે છે. કારણ કે ચોમાસામાં હિમાલય પર પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે તેથી, અને ઉનાળામાં હિમાલય ઉપરનો બરફ ઓગળે છે તેથી. એ રેલથી તેમજ સિંધુમાંથી નહિરો કાઢેલી છે તેથી ખેતીવાડીનું કામ ચાલે છે. સિંધુ પ્રાંતમાં વરસાદ બહુજ ઓછો આવે છે, એટલે માત્ર ૨ થી ૧૦ ઇંચ સુધીજ વરસે છે. એનો પશ્ચિમ ભાગ ઉચો છે, કારણ કે હાલા પર્વત આવેલો છે. પૂર્વ ભાગ રેતાળ છે, કારણ કે તેમાં ઘરપારકરનું મોટું રણ છે. ઉનાળામાં એ રણમાં પાણીની ધણી આપદા પડે છે. દક્ષિણ ભાગ ખારવાળો છે ને ત્યાંની હવા રોગિષ્ઠ છે. માત્ર સિંધુ નદીના કાંઠાનો ભાગજ રસમળ છે. મુખ્ય પેદાશ ડાંગર, બાજરી, ઘઉં, મગ, જવ, ૩ ને તેલીબીયાં વગેરેની છે.



## અધરા શબ્દો તથા નોડાક્ષર.

દુનિયામાં, ઇંચિસાંડનું, ચરિત્ર, સ્વર્ગવાસ, જ્યેષ્ઠ, ઇલ્કાળ, આદ્યર્ષ, ઉત્સાહથી, નિખાલસ, લશ્કરી, નૌકાશાસ્ત્રનું, અત્યંત, “શિક્ષાનિચ્ચા,” પ્રદક્ષિણા, પ્રવીણ, નિષ્કૃધ, શ્રીનિચ, નૌકાસૈન્યની, પરીક્ષાઓ, જન્યુઆરિ, નિર્માણ, પ્રીતિ, વિકટોરિઆ, આદરસત્કાર, ફફી, રાજ્યાલિષ્કેની, પાયતખ્ત, દિલ્હીમાં, પ્રાર્થના, રજપુતસ્તમનો, વિજયસીંગને, શરણાગતનું, સ્વામિભક્તિ, વિદ્યાસુ, ઝખ્લાની, પ્રસંગ, હેમકુશળ, સિસોદીઆઓ, સૂર્યવંશી, હુદય, જન્મભૂમિ, ધુંડોડો, નીમજુક, કીર્તિ, સંવાલે, વિકરાળ, નિશ્ચય, કૌસલ્યા,

કેકેયી, પૂર્ણ, આશિષ, આશીર્વાદથી, લક્ષ્મણ, વિનાંતી,  
 સુમિત્રા, વસિષ્ઠ, તિરસ્કાર, બુદ્ધિ, બેશુદ્ધ એજિન, શકિત,  
 મિહાશવાળી, દુસ્ત, શ્રેષ્ઠ, ઉત્પન્ન, પુષ્ટિ, નિર્માણ, ફરિયાદી,  
 પૂજ્યું, લાઘ્યા, લાઘ્યું, પાંદડાં, અનુમાન, ઢોળાય, ધ્યાનમાં,  
 હોશિયાર, વર્તમાન પત્રમાં, વ્યવસ્થા, સ્વચ્છતા, વૃદ્ધ, સ્થિતિને,  
 ગૃહસ્થાઈનાં, ચિદ્ગીઓ, સદગુણ, પ્રમાણિકપણાનો, ઘરેલુંગાઠું,  
 બિંદગી, પર્યંત, વિરુદ્ધ, કિંદાડીએ, વિદ્યાસમાતનું, મિલ્કતનો,  
 લૂંટકાં, બુદ્ધિ, ધર્મિષ્ઠપણાની, મુશ્કેલ, વર્તણૂક, સ્પર્શ, જીવિતથી,  
 ભૂતડાકણની, મસાણકાંઠે, વિખ્યાત, વશીકરણ, જવાણાસુખી,  
 સ્વપ્ન, અતિવૃષ્ટિ, વનસ્પતિ. અદ્ભુત, ચંમત્કારી, આશ્ચર્ય, કિંગ  
 સ્વપ્નવશ, નિરાધાર, ઈંદ્રિયો, બ્રહ્માંડ, સમર્થ, સર્વશકિતમાન,  
 સર્વવ્યાપી, સર્વજ્ઞ, પ્રાણિમાત્ર, પ્રાર્થના, સંચર્યો, નિદાસ,  
 નિરાદિન, આયર્જાંડ, કપ્તાને, દહ, હિંમત, ચાદગીરીમાં,  
 વિકટોરિઆના, કીર્તિસ્તંભ મિસ્તરી, સાદી, ગૂંથતો,  
 નિર્ભય પ્રમાણિક, કંટાળો, સત્તર, પંચાણું, સત્તાણું, બિન,  
 સદબુદ્ધિ, તત્કાળ, શિક્ષા, મિળજ, ફરિયાદો, દુર્ગુણ, વિક-  
 માણત, નિર્દોષનો, હૃદય, વર્ણન, કદપાંતનો, સાર્થક, સર્વ-  
 સ્વ, ચર્ચાય, પરિણામ, પોર્ગલ, જોળમા, અથડાયું, નિશ્ચે,  
 ચિદ્ગીઓ, હરિશંકર, વિદ્યાર્થીઓ, ત્રિભુવન, શ્રેષ્ઠ, કીર્તિને,  
 બળિએલ, જન્માષ્ટમી, ચોંટાડેલી, નિશ્ચય, કદમ્બો, જાંટ્યું,  
 ઉત્તેજન, અભિપ્રાય, કીર્તિ, અમૂલ્યનું, સંન્યાસી, વ્યાપ,  
 સંધ્યાકાળ, વ્યાધ્યર્થ, સ્થિર, શ્રોતાના, આંસુધારા, ભાવિક,  
 દિલ્હી, દસ્તાવેજ, પ્રસન્ન, દ્રૌપદી, નિદ્રા, હરિશ્ચંદ્ર, બિંદગી,  
 નાથિએર, અથડાતો, જિલાતો, અતિશય, સરિતાનું, સિંધુમાં,

૨૨] ચોથી ચોપડીનો ઉકેશન શિક્ષક ચાર આના.

તમિ, ચિતોડ. હલદીધારની. સ્થિતિનું. જન્મભૂમિ. નિલાવ.  
સ્વતંત્ર. સંતોષ. ગોઠવણ. ગોરાળો. ઉદ્યોગમાં. અમૂલ્ય.  
ઘડિઆળો. એલેકઝાંડ્રા. આલ્બર્ટ. વિક્ટોરિઆના. સ્વર્ગ-  
વાસ. વિદ્યાભ્યાસ. વર્તતાં, પરીક્ષા. ઉત્તેજન. નૌકાશાસ. સંપ્રદાયનો. પ્રાર્થના. પ્રસિદ્ધ. શિષ્યોએ, મુખર્ષિ. કૃતિ.  
કોશીશ. વિનોદમાં, વિનંતી, પિત્તળની. તત્કાળ. દક્ષિણી.  
કાઠિઆવાડી. સુન્ની. આદ્યજ્ઞ. ક્ષત્રિય. વૈશ્ય. શૂદ્ર, ઓઢલું.  
સુરવાલ. સ્ત્રીપુરુષો. વિધવા. પુનર્લગ્ન. વિદ્યાભિત્ર. વસિષ્ઠ,  
રાજર્ષિ. અયોધ્યાના. કાન્યકુબ્જ; સૈન્ય; મૃગયા; આશ્રમ;  
દર્શન; આશ્ચર્ય; નંદિની; કામધેનુ; બળાત્કારે; હથિયાર-  
બંધ; ઇંદ્રને; નિર્મળ; સિદ્ધિ; મુશ્કેલ; લેસેપ્સ; વિલ્મરફોર્સ;  
વિદ્ય; ઉદ્યમે; સ્વતંત્ર; નિશ્ચયવાળો; ક્રાન્સ; સંયોગિભૂમિ;  
વિચાર્યું; દુષ્ટ; પ્રતિદિન; વિસ્તારી; સ્વપ્નામાં; દુશ્મનને;  
રણસંગ્રામમાં; સ્વદેશપ્રીતિ; વિદ્વતા; સ્વદેશાભિમાની; ઉદ્ધત;  
હથિયાર; કંપનિ. પ્રતિબિંબ; ઇલ્કાળો; શુભારે; ઠોક્યાં;  
સૂતેલાં; જાગૃતિ; હાડ્યાં; શોધ્યો; કૃપાથી; ધૂજતાં; પુરૂષ;  
અગિઆર; અણીશુદ્ધ; સુંઢ; બદામસ્ત; મૃગજળ; વિચિત્ર;  
પિડાએલાં; ચકિતજ; પિપ્પાએલો; બુદ્ધિનો; મહિમા; દુર્દીત;  
નમ્રતાથી; મુખર્ષિ; આશ્ચર્ય. વીરળાઈ. જન્મારામાં; ખૂટતુંજ.  
જવલ્લેજ. ચોકખું, પુરતું, વિદ્યાએ, તંદુરસ્તી. મંદવાડ,  
ચૂલસ્થો, ઇશ્વરકૃપાથી; ગંદકીના. ઢાળાય. સ્વચ્છ, વૈષ્ણવ,  
દર્શન, ભાંગ્યું, વર્તણૂકથી, ફરિયાદ. આજ્ઞા, તસ્દી, વર્ણન,  
સુગંધ. દુર્ગંધ, ગર્જના, પરિણામ, અવસ્થા. આવક, પુષ્કળ,  
પાલિતાણાનાં, પ્રખ્યાત, સ્ટેશન, ચિત્રકૂટ, રમણીય.

અણુહીલવાડના, આદિનાથ, ધ્યાન. વિસ્મય.  
 નિર્જીવ. પ્રવીણ. ઈશ્વરસ્તુતિ. રક્ષણ, સૂર્યશશી.  
 સુખ્યદિ. સદલકિત. શ્લોક. સ્તબ્ધ. પરદુઃખલંબન.  
 વિદ્યાનો. વિદ્યાનોને. સ્મરણશક્તિવાળા. યુક્તિ. સ્થિતિ.  
 વૈદકશાસ્ત્રમાં. વિદ્યાસ. અમૃત. ભદ્રી. વનસ્પતિના.  
 મત્સ્યગંધા. પ્રતિજ્ઞા. નામાંકિત. પાંડવકૌરવોના. હસ્તિનાપુર.  
 દિલ્હી. શાંતનુ. દેવવ્રત. સ્વાર્થનો. પ્રીતિ. કાંતિ. ક્ષત્રિયની.  
 સત્યવતી. યોજનગંધા. ખૂબસુરત. ઉત્કંઠા. સંતાપ. ભીષ્મને  
 બ્રહ્મચારી. અકંગાનિસ્તાનના. સત્તર. પશ્ચિમે. પુષ્કળ,  
 દ્રવ્ય, મંદિરમાં. મૂર્તિ, રત્નજડિત, નૃત્ય, જાત્રાળુઓ. ખ્યાતિ.  
 રક્ષણ, આજ્ઞા, નિશ્ચય, ચાલુક્ય, અઘાપિ. પ્રસિદ્ધ, સોળમાં,  
 પોદુંગીજી, કપ્તાને, સત્કાર. હરિદ્રાધ, સિત્તોર, દહતાથી, અગ્નિ-  
 નૌકા, સ્થિતિ, સર્વત્ર, કંપનિ, વૃષભ, શુકાચાર્યનું. નિર્મળ,  
 શિખિ, આર્યાવર્તમાં, શરણાગત. કીર્તિ, યજ્ઞમંડપ, ઉત્પન્ન,  
 કૂર, પક્ષિરાજ, ધર્મજ્ઞ, પરીક્ષા, વૃષ્ટિના, નૈર્ઝતા, વિકટોરીઆ,  
 તરણુ, ઉત્પન્ન, આદર્શ, બુદ્ધિશાળી, પત્નીએ, નિષ્ઠા, વિધવા,  
 સભ્યતાથી, વિદ્યાનોને. ઉત્તેજન. જ્ઞાનમાં, મુનશી, કંપનિ,  
 હસ્તક. પ્રસિદ્ધ, ઢંઢેરો દિલ્હીમાં, સંદેશા, સ્થિતિ, પૂજ્યભાવથી,  
 કલેશ. રક્ષક. પ્રૌઢ, કીર્તિનો, દ્રેષ, હુન્નર, શ્રેષ્ઠ, સદભિમાને,  
 પ્રાર્થના, પશ્ચિમ, શ્રીકૃષ્ણ, દ્વારકામાં, મૌર્યવંશના, પાટલિ-  
 પુત્ર, ચંદ્રગુપ્ત, સિકંદર, સુદર્શન, નામાંકિત, નિરાધારને,  
 સ્થાપ્યાં, બૌદ્ધધર્મને. આશ્રય, સ્તંભો, મૂળતત્વો, મુખ્યત્વે,  
 શ્રમણોને, વૃત્તાંત, જયશિખરનું, યુદ્ધ, ક્ષત્રપ, ગુપ્તવંશના,  
 વલ્લભીપુરમાં, દરમિયાન, ગુર્જર, ગુર્જરરક્ષ, ચાલુક્ય, તોડયો.

૬૪] પહેલી ચોપડીના અર્થ અઢી આના.

ગર્ભવંતી, નિર્ભય, રણભૂમિ, સિદ્ધરાજ, પુખ્ત, સદ્રમાળ,  
ચાલુક્ય, છદ્મ, શ્રેષ્ઠ, પુખ્ત, બર્ખર, શ્રીસ્થળના, બ્રાહ્મણને,  
વઢવાણ, યશોવર્મા, શૈવધર્મ, શ્રીસ્થળમાં, રૂદ્રમાળાનું, પુર,  
સિદ્ધપુર, સહસ્રલિંગ, કપડવણ્જનો, પંડિતોની, વિદ્વાનોને,  
હેમાચાર્ય, કલ્યાણ, વૃત્તિ, અલાઉદ્દીન, સ્વતંત્ર, દિલ્હીમાં,  
દેવગિરિમાં, મુખાંધને, કૌસાદિવી, ખૂબસુરત, ભરકતો, દર-  
મિઆન, નિશ્ચય, દિલ્હીના, હોશિયાર, લડવૈયા, નાસીરુદ્દીન,  
ઇલકાબ, પશ્ચાત્તાપથી, અંતઃકરણ, પસ્તાવો, ઇન્સાફ, વાઠ-  
પાડુઓની, પ્રમાણિક, ઉદ્યોગનો, ખ્યાતિ, ચોદ્દો, ઠંઠા,  
લોકપ્રિય, મુસ્તફાબાદ, ભૂશિર, સ્વતંત્ર, રમણીય, અહમદ  
ખદુગંજખાની, શ્રીમંત, ફિરદોસ, પોટુંગીઝ, ઇલકાબ,  
વર્તણુકને, કાઠિઆવાડ, કુંપડ, ઓછીવત્તી, ઠંડક, પૃથ્વી,  
સ્થિતિમાં, સપ્ટેમ્બર, નિરાંત, હિંચોળાખાટ, હથિયાર,  
કમિશનર, ગવર્નર, હિમાલયમાંથી કોંકણકાંઠે, નાળિએર,  
મહારાષ્ટ્રમાં, અંબક, સહ્યાદ્રિ, રોગિષ્ઠ, કેદહાપુરનું, નિમણુક  
મહાબળેશ્વરના, ન્યાયબીશો, ડિરેક્ટર, અકિત, લક્ષાધિપતિ,  
ત્રિકોણાકારે, સિપ્રીની, સ્ટેશન, ધક્કા, દારકા, પાલણપુર,  
પ્રસિદ્ધ, જિલ્લામાં, સ્વતંત્રપણું, મહામુદાબાદ, કર્નલ વુર્ડિંગને,  
પ્રયત્ન, પિત્તળનો, સંકોચાય, ગદ્દો, શાલદુપદા, વીરતો,  
ખદુમડું, ગોરમદીમાંથી, હરિશંકર, ચર્યુ તાંબાપિત્તળનાં,  
કાંસું, જિવાયજ, ઘોડિઆટ, વસંતઋતુ, ટકાઈ,  
કાષ્ટની, વૃદ્ધિ, અઢિઆતો, હાથીદાંત દંતુશળજ,  
મુગધીદાર, અત્તર, વળપત્રો, ધંતુરા, સીકિસર પુકેસર,  
ચેતુર, દાક્ષનાં, પોપાય, સત્ત્વ, મૂઢમળીજમાં, નાળિએર

મુળીઉં, રૂદ્રાક્ષનો, ઓઝિસજન, સુશિની, શ્વાસવાટે, પુષ્ટિ, નિરુપયોગી, ગુંથણ, લિલાશ, બાળકૃષ્ણ, જગન્નાથ, હિંદુસ્તાનમાં, ચૂંટેલા શક્તિને, મદ્રાસ, ચઢિઆતી, અનિય-  
મિતપણે, ચિર્ષ, નિર્ધન, વસ્ત્ર, કણ્ઠિક, મૃગસર, નક્ષત્ર, લોંગડાં, ગાઠવાએલાં, બ્લેડીચિંગ, ઓચીતો, ખિડાય, દેડકું, ટીશીઓ, શાંતિમાં, અઠવાડીઓ, વ્રાસ્તી, સહ્યાદ્રિ, તપખિ-  
રીઓ, લિલોતરી, ખિચોખીચ, સૂક્ષ્મદર્શક, સૂંઠ, તંદુરસ્ત, ઓફિસોમાં, બંધિઆર, શ્રીમંત, શ્વાસ, કહ્યાગરૂં. માયાળુ.  
ગોંધ્યા, પરિપક્વ, ચક્રચકીત. હૃદય, સ્વચ્છ, તત્ત્વ, તંદુરસ્ત.  
પાચનાક્રિયા, સાહીયૂસ, સૂક્ષ્મ, શક્તિ, તત્ત્વ, વસ્ત્રો, સૂક્ષ્મ-  
દર્શક, નિરોગી, વિદ્યાળયું. ધૂજરી, છિદ્રાળુ, અનુકૂળ, શોષણ  
પોંજણ. ગોટીલો, કસ્તર, સોલાપુર, મુસ્ત, ગુંથતો, ચિકાશ.  
કોલુમાં, ઠાંકણું, કોલ્હાપુર, વનસ્પતિ, સાંઠામાંથી.

ફિલ મારેની સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ.

- (૧) જમણો હાથ સામે. (હથેલી આકાશ તરફ) (૨) જમણા હાથે સલામ. (૩) ડાબો હાથ સામે. (હથેલી આકાશ તરફ) (૪) ડાબે હાથે સલામ, (૫) જમણો હાથ ઉંચો (૬) ડાબો હાથ ઉંચો (૭) બંને હાથ પગના થાપા સાથે અક્ષાળવા. (૮) જમણો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (૯) ડાબો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (૧૦) બંને હાથનાં આંગળાંનાં ટેરવાં ખભે અડાવવાં. (૧૧) બંને હાથ પગના થાપા સાથે અક્ષાળવા. (૧૨) જમણા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્કર. (૧૩) ડાબા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્કર. (૧૪) બંને હાથ સાચા મુઠ્ઠી વાળીને (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૧૫) બંને હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેચવાં. (મુઠ્ઠીઓ છાતીને પડખે રાખવી) (૧૬)

## ૬૬] બીજી ચોપડીના અર્થ ચાર આના.

બંને હાથ કેડ પર રાખી પગનાં આંગળાપર ધીરેથી બેસવું; (૧૭) ડાબે હાથ કેડ પર મૂકી ડાબી ગમ વાંકા વળી જમણા હાથ ઉંચો કરી આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૮) જમણા હાથ કેડપર રાખી જમણી ગમ વાંકા વળી ડાબો હાથ ઉંચો કરી આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૯) સીધા ટટાર ઊભા રહેવું (પણ બે પગ વચ્ચે એક કુટનું અંતર રાખવું.) (૨૦) બેઉ હાથ ઉંચા કરી આકાશ તરફ આંગળા ધરી નખ તરફ જોવું. (૨૧) કંમરમાંથી વાંકા વળી હાથના આંગળા પગના અંગુઠાને અડકવા, (પગ ટટાર રહેવા જોઈએ) (૨૨) સીધા ઊભા થઈ એક ડગલું પાછળ ખસી ઊભા રહેવું. (૨૩) ડોકું આગળ નમાવવું. (૨૪) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૫) ડોકું પાછળ નમાવવું. (૨૬) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૭) ડોકું જમણી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૨૮) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૯) ડોકું ડાબી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૩૦) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૩૧) બેઉ હાથ મુઠ્ઠી વાળી મોં સામે ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૨) બેઉ હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ બગલ આગળ લાવવી) (૩૩) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૪) બંને હાથની મુઠ્ઠીના અંગુઠા ખભે અડકાવવા. (૩૫) કેડપર હાથ રાખી સીધા ઊભા રહેવું. (૩૬) કંમર આગળ. (૩૭) ૩૫ પ્રમાણે (૩૮) કંમર પાછળ. (૩૯) ૩૫ પ્રમાણે પણ બે પગની વચ્ચે એક કુટનું અંતર રાખવું (૪૦) કંમર જમણી તરફ વાળી ડાબો પગ ભોંયથી ચાર આંગળા ઉંચો રાખવો (૪૧) સીધા ટટાર ઊભા રહેવું. (૪૨) જમણા કરવું. (૪૩) સલામ કરી આલ્યા જવું.

સમાપ્ત.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. ટ્રસ્ટ

બ્રિટિશરાજા માટે ત્રિવેદિ વાચનમાળાના અર્થો.

|                         |                         |
|-------------------------|-------------------------|
| પુસ્તક ૧લાના અર્થ ૦-૪-૦ | પુસ્તક ૫માના અર્થ ૦-૮-  |
| પુસ્તક ૨જાના અર્થ ૦-૫-૦ | પુસ્તક ૬ઠાના અર્થ ૦-૮-  |
| પુસ્તક ૩જાના અર્થ ૦-૬-૦ | પુસ્તક ૭માના અર્થ ૦-૧૦- |
| પુસ્તક ૪થાના અર્થ ૦-૭-૦ |                         |

—: વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુકસના અર્થો :—

|                      |                         |
|----------------------|-------------------------|
| આજવર્ગની નોટ બે આના. | છઠ્ઠીના અર્થ ૦-૮-       |
| પહેલીના અર્થ ૦-૨-૬   | સાતમીના અર્થ ૦-૧૦-      |
| બીજીના અર્થ ૦-૪-૦    | કન્યા ૧ લીના અર્થ ૦-૪-  |
| ત્રીજીના અર્થ ૦-૫-૦  | કન્યા ૨ જીના અર્થ ૦-૫-૦ |
| પાંચમીના અર્થ ૦-૮-૦  | કન્યા ૩ જીના અર્થ ૦-૭-૦ |

દેશી રાજ્યોમાં ટેકસ્ટબુક્સ, ઇનામ, લાયબ્રેરી માટે  
મંજુર થયેલા “મુખ્યગણિત શિક્ષક”

|            |       |             |       |
|------------|-------|-------------|-------|
| આજવર્ગનો   | ૦-૧-૬ | ત્રીજા ધોળો | ૦-૨-૬ |
| પહેલા ધોળો | ૦-૧-૮ | ચોથા ધોળો   |       |
| બીજા ધોળો  | ૦-૨-૦ | પાંચમા ધોળો |       |

દરેક ચોપડીનો “ડિક્શનરી શિક્ષક” તૈયાર છે.

ચોથી ચોપડીનો “ડિક્શનરી શિક્ષક” ચાર આના  
મુઘલ હાકાની બુગાજની પ્રતિનિધિતામાં ૪ આ આના  
હિંદુસ્તાનની સામાન્ય બુગાજની પ્રતિનિધિતામાં ૪ આ  
જાનલાલ ચોતીરામ શાહ.

“મુખ્યગણિત શિક્ષક” પહેરેલા કંઠા, શાહપેર-મુર



